

О. МАРДЕН

ВОЛЯ

УСПІХ

Вво. Сурма.

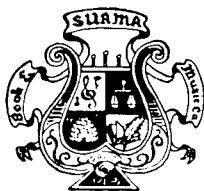
О. МАРДЕН

ВОЛЯ І УСПІХ

ПЕРЕКЛАВ
В. ПРИХОДЬКО

ВИДАННЯ ТРЕТЄ

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО : "СУРМА" SADDLE RIVER, NEW JERSEY

ГОЛОВНИЙ СКЛАД :

SURMA Book & Music Co., 11 East 7th Street, New York 3, N. Y.

O. Marden

WILL and SUCCESS

Translated by
V. PRYCHODKO

1954
Printed in U.S.A.

Published by
SURMA BOOK & MUSIC CO.
New York, N. Y.

ПЕРЕДМОВА

Перед нинішнім поколінням Української Нації стоять величезні завдання. Можна сміливо сказати, од того, як ми будемо працювати, як будемо боротись — залежить майбутня доля нашої Батьківщини і наша.

Робота перед нами — велика, боротьба тяжка. Ми, Українці, народ — дуже здібний, але нам багато ще чого бракує, щоби як в змаганнях наших загально-національних, так і в особистому життю досягти успіху.

Мусимо усвідомити собі, що прийшли нові чась. Часи, коли не можна спати. Часи, коли кожний народ і кожний чоловік, незалежно від обставин, в яких знаходиться, змагається напруженою працею й неуступною боротьбою дістати собі краще місце під сонцем.

Але як працювати, як боротись?

Про це й говорить книжка Орисона Мардена, американського педагога й філософа. Одначе, помилявся б той, хто подумав би, що ми тут маємо діло з політичним твором, призначеним для обмеженого кола політиків.

Нічого подібного. «Воля і успіх» — книжка абсолютно для всіх її основна думка, її головний зміст — показати, як кожна окрема людина мусить себе виховувати, як має працювати, як повинна боротись, щоб здобути собі знання, висталити свою волю побороити перешкоди і, нарешті, досягнути своєї мети, а через те й успіху в житті.

«Воля і успіх» вчить, як пересічний чоловік може стати «людиною» в повному й кращому розумінні. А тим самим вона вчить, як схилений нарід може стати гордою Нацією.

Особливість книжки Мардена — це її надзвичайна різнобічність: її з великою користю для себе прочитає юнак, з неї навчиться дорослий, вона подасть розраду і старому

Неосвіченому — вона вкаже шлях до знання, ледачого навчить, що то є час і праця, легкодухові подасть приклади залізної волі, а всім разом — науку бадьорого, розумного, радісного життя.

І все це без проповідництва, без нудного картання, а лише на блискучих прикладах із світової історії.

«Живи й гори. Не для того, щоб згоріти, а щоб світити й гріти».

«Роби, щоб зробити, а не для того, щоб робити».

«Хапай за гриву хвилі й моменти!»

«Ніхто тобі не допоможе, як сам собі не допоможеш».

«Не хникай і не кисни — це тільки ослабить тебе», — ось провідні гасла «Волі і успіху».

Нашій Нації, на яку упали особливо тяжкі удари долі, — Нації, що потребує, як ніхто, бадьорости і витривалости перед великим майбутнім, ми щиро поручаємо цю книжку

В. Приходько.

І. ЯК ВИКОРИСТОВУВАТИ ОБСТАВИНИ.

Праця приходить на світ разом із людиною.

Ловель

Не треба жадного дозволу, щоби плавати по широкому морю життя і праці. Чим краще ми їх пізнаємо, тим більшого успіху досягнемо.

Едвард Еверет.

Пильність у підстеріганні відповідних обставин, такт і відвага в схопленні нагоди, сила й витривалість. — ось військові чесноти, що ведуть до перемоги.

Австин Пеліс.

Немає дня, що не давав би нагоди зробити щось доброго, щось, чого ніколи не можна було зробити дотепер і чого в майбутньому вже не можна буде зробити.

Бурляйг.

— Що скаже світ, коли нам не вдасться? — спитав капітан Беррі, коли Нельсон виклав перед ним старанно обміркований план перед битвою над Нілом.

— Тут не може бути жадного «коли», — відповів Нельсон. — Не підлягає найменшому сумніву, що нам удасться. Інше питання — хто з нас доживе, щоб оповісти про нашу славу.

Коли команданти кораблів вийшли з військової наради, щоб удатися на свої місця, він додав:

— Завтра будемо святкувати перемогу!

Його бистре око й смілий розум бачили нагоду для перемоги і здобуття слави там, де інші бачили тільки небезпеку поразки.

— Чи можна перейти тією стежкою? — спитав Наполеон інженерів, котрих вислав, щоб вони оглянули небезпечний перехід через гору св. Бернарда в Альпах.

— Хто зна, здається, — це виходить поза межі можливості, — відповіли інженери.

— Отже вперед! — скомандував «малий капрал», не звертаючи уваги на попередження інженерів про надзвичайні труднощі переправи.

Англія й Австрія з'їдливо насміхались над Наполеоном за його намір переправити шістьдесятитисячну армію через Альпи, «де ще ніколи не котилося колесо й, скільки розум людський може судити, ніколи не буде котитися», — разом з тяжкою артилерією, гарматними набоями, амуніцією і різним військовим майном.

Але Наполеон знав, що в Генуї, де австрійці облягли Месену, панує голод, і що ворог гримів уже під брамами Ніцеї. Разом з тим він не належав до людей, що кидають своїх товаришів у небезпеці. Наказав найточніше з'ясувати стан умундуровання і зброєння жовнірів; старі чоботи, подерті однострої й попсовані рушниці направили чи заміняли на інші, й колони військ, підбадьорені запалом свого вождя, рушили вперед.

Високо над проваллями скель з'явилися, блискаючи у млі, озброєні ряди жовнірів, подібні до примар. Хижі орли кружляли у стіп війська і наповняли криком безкраї простори; гірські кози, сполохані надзвичайним видовищем, утікали на круті скелі й оніміло дивилися на збройні громади, що несподівано заповнили пустку. Коли військо напотикалось на особливі труднощі, зараз гриміли труби військові, й луна від них, одбиваючись од вершків гір, гинула в безмежних, льодом покритих, скалистих просторах. Кожна дрібниця була так старанно обміркована, вплив Наполеона був настільки великий, що ні один жовнір не кинув рядів. Всі перешкоди, без винятку, мусіли бути подолані, щоб не повстало замішання в колонах, що тянувся майже на 35 кілометрів. По чотирьох днях армія була вже на рівнинах Італії...

Коли цей «неможливий» чин dokonано, то значить — його можна було досягнути давно. Не один вождь мав також відповідні засоби й загартованих жовнірів, але ні один не мав сили духа й рішучости Наполеона. Називали вони перешкоди непереможними і так виправдували свій брак відваги. Але Наполеон не відступив перед величезними труднощами: поставив перед собою завдання і справився з ним цілковито.

Генерал Грант лікувався від тяжких покалічень, що спричинив собі, впавши з коня в Новім Орлеані. Між тим, наспів приказ, щоб він негайно подався до Хаттаноога і прийняв команду над фортецею. Ця мала фортеця, обсаджена військами Федерації, ось-ось мусіла піддатися. Життя її рахували днями; узгір'я навколо світилися ворожими вогнями, довіз харчів був відрізаний. Генерал Грант, не зважаючи на тяжкі болі, зараз же видав наказ, щоб удатися на нове поле бою. Їхав судном по Міссісіпі, Огіо й одному з його допливів; далі — через пустелю, в ношах, між двома кіньми; четверо людей внесли його до міста на плечах. Але ж як тільки прибув, одразу все змінилось: з'явився мистець, що доріс до поваги завдання. Армія зразу відчула чар його сили. Ще не міг він сісти на коня, як видав наказ зробити несподіваний напад. За короткий час перші ряди зайняли найближчі горбки, хоч ворог боронився з надзвичайним завзяттям.

Отже, де тут причина перемоги?

Чи не була вона наслідком непохитної волі раненого генерала?

Чи ж обставини самі склалися, коли Горацій з двома товаришами стримав 90 000 ертусків, доки не був знищений міст на ріці Тибрі? — Або коли Леонід під Термопілями загамував страшний натиск перських полків? — Чи як Темістокль під Саламіною знищив до центру ворожу флоту? — Або коли Цезар, побачивши, що військо його починає відступати, схопив меч а й, кинувшись у бій, перестроїв наново свої легіони, змінивши поразку, що йому загрожувала, на повну перемогу? — Чи коли Вінкельрод вбив собі в груди жмут ворожих списів, щоб простелити своїм товаришам шлях до перемоги? — Або як Бенедикт Арнольд, завдяки шаленій відвазі, виграв бій при Саратодзі? — Чи коли Наполеон продовж довгих літ не програв ні одної битви? — Чи як Велінгтон воював на всі сторони, ніким непереможений? — Або коли Ней часто повертав ганьбу і поразку на блискучий тріумф? — Або коли Беррі, залишивши побитого Лаврентія прибув до Ніагари і примусив англійські гармати замовкнути? — Чи як Шерман видав наказ за всяку ціну держати форт, не дивлячись на найбільший натиск ворога, — і військо цей наказ виконало без вагання, знаючи, що вождь є серед них.

Історія знає сотні прикладів видатних мужів, що використовували нагоду й одразу брались до діла, що здавалося неможливим. Швидко й твердо повзяте рішення, саможертва й сила у виконанні його — перемагають світ. Наполеон перейшов Альпи. Але гори, що загороджують шляхи сучасній молоді, не такі високі і не такі небезпечні, як Альпи, що їх перейшов Корсиканець.

Не очікуй надзвичайної нагоди. Користуйся дрібними можливостями і роби їх великими.

Недалеко від морського маяка в Ліме-Рок, р. 1854., повернувся човен і чотири хлопці попали в холодні хвилі розбурханого моря. Левиса, сторожа на маяку, не було вдома, дружина його була хвора і не могла допомогти нещасним. Тоді дванадцятилітня дочка сторожа Іда пустилася в маленькім човнику на море і врятувала загибаючих. Упродовж тридцяти літ вона врятувала ще десятеро людей в різний час. Зробила все це без жадної помочі, виявляючи надзвичайну спритність, відвагу й витривалість.

— Коли б мені було дозволено спробувати, я певен, що міг би на щось придатися, — говорив малий хлопець, що був підручним кухаря в домі венеціанського аристократа Фалієро. Того дня було якраз запрошене велике товариство до Фалієра на бенкет. Між тим, за годину перед початком прийшла вістка від цукорника, що пирамида, яку він мав виготовити для прикраси столу, цілком не вдалася.

— Ти? Хто ж ти такий?

— Я — Антін Канова, внук каменяра Пізона, — відповів хлопець.

— На що ж ти можеш придатись? — спитав пан.

— Я могу зробити прикрасу до столу, якщо мені пан дозволить.

Венецький багач не мав іншого вибору, і Антоній взявся до праці. Попросив масла і виліпив з нього чудового льва, що наставився до скоку. Пан із здивуванням умістив льва на столі.

Бенкет розпочався Багато найвидатніших князів, шляхти й купців венеціанських, серед яких не мало було справжніх знавців мистецтва, засіло до столу. Коли ж серед бага-

того накриття і сервізів побачили льва, гості почали розпитувати сеніора Фалієро, кого це з великих скульпторів йому вдалося переконати взяти для мистецького твору такий нетривкий матеріал. Фалієро не міг на ці питання докладно відповісти й звернувся до свого управителя дому, а той впровадив до залі малого Канову.

Коли достойні гості довідались, що льва зробив маленький кухарчик, обід обернувся в бенкет на честь геніяльної дитини. Господар урочисто заявив, що віддасть хлопця в науку до найкращих мистців і додержав слова. Але успіх не зіпсував Канову. Ціле життя він був таким самим скромним та пильним, як і тоді, коли працював у камеломонні свого діда. Не всі знають, як Канова використав першу сприятливу «нагоду», але кожний чув про нього, як про найбільшого скульптора.

**Слабі люди дожидають сприятливих обставин, —
сильні створюють їх самі.**

— Найсильніші люди, — говорить Д. Хапі, — це не ті, що очікують, доки прийде до них сприятлива okazія, але ті, що схоплюють її, здобувають для себе й роблять своїм слугою.

Обставини, які можна використати для себе, трапляються часто, але треба — діяти.

— Ви є занадто молодий, — відповіли молодому юнакові, що хотів дістати посаду директора фабрики в Менчестері.

— П'ять літ назад мені говорили те саме, — промовив Роберт Овен, — але зараз не припускаю, щоби ця причина мала ще якесь значення.

— Скільки раз на тиждень ви буваєте п'яні?

— Ще ніколи в житті я п'яний не був, — відповів Овен, червоніючи.

— Яке ви хочете винагородження?

— 300 фунтів штерлінгів річно.

— Триста фунтів річно! Але ж сьогодні з'являлось двадцять кандидатів і ні один з них не жадав такого високого винагородження!

Моя праця варта тріста фунтів.

Юнак, котрий ніколи не був у великій бавовняній фабриці, дістав керуюче становище у закладі, де працювало

п'ятьсот людей. Студіюючи ночами машини, тканини й способи виробу, Овен за короткий час збагнув таємниці кожної дрібниці і скоро в цілїм Менчестері не було нікого, хто міг би мірятися з ним знаннями в цій галузі промислу.

Відсутність сприятливих обставин — це виправдування слабих, нерішучих характерів.

Нагода! В житті кожної людини бувають тисячі нагод. Кожна лекція в школі, кожний виклад — це нагода. Кожна праця є кроком вперед у житті, — кожний пацієнт є нагода. — Кожна стаття в газеті. — Кожний клієнт. — Кожна промова є нагода. — Кожна справа, кожний інтерес — це нагода, нагода, щоб бути ввічливим або виявити мужню рішучість, нагода, щоб виявити свою гідність, чесність, — нагода, щоб здобути приятелів. Кожний вияв довіря до нас, — це велика нагода. Кожна відповідальність, що тяжить на тобі, на твої силі, на твої честі — є надзвичайно цінною. Саме наше існування є привілеєм, і коли ми мужньо схопимо цей привілей, то обставини й нагоди, що ведуть до успіху й щастя, будуть множитися на нашім шляху швидче, ніж ми встигнемо користуватися ними.

Коли невільник-негр Фред Дуглас міг підвестися на ступінь державного мужа, видавця й оратора, то чого ж може осягнути білий хлопець, що значно багатіший від Дугласа, який не міг розпоряджатися навіть власним тілом.

Працьовитий чоловік ніколи не скаржиться на брак часу або відсутність сприятливих обставин. Скаржитись може тільки ледар.

Деякі люди, користаючи з дрібної можливости, що обік неї інші минають цілком байдуже, досягають таких успіхів, що інші не можуть осягнути за ціле життя; вони п'ють мед із кожної квітки, як бджоли. Кожна зустріч з людиною, кожний випадок дня щось дає до їх розвитку або до їх особистої сили й вартости.

Нема на світі людини, що її не провідало б щастя хоч раз у житті, — говорив один кардинал, — тільки, як воно бачить, що чоловік неготовий, щоб прийняти його, то входить дверми, а виходить вікном.

Низка фігур, вирізьблених із мarmору, заповнює майстерню артиста; посередині стоїть постать із лицем, закритим волоссям і з крилами на ногах.

— Як називається ця скульптура? — спитали артиста.
— Нагода, — була відповідь.
— Чому ж лице її закрито волоссям? І що означають крила у стіп?

— Рідко пізнають її люди, коли до них приходять. Нерозпізнана швидко відходить і ніколи вже не вдається нам вернути її знову.

Пульсом життя є сприяючі нагоди. Вони не є ані галасливі, ані великі, але тим більше значення мають вони для людей, що хочуть досягти в своїм житті якоїсь мети.

Корнелій Вандербільдт вбачав у паровому мореплаванні широке поле для своєї діяльності й вирішив цілковито присвятити себе цій справі. На велике здивування приятелів, він залишив своє підприємство, що йшло дуже добре, й за тисячу доларів річно прийняв керування на першому відпливаючому пароплаві. В тих часах Лівінгстон і Фультон дістали виключне право пароплавання на ньюйорських водах. Вандербільдт, уважаючи таке право противним конституції, боровся проти нього так довго, аж поки воно не було скасоване. Тодішній уряд призначав високі допомоги за доставку до Америки європейських товарів, і Вандербільдт, що вже зробився власником корабля, заявив, що він береться перевозити товари без жадних допомог, а крім того зазначив, що він всю справу транспорту зорганізує краще, ніж його попередники. Пропозицію цю прийнято і в короткім часі розпочався жвавий товаровий і пасажирський рух на кораблях Вандербільдта, роблячи його мільйонером. Трохи згодом, передбачаючи в Америці сильний розвиток залізниць, Вандербільдт із усім запалом віддався справі будування залізних доріг і своєю діяльністю дав початок сучасній «мережі Вандербільдта».

Молодий Пилип Армур приєднався до валки великого каравану й разом із ним, звичайним возом, запряженим двома мулами, що на ньому склав увесь свій масток, перейшов велику американську пустелю. Тяжкою працею в копальнях він заощадив собі гріш, що через шість літ дав йому можливість приступити спільником до одного великого підприємства по продажу хліба. Через десять літ Армур уже мав пів мільйона доларів.

Коли залунав клич Гранта: «Вперед на Річмонд», Армур зрозумів, що надійшла відповідна хвиля, коли можна

пустити в рух велику комерційну справу. Негайно він прибув до свого спільника Плянкінтона, торговця м'ясом.

— Найближчим потягом їду до Нового Йорку продавати сало, — заявив Армур, — Грант і Шерман безумовно швидко скінчать війну і тоді сало спаде в ціні до 12 доларів за бочку.

Із цим Армур удався до Нового Йорку і запропонував там велику кількість сала по 40 доларів за бочку. Товар із надзвичайною швидкістю розібрали. Спекулянти, що прибули з Валь-Стріт, сміялися з недосвідченого, на їх думку, виходця з заходу і пророкували, що війна не швидко скінчиться та що сало дійде до 60 доларів за бочку. Армур, одначе, не припиняв продажу. Тим часом Грант посувався вперед. Місто Річмонд піддалося й ціна сала впала до 12 доларів за бочку. Армур заробив два мільйони доларів.

Іван Рокфеллер вбачав поле для своєї діяльності в нафтовім промислі. Ціла густо населена держава мала дуже погане освітлення. Нафти, правда, було багато, але спосіб очищення її був остільки неудосяголений, що нафта виходила погана, а, головню, не зовсім безпечна при уживанні.

В цім, власне, Рокфеллер вбачав для себе добру нагоду. Він узяв до спілки Самуеля Андревса, сторожа при складі машин, де вони оба працювали, і пустив у продаж бочку нафти, очищеної способом, що винайшов Андревс. Було то року 1870. Спільники не переставали постачати нафту, все удосконалюючи її, й мали надзвичайний успіх. Було прийнято третього спільника Фляглера. Між тим, Андревс почав виявляти незадоволення.

— Скільки хочеш за свою часть? — запитав його Рокфеллер.

Андревс недбало написав на клаптику паперу: «Мільйон доларів». На другий день Рокфеллер доручив йому жадану суму, кажучи: «Мільйон є менше, ніж десять мільйонів». Через двадцять літ маленька рафінерія, що її вартість при заснуванні не перевищувала 1 000 доларів, обернулася в колосальний трест. Капітал цього підприємства дійшов до 90 мільйонів доларів, акції його продавалися по курсу 170 доларів за сто й склали вартість у 150 мільйонів.

Ось кілька прикладів, як можна використати обставини для досягнення матеріального забезпечення. Подібно до цього можуть використовувати обставини, — кожний в сво-

їй галузі, — також інженер, учений, артист, маючи перед собою високі шляхетні цілі. А нагод для цього перед ними так багато, як трави по дорозі. Що торкається матеріяльного забезпечення, то воно не є ціллю, до якої треба прямувати; воно не є вершком, але початком і умовою нормальної й корисної діяльності чоловіка.

Єлізавета, що належала до секти квакерів, обрала по-лем своєї діяльності англійські в'язниці. До 1813 року кілька сот напівголих жінок нудилося безвихідно в камерах в'язниці в Лондоні в очікуванні суду. Вони не мали ні ліжок, ні постелі, а всі разом, без різниці віку, спали покотом серед сміття на підлозі. Ніхто ними не турбувався, а уряд достарчав лише трохи харчів, щоб вони не вмерли з голоду. Пані знайшла дорогу до тюрми, підбадьорила жінок, що обступили її, плачучи та нарікаючи, і заявила, що має намір влаштувати школу для молодих жінок та дівчат. При цім запропонувала, щоб вони самі вибрали зпосеред себе вчительку. Дивуванню арештанток не було меж; скоро, одначе, вони вибрали собі вчителькою молоду жінку, що була ув'язнена за крадіж годинника. За три місяці «ці дикі bestii», як їх перед тим називали, обернулися в лагідних і спокійних жінок. Ця реформа поширювалася щораз далі, поки уряд не перевів її офіційно в цілій Англії; краще жіноцтво взагалі зацікавилось долею цих нещасних людей. Минуло 30 літ і системі «пані Фрі», як називали Єлізавету, прийняв увесь цивілізований світ.

Хлопця, що біг через вулицю, переїхав віз; кров сильно текла з перетятої жили. Перехожі безрадно стояли й ніхто не спромігся йому допомогти. Нарешті, з'явився хлопець на прізвисько Астлей Коопер; він зав'язав рану хусткою й таким способом загамував кров. Хлопця за його вчинок усі дуже хвалили, а Астлей від того часу дуже зацікавився медициною. Пізніше він став одним з найвидатніших хірургів свого часу.

В житті молодого хірурга надходить одного дня момент, — каже Арнольд, — коли, по довгім очікуванні, терпеливих студіях і практичних вправах, він береться до першої важкої операції. Знаменитий хірург-професор відсутній. Час не жде. Хворий між життям і смертю. Що робити? Чи зважитися на смілий крок і заступити професора? Коли операція скінчиться щасливо, за ним будуть питати. І ось, стоїть він

око в око перед нагодою, від використання якої залежить або його слава, або признання його нездібности.

Був раз на обіді у Льогареля письменник Гавтгорн, причім привів із собою приятеля з міста Салемо. По обіді цей приятель оповів: «Пробував я заохотити Гавтгорна написати повість на основі легенди, що ходить у нас про акадійську дівчину, яка в часі розпорошення акадів втратила свого коханого й ціле життя провела в очікуванні, в надії, що їй пощастить розшукати його. Дійсно, нарешті, вона знаходить свого коханого, але вже в годину смерти, в шпиталі, коли вже обоє були старі». Льогарель здивувався, що переказ цей не розбудив фантазії Гавтгорна і звернувся до нього з такими словами: «Якщо ви не маєте заміру використати цього переказу, то може дозволите мені ужити його, як тему для поеми?» Гавтгорн згодився, давши обіцянку не брати цієї теми до того часу, доки Льогарель не повідомить, чи не використав її в поезії. І, дійсно, Льогарель використав цю випадкову нагоду й дав світові свою знамениту — «Евангеліну або вигнання акадів».

Історія про Шейлока і його фунт м'яса, що містилася у дванадцяти віршах, не мала жадної вартости, доки Шекспір не увічнив її у своїй великій драмі.

Розплющені очі всюди побачать добру нагоду; отверті вуха почують про тих, кому треба помогти; розкриті серця зустрінуть тих, що потребують ласки; готові руки завжди знайдуть шляхетне діло.

Нема людини, яка не завважила б, що коли до начиння з водою вкинути якийсь тверде тіло, то вода підноситься, одначе ніхто перед Архимедом не зробив звідси висновку, що витиснута тілом вода має той самий об'єм, що й тіло. Архимед перший усталив це і дав спосіб для означення об'єму тіл незалежно від їх форми. Так само всі ми бачимо, що повішений тягар гойдається, коли ми зрушимо його з рівноваги, одначе, треба було розуму молодого Галілея, щоб збудувати на цім таку цінну для людства засаду маятника. Навіть залізні ланцюги в'язниці не присилювали цього мудреця покинути своїх спроб. На соломках, що витягав зі своєї постелі, він робив надзвичайно цінні досліди про відносну витривалість рур і прутів, що мають однаковий поперечник.

З давніх часів астрономи знали про сузір'я Сатурна. Вважали вони його цікавим винятком із закону про повстання планет. Між тим, Ляплас довів, що це не є виняток, а, навпаки, єдиний можливий для обсервації приклад певної перехідної стадії, що їй мусіли підлягати великі небесні тіла. Спираючись на це німе свідoctво природи, Ляплас додав кілька надзвичайно цінних сторінок до історії повстання всесвіту.

Не було в Європі мореплавця, що не зупинявся б над питанням, що знаходиться на захід за океаном? Одначе, тільки на долю Колумба випало поплисти в невідомі води і знайти новий світ.

Незлічима кількість яблук спадала на землю, часом навіть просто на голови людям, ніби бажаючи примусити їх задуматися над тим явищем. Між тим, щойно Н'ютон з'ясував, що яблука, падаючи, підлягають тому самому закону, який наказує планетам точно окреслювати свій шлях в безмежному просторі всесвіту.

Блискавиця сліпила, а грім лякав чоловіка з найдавніших часів, даремно намагаючись спровадити думку людську на слід тєї великої і всюдисущої енергії, якою є електричність. Між тим, громовиця збуджувала лише страх, поки Франклін не довів дуже простим способом, що це є тільки прояв електричної сили, яка підлягає навіть обрахунку, сили, що так само розповсюднена в природі, як вода чи повітря.

Всі ці люди, що ми їх оце згадали, вважаються великими лише тому, що зуміли використати можливості, які були приступні для кожного.

Із життєпису великих людей впливає наука, висловлена дві тисячі літ тому назад Соломоном: «Бачите того чоловіка який він вправний в ремеслі своїм, — стане він перед лицем королів». Підтвердження слів цих ми знайдемо в житті Франкліна, що був у п'яти королів, при чім двоє його урочисто приймали.

Хто використовує можливості, той кидає в землю зерно, що дасть буйний плід як для нього, так і для інших. Здібний і енергійний механік, молодий чоловік із загальною освітою, приказчик з крамниці чи хлопець для посилок, всі тепер знайдуть більше шляхів до успіху, ніж могли знайти раніш. Давніше світ знав кілька професій, — тепер ми ма-

емо їх десятки; де колись була одна фабрика, — тепер їх маємо сотню.

— Нагода має волосся тільки на чолі, а ззаду вона лиса, — говорив один латинський письменник. — Якщо схопиш її спереду, то втримаєш у руках. Коли ж вирветься, то навіть і сам Зевес її не дожене.

Але яке значення має навіть найкраща нагода для того, хто не вміє чи не хоче використати її?

— Доля хотіла, щоб я по дорозі зустрів нещасний корабель «Вікторія», — оповідав один мореплавець. — Наолижалася ніч, а море бурилось. Я подав сигнал, питаючи, чи не потребує «Вікторія» помочі.

— Ми поринаємо, — відповів капітан Гердон

— Чи не краще відіслати пасажирів на беріг? — запитав я.

— Прошу залишитись коло мене до ранку.

— Спробую, але чи не краще відіслати пасажирів зараз?

— Прошу залишитися до ранку.

Я намагався триматись зі своїм кораблем ближче, але вночі море так розхвилювалось, що я втратив зайняту позицію і вже ніколи не бачив нещасного пароплаву.

Пізніше я довідався, що не минула й година з моменту, як капітан Гердон вимовив слова: «Прошу залишитись коло мене до ранку», — корабель його з цілим екіпажем пішов на дно.

Капітан Гердон оцінив всю величезну вагу нагоди, що йому так до речі трапилась, щойно тоді, коли вже не міг нею скористуватись. Але що pomoже гіркий жаль і докори, коли прийшов останній час? Скільки ж людей втратило життя, дякуючи своїй нерозумній самопевності. Подібні йому — слабі, ліниві, без мети перед собою, дуже часто не розуміють усієї ваги, — ваги, що міститься у сприятливій нагоді, аж поки не пізнають на власній шкурі старої правди, що млин ніколи не меле при допомозі тої води, що вже відплила.

Люди подібного типу завжди спізняються або занадто поспішають у всьому, за що беруться. «Мають вони три руки, — як каже приповідка, — праву, ліву й одну ззаду». Нагадують вони хлопців, що спізняються завжди до школи й ніколи не знають своїх лекцій. Легковаження обов'язків стає їх звичкою; коли надходить час, що треба дати звіт зо

своєї діяльності, то їм завжди здається, що як би вони щось зробили вчора, то сьогодні були б панами положення, в кожному разі будуть ними завтра. Вони пригадують дуже багато сприятливих нагод, коли можна було знаменито заробити, знають, як заробити в майбутньому, — але тільки не тепер; чудесно уявляють собі, як мають робити потім, як допоможуть іншим, але нічого не можуть зробити сьогодні. Вони завсіди сидять над купіллю, але якраз у ту хвилину, коли янгол порушає воду, нема нікого, хто зміг би положити їх до купелі. Люди ці нездібні використати із сприятливих можливостей.

Йоганна Стокера, слугу в потягу, дуже любили його товариші залізничники. Подорожнім Стокер також подобався, бо був привітливий і завжди готовий подати всі потрібні відомості. Однак, він не розумів тої великої відповідальності, що лежала на нім. Дивився на свої обов'язки легковажно, а коли йому робили ту чи іншу увагу, то він усміхався і відповідав так лагідно — заспокоююче, що, здавалось, той, хто чимсь турбувався, перебільшував небезпеку. — «Дякую, я роблю все, що треба, не турбуйтеся».

Один раз ввечері, під час снігових заметів, потяг спізнився. Йоган скаржився, що дуже перемучився і потягнув трохи горівки. За короткий час він таки добре сп'янів. Старший кондуктор і машиніст дивились, однак, пильно й були неспокійні. В дорозі потяг несподівано затримався. Лопнув один держак. Між тим, по цій самій лінії, кілька хвилин пізніше, мав йти поспішний потяг. Кондуктор перейшов до останнього вагону й наказав Йоганові виставити червоний сигнал, як остерогу. Йоган усміхнувся і сказав: «Нема чого спшитися, зараз зроблю, тільки надягну пальто». Кондуктор відповів з притиском: «Не зволікай ані хвилини, поспішний надходить». — «Добре», відповів Йоган, лагідно усміхаючись. Кондуктор відійшов.

Тимчасом Йоган не пішов відразу. Спочатку одягнув пальто, потім ликнув трохи горівки, щоб не було на морозі зимно. Після того, не хапаючись, витягнув ліхтарню й, пошвилюючи, пішов її світити. Не встиг, однак, зробити й десяти кроків, як почув сопіння поспішного потягу. Кинувся вперед, але вже було пізно. В мент паровик вривався у вагони, — розляглись розпачливі крики, мішаючись із страшним шипінням пари.

Довший час даремно шукали Йогана. Щойно на другий день знайшли його на якимсь згарищі. Божевільний, він вимахнув ліхтарем перед потягом, що ніби насувався на нього й кричав: «Ах, коли б я був . . .»

Забрали його додому, а пізніше до лікарні для божевільних. Трудно собі уявити щось гіршого, ніж те невпинне лементування: Ах, коли б я був . . . лементування людини, що через своє злочинне недбальство спричинила смерть стількох людей.

А скільки сердець людських розривається подібним болем, — і не один охоче присвятив би ціле своє життя, щоб тільки можна було направити давню помилку .

— Бувають моменти, що мають в житті більше значення, ніж цілі роки, — говорив Дік Альфорд. Ціна окремих одиниць часу не має нічого спільного з їх протягом. Помилка, що ми зробили в один момент, часом відбивається на цілому житті. А хто з нас вгадає, коли надійде та хвиля, що від неї все залежить?

Те, що ми називаємо зворотним пунктом, є наслідком нашої попередньої діяльності. Сприятливі обставини мають цінність тільки для тих, хто відповідно підготований, щоб скористати з них. Нагода, для якої ми не підготовані, тільки поставить нас у смішне положення.

Найгірше те, що ми найчастіше виглядаємо лише такої нагоди, щоб забагатіти чи досягнути славу і значення. Хочемо зробитись майстрами, не будучи челядниками; бути вченими, не вчившись; хочемо стати багатими за позичені гроші.

Разом з добрими нагодами, що провадять до успіху й щастя, трапляються в житті людини ще інші «нагоди», але такі, що їх треба уникати, як зарази. Це — нагода когось ошукати, взяти хабара й тому подібне. Часом може навіть здаватися, що, роблячи таке, можна й ціле життя спокійно пережити, тимчасом такі «нагоди» кривдять громадянство і провадять до ганьби, до злочинств, а навіть до самогубства.

Прислів'я каже: «Більше варте деко щастя, ніж кіло розуму». Але є це засада й девіз дурнів.

Юнаки! Чого ж дні ваші провадите в байдидуванні? Хіба вже не було місця на землі, коли ви прийшли на світ? Чи земля стала неродюча? Чи всі становища вже заступлені? Чи ваш край не потребує зміцнення? Чи тасмниці при-

роди всі відкриті? Чи не можна б було зужити вільні хвили для вашої користі чи на користь іншим? Чи боротьба за існування вже така немилосердно тяжка, що треба задовольнятися найменшою посадкою і самою скромненькою працею? Чи на те вас обдаровано життям у цей вік поступу, коли досвід минулих поколінь дає так багато можливостей для дальшого прогресу, — щоб ви жили, як жебраки?

Старе мусить вступитися, щоб дати місце новому. Ма-шини, що працювали десять літ, треба продати на брухт, а на їх місце поставити нові — краці. Способи наших батьків мусять дати місце новим методам. Ті, що життя своє присвятили справі поступу і праці, відходять, а на їх місце мусять стати нові воляки.

Уроджені в добі, коли знання і сприятливі обставини зустрічаються на кожному кроці, — чи ж можете ви сидіти з заложеними руками, чекаючи Божого змилювання, — ви, яким природа дала все потрібне до праці:— сили і здібності?

Коли народ Ізраїльський затримався в своїм поході над Червоним морем, а Мойсей молився про поміч, Бог сказав:

— Чого до мене звертаєш голос свій? Промовив до синів Ізраїля, нехай ідуть вперед!

У світі повно праці, що жде на робітників; нераз одне приязне слово може урятувати ближнього або відкрити перед ним дорогу до успіху; наш організм так пристосований, що вперта, смілива й стала праця дає нам найвище задоволення; незлічима кількість живих прикладів заохочує нас до чину й кожний момент обдаровує нас нагодою.

Але ніколи не чекай особливо сприятливих обставин. Створи їх сам! Створи, як створював їх малий пастух Фергузон, що зі шнурком шкляних пацьорків у руках вирахував відлеглість між планетами. Створи їх, як Юрій Стефензон, коли з куснем крейди у руках доводив математичні закони на почорнілих стінах вагону... Створи, як Наполеон, що з тисячі «неможливих ситуацій» виходив переможцем. Створи, як створює муж, що хоче чогось досягнути. Найкраща оказія не принесе жадної користі лінивству. Зате пильність і праця навіть звичайний випадок обертають у джерело успіху і щастя.

II. МОЛОДЬ СЕРЕД НЕСПРИЯТЛИВИХ ОБСТАВИН.

З найчорнішої землі виростають найкращі квіти, а найвищі, найміцніші дерева пауться до неба зпосеред скель.

І. Голлянд.

Бідність є тяжка річ. Часом вбиває в нас душу. Але часом є тим північним вітром, що перетворює людей на героїв.

Овід.

Біда є шосте почуття.

Німецьке прислів'я.

Недостатки є річ гірка, прикра. Але ми не усвідомлюємо собі тої користі, яку вони нам приносять. Багато речей, що на перший погляд нездійснимі, були доконані, дякуючи нужді. Нужда є джерелом сміливости духа, гостроти розуму й енергії чину.

Дрюден.

Не кожне нещастя, що спадає на нас, є прокляттям; перешкоди, які ми мусимо поборювати, є часто нашим благословенням. Поборені труднощі не тільки вчать нас перемагати, але й гартують до майбутньої боротьби.

Шарпе.

Усі видатні діячі сучасної промисловости, фабриканти і банкіри, розпочали свою кар'єру, як бідні хлопці.

— Я належу до королівського двору, — говорило маленьке, гарне дівча до своїх товаришок підчас дитячої забави на голяндським королівським дворі. — Батько мій є камергер. Люди, котрих прізвище кінчиться на «сен», нічого не варті, і нашим обов'язком є уникати тих людей.

— Так? — гнівно відповіла донька багатого купця Петерсена, — але мій батько може купити на сто корон цукерків і роздати їх дітям, а твій батько чи в стані зробити щось подібного?

— А мій батько — обізвалася ще одна — може про кожного написати в газеті; всі його бояться, бо знають, що при допомозі газет він може зробити, що захоче.

— Ах, коли б я міг бути таким, як вони, — думав собі малий хлопець, прислухаючись до цих розмов через шпарку в паркані.

Справді, батьки його не мали жадних грошей, а прізвисьце його кінчалось на «сен».

Минули роки, діти стали дорослими людьми. Одного разу хтось з тих бувших дітей пішов оглядати пишний палац, де містилося багато цінних речей. Їх привітав властитель палацу — якраз той хлопець, що колись уважав за велике щастя дивитися через шпарку в паркані на забаву багатих дітей. Хлопець той виріс на великого майстра долота — Торвальдсена, — світового скульптора.

А оповідання це — є уривок із твору Йогана Христіяна Андерсена, котрому ані прізвисьце його на «сен», ані те, що батько його був бідний швець, не загородило шляху до слави.

— Не бійся, батьку, я не вмру з голоду, — говорив глухий хлопець Кітто, прохаючи, щоб батько взяв його з притулку й дозволив учитися: — та ж ми живемо серед достатку. Над берегом росте різне зілля, а в полі — ріпак; за постіль може бути купа сіна. А, зрештою, я знаю, як боротись із голодом. Готтентоти часом живуть без їжи дуже довго, жвакаючи гуму; а коли голодні, то тісно перев'язуються шнуром. Чому ж би й я не міг зробити так само? — І цей бідний глухий хлопець, що його батько-п'яниця ледве міг латати чоботи, зробився одним із найбільших теологів світу. Першу свою книжку написав він у притулку для бідних.

Один стародавній письменник так оповідає історію невольника Креона: краса була його єдиним божеством, їй він віддавав найбільшу пошану. У Греції видано було тоді закон — це діялось швидко по тім, як греки відбили наїзд персів, — а саме: під карою смерти заборонялося займатись мистецтвом кожному, хто не був вільним чоловіком.

Якраз у той час Креон працював над групою, що за неї мав надію дістати похвалу від Фідія, найбільшого скульптора тих часів, а може навіть від самого Перікля. Що було робити? Всі свої думки і своє серце, всю свою душу Креон віддав тій холодній брилі мармору, що стояла перед ним. Щодня він на колінах благав богів, щоби післали йому нат-

хнення. І з радістю він відчував, що Аполлон приймає його молитви, керує його рукою й обдаровує життям постаті, що вилонюються зпід його долота. Але тепер йому здавалося, що боги цілком про нього забули.

Не менше уражена тим законом була Клео, сестра Креонова. — «О, Афродите, безсмертна Анодіомен, — благала Клео в своїх молитвах, — о, дочко Зевса, царице й опікунко, на олтарі якої щодня ми складаємо жертви, зжалься наді мною і над моїм братом!» Брату ж вона говорила: «Креоне, перенесись до льоху в нашій домі. Там темно, але я буду постачати тобі світла й їжі. Не кидай своєї праці, боги нам допоможуть».

Креон послухав і працював далі над великим, але небезпечним твором.

Незадовго було по цілій Греції оголошено, аби всі зносили до Атен твори мистецтва, щоб виставити їх для публичного огляду. Твори скульптури було виставлено на торговій площі. Найстаршим суддею був Перикль. Разом із ним була Аспазія, Фідій, Сократ, Софокль і інші знамениті люди оточували великого політика.

Всі тогочасні скульптори виставили свої твори. Але, не зважаючи на те, тільки одна група, найкраща зі всіх, група, що її хіба сам Аполлон вирізьбив, звернула загальну увагу, викликаючи заздрість у серцях інших мистців.

— Хто творець цього діла?

Відповіді не було. Герольди ще раз повторили це питання. Мовчанка.

— Ага — таємниця! Отже може це діло рук невільника?

Але ось серед загального схвилювання зауважили, що на площу силою тягнуть гарну дівчину, в роздертій одежі, з розвіяним волоссям. Погляд очей її був рішучий, уста — затиснуті.

— Жінка ця знає ім'я різбаря, але не хоче його виявити, — кричали в натовпі. — Ми певні в тому.

Однак, на всі запитання Клео відповідала мовчанкою. Їй загрозили карою, але й це не розв'язало її уст.

— Запровадьте її до в'язниці, — наказав Перикль.

Але в цей момент з натовгу вибіг юнак. Лице його було бліде, але очі світилися блеском генія. Підбіг, упав до ніг Перикля й скрикнув: «Пане! Пробач тій дівчині! То моя се-

стра. Я винуватець! Та група є ділом моїх рук, рук невільника».

Ще він не скінчив, як із юрби почулися обурені крики:

— Геть невільника! До в'язниці його, до в'язниці!

— Ні! — спинив юрбу Перикль, піднімаючись із місця. — Подивіться на ту групу. Чи сам Аполлон не показує нам тим, що існує щось вище, ніж справедливий закон? Метою закону повинно бути прагнення до розвитку краси, а не до нищення її. Тільки через те, що атенці безмежно люблять прекрасне, вони вічно будуть жити в людській пам'яті. Не до в'язниці, а до мене приведіть юнака.

По тих словах Аспазія перед цілим народом уквітчала чоло Креонове оливковим вінком і, серед бурхливих оплесків, поцілувала його сестру.

Греки поставили пам'ятник Езопові, який родився невільником, аби всі знали, що дорога до слави кожному відкрита.

Щоб здобути в Греції маєток і безсмертя, треба було лише відзначитися в мистецтві, літературі, або на війні.

Ні одна держава не сприяла так прагненням здобути заслуги, як Греція, — геній, мужність, краса мали там загальну пошану.

— Я уродився бідним, — оповідав віцепрезидент З'єдинених Держав, Генрих Вільсон. — Над моєю коліскою стояла нужда. Розумію, що то значить просити кусень хліба, коли його нема. На десятім році життя я почав працювати. Одинадцять літ я безупинно працював у господарстві: кожного року мене вчили лише один місяць. По одинадцяти роках праці я дістав пару волів і шестеро овець. Продавши все, я дістав вісімдесят чотири долари. Ніколи не траплялось мені витратити хоч би доляр на розвагу. Від коліски звик я рахувати кожний гріш. Розумію, що значить перейти пішки кілька миль і просити людей пустити до хати. Вставав досвіта, щоб пасти череду або рубати дрова, за що діставав чудесну платню: шість доларів на місяць.

Правилом Вільсона було — не оминати жадної нагоди до самоосвіти й поступу наперед. Мало хто так добре знав ціну заощадженого часу, як Вільсон. Він цінив кожную хвилину, так ніби вони були для нього золотом і використовував кожний момент. До двадцяти літ він перечитав силу книжок. Покинувши роботу біля господарства, він рушив до міста

Натік, у штаті Мессачузетс, за сто миль, щоб навчитися шевства.

За цілу дорогу він витратив лише одного доляра й шість центів. А рік пізніше він став на чолі освітнього товариства у Натік. Через вісім літ він виголосив свою велику промову проти невілницьтва в Законодавчій Палаті, а через дванадцять літ став членом Конгресу.

Кожна можливість була для нього великою річчю і з кожної нагоди розцвітав для нього успіх.

— Міг би ти одягатися краще, коли виходиш до міста, — говорив редактор Стеррет.

Горацій Греелей, що до нього це говорилося, оглянув своє убрання так, ніби ніколи його не бачив, і сказав:

— Мій батько сидить без праці, отже я мушу йому допомагати. За сім місяців я витратив на себе тільки п'ятнадцять долярів, хоч за той час одержав від редакції 135.

Греелей мав тоді 21 рік. Його зверхній вигляд не був дуже приємний: рухи тяжкі, волосся як коноплі, голос плаксивий. Але це його зовсім не турбувало, — він рішив пошукати щастя в Новім Йорку. Перекинув через плече палицю з клунком і пустився в дорогу. Перейшов пішки 60 англійських миль до міста Буфалло, звідси на човні дістався до Альбони, потім лодкою переплив Гудзон і зі сходом сонця 18 серпня 1831 року прибув до Нового Йорку.

За два з половиною доляри на тиждень він знайшов собі помешкання з утриманням. Шістьсот миль дороги коштувало йому п'ять долярів. Цілими днями ходив Греелей від дому до дому питатися, чи не потребують робітника, але всюди йому відмовляли. Через свій виснажений вигляд він був подібний до челядника, що втік від хазяїна. Одної неділі він довідався, що до друкарні потрібні складачі. В понеділок він встав о 5-тій годині ранку, а в сьомій був уже на місці. Завідуючий друкарнею не міг собі уявити, щоб молодий сільський хлопець міг складати черенки для біблії в кількох мовах, — а як раз для такої праці шукали робітників.

— Поставте його перед касою з черенками, — побачимо, що він уміє, — сказав завідуючий.

Новий складач не подобався властителєві друкарні і він наказав завідуючому з кінцем дня відправити його. Одначе, виявилось, що новичок зробив у той день найбільше й най-

краще від усіх. Через десять літ Греелей став уже спільником невеликої друкарні, а ще пізніше заснував найкращий тижневик у З'єдинених Державах. Одначе, це підприємство не виправдувало себе. Року 1840, коли Гаррісон став президентом З'єдинених Держав, Греелей розпочав видання, що придбало 90 000 предплатників, — цифру в ті часи просто казкову. Але й на цім щоденнику, що його один примірник коштував пенса, Греелей нічого не заробив. Чергове літературне підприємство його — був часопис, що його один примірник продавався по центові. Розпочав Греелей це видання, маючи одну тисячу долярів. Першого числа він видрукував тисячу примірників. Продаж йшов тяжко. Спочатку Греелей мав шістьсот передплатників, але через шість тижнів стало їх одинадцять тисяч. Попит на «Трибуну» піднявся швидше, ніж машина могла друкувати часопис...

Року 1825 Йоган Гордон Беннет збанкрутував на видавництві, а сім літ пізніше на видавництвах. Був він відомий як талановитий газетний робітник. Тяжкою працею й ощадністю він склав 500 долярів впродовж 14 літ. Року 1835 Беннет запропонував Греелею видавати на спілку новий щоденник. Греелей ухилився від цієї пропозиції, але натомість порекомендував Беннетові двох молодих друкарів. Було зложено спілку, і в травні 1835 року вийшло перше число. Спільники разом мали суму, що її вистачало на покриття видатків упродовж десяти днів. Беннет винайшов невеликі сутерини. Перше умебльовання нової редакції було таке: одно крісло і стіл, зроблений з дощок, що були положені на якісь бочки. Тут було розпочато працю над великим безпартійним щоденником. Це в Америці було новою, бо звичайно тут всі часописи були органами партій. Всю роботу по видавництву, за виїмком друку, виконував сам Беннет у своїм підвалі. Юнак твердо йшов у напрямку зреалізування своєї ідеї — давати читачам щораз новіші і щораз точніші відомості зо всіх галузів людського життя й діяльності. В скорому часі часопис Беннета став всюди відомий, як дзеркало біжучої історії світу. Відомості його були точніші, повніші, а передовсім вчасніші, ніж в інших часописах, і під цим оглядом Беннет завжди випереджував усіх своїх товаришів по професії. Він не шкодував ані праці, ані грошей на здобування певних і неопізнаних відомостей, що могли б зацікавити публіку. Правда, ця праця вимагала надзвичайних зусиль, але

й наслідки її були блискучі. Через деякий час на розі вулиць Нового Йорку став величезний будинок найбільшої і найцікавішої газети тих часів. >

Стоп'ятьдесять літ тому, під час бенкету в одного магната в Ліоні, йшла розмова про італійське малярство: одна картина, що представляла сцену з грецького життя чи мітології, викликала загальну увагу й живу дискусію. Бачучи, що думки гостей поділилися, господар дому звернувся до одного зі своїх льокаїв і запропонував йому з'ясувати зміст картини. Яке ж було здивування гостей, коли слуга так повно й яскраво оповів суть намальованого на картині, що поклав кінець усім суперечкам.

— В якій школі здобули ви ці відомості? — звернувся до нього один із гостей, з виразом великої пошани.

— Вчився в різних, шановний пане, — відповів молодий слуга, — але найбільше мені дала школа життєвих не-догод.

В недовгому часі ціла Європа говорила про нього. Цей бідний слуга був Жан-Жак Руссо, один з найбільших геніїв свого часу.

Елігій Буррітон мав ледве шіснадцять літ, коли у нього помер батько. Елігій був тоді челядником у коваля, у своїм ріднім селі Кант. Працював у кузні по 10- 12 годин на день. Це одначе не перешкоджало йому весь час думати й розв'язувати в думках найтрудніші математичні завдання.

В щоденнику його можна було знайти такі уступи: «Понеділок, 18 червня: біль голови, 40 сторінок Гувієра, 64 рядки французької мови, дві години праці в кузні. Вівторок, 19 червня: 60 строф жидівської мови, 30 — французької, 10 рядків чеської, 9 рядків московської, 15 назов зірниць, 10 год. в кузні. Середа, 20 червня: 25 строф жидівської мови, 8 строф сирійської, 2 години в кузні.

Буррітон володів 18 мовами й знав 32 діалекти. Пізніше він став відомий, як учений коваль і громадський діяч. Цей хлопець, що не мав жадної можливості вчитися, здобув свої великі знання в таких несприятливих умовах, що мусить соромитись кожний, хто не вчиться, маючи до того спроможність.

Др. Пальмагев в одній промові до своїх молодих слухачів сказав: «Коли йде річ про життєві нещастя, то пам'ятайте, що ви стоїте сьогодні на однім рівні з тими, що на їх

долю припаде успіх. Розміркуйте собі, що ті, які через тридцять літ від нинішнього дня будуть мільйонерами чи великими промовцями, ті, що виростуть і стануть поетами, великими купцями чи філантропами, ті, що будуть великими в церкві, — всі вони сьогодні рівні вам і не знаходяться в ліпших умовах, ніж ви. Згадайте мої слова через тридцять літ від нинішнього дня».

Бракує вам відповідних умов, бракує капіталу, що з ним могли б ви щось розпочати, не правда ж? Отже йдіть до бібліотеки, і з книжок, що там знайдете, ви довідаєтесь яким чудовим механізмом обдарувала вас природа, давши вам руки й ноги, очі й уха. Йдіть в анатомічний театр, щоб побачити те, про що читали, і потім уже ніколи не плачте, що бракує вам засобів для чину.

Бракує вам засобів?

Так майте ж на увазі, що кожний найбідніший хлопець наділений так щедро, як тільки всесильна природа могла його наділити, коли розгорнула всю свою могутність!

Трудно собі намалювати більш скромну фігурку, як продавець газет і ще трудніше уявити собі його великим і славним мужем. Бо які можуть бути вигляди й можливості у бідного продавця газет?

А, між тим, чоловік, що придбав Америці світову славу, розпочав свою кар'єру, як продавець газет на залізниці. Том Едісон мав тоді 15 років. Уже в той час він надзвичайно любив хемію й навіть улаштував собі маленьку лябораторію. Одного разу, коли він потайки робив якусь спробу, рушився вагон, де містилася лябораторія, й через це розбилася бутелька із сірчаним квасом. По цілому вагоні розійшовся страшний сморід, а розлитий квас наробив багато шкоди. Терпець кондуктора увірвався і молодий вчений був викинутий з потягу, діставши на дорогу кілька штурханців.

Едісон попадав з одного скрутного становища в друге, при чім з кожного виходив переможцем і ще зовсім молодим чоловіком засів на троні світової науки. Коли недавно запитали Едісона про таємницю його науки, він скромно відповів, що ніколи не брав до уст алкоголю й що завсіди був здержливий у всьому, крім праці.

Чи не було пророк божевільям з боку двох молодих хлопців, що не були в школах і не знали світу, ні людей,

стати до боротьби з явищем, що його коріння сягало глибоко в державний устрій Америки, явищем, що його підтримувала наука й державні мужі, церква, промисл і вся аристократія, без різниці віри й політичних переконань? Чи могли вони рахувати на успіх супроти упереджень і ворожого настрою цілої людности? Лише величність завдання була зорею для цих юнаків, а твердість і енергія їх були сталеві. Один з них, Венямин Лурд, видавав в Огіо журнал: «Геній загальнолюдської свободи» й цілий наклад що місяця приносив із собою додому, що знаходився в 20 милях від друкарні. Він без вагання пішов за 400 миль до Тенеса, щоб тільки придбати кілька передплатників. Це, справді, був надзвичайний хлопець.

З тою самою енергією він провадив своє діло у Балтиморі, разом з Вільгельмом Гаррісоном. Видовище невільників на головних вулицях, кораблі, повні бідних людей, вирваних з дому й родинних гнізд, що дожидалися відправи до полудневих портів, розпучливі сцени підчас продажу невільників — зробили на Гаррісона враження, від якого він не міг визволитися. Мати Гаррісонова була занадто бідна, щоб віддати сина до школи, зате научила його ненавидіти утиск і Гаррісон постановив присвятити своє життя справі визволення тих нещасних.

Від першого числа свого часопису він почав домагатися рівноуправління негрів, за що накликав на себе гнів суспільства. Його заарештували і посадили до в'язниці. Бендель Філіпс пізніше писав про Гаррісона: На двадцятьчвертому році життя він був ув'язнений за свої переконання. В розцвіті молодости відважно ставив опір цілому своєму народові. Сидячи в тюрмі, Гаррісон не вважав можливим марнувати надаремне часу. Він виготовив кілька публічних лекцій, але що міг робити з ними? Церкви й публічні залі були для нього замкнені. Одначе, Гаррісон належав до тих, що їх нічого зламати не могло. В Бостоні, без приятелів, без грошей, без впливів, у маленькій кімнатці, на піддаші, він розпочав видавання газети. Але прочитайте відозву цього юнака в першій нумері газети: «Я буду суворий, як правда; непохитний, як справедливість. Говорю поважно. Не буду вибріхуватися, ані виправдуватися, не вступлюся ані на волос і примушу вас, щоб ви мене слухали». Ось відвага юнака, що має проти себе цілий світ!

Роберт Гайне з південної Кароліни написав до Отиса, бурмістра Бостону, що йому прислано число газети і просив бурмістра, щоби той довідався прізвище видавця. Отис відповів, що він розшукав злиденного хлопця, що друкує «цю, не маючу значення газету в темній норі, з одним помічником, негритянським хлопцем і ще кількома особами без найменшого впливу».

Але цей «злиденний хлопець, що їв, спав і друкував в темній норі», примусив цілий світ зайнятися справою, над якою ніхто не думав. Гаррісона старалися притиснути всякими способами. Товариство в Південній Каліфорнії призначило 1 500 долярів нагороди за затримання й видачу до рук суду кожного, хто тільки розповсюджував «Лібератора». Губернатори одного чи двох штатів також обіцяли премію за голову видавця. Законодавча палата Георгії призначила 5 000 долярів тому, хто спіймає Гаррісона.

Ось так, безпереривно провадячи боротьбу з перешкодами, юнак розбудив цілий народ. Дванадцять фанатиків зібралися одної бурхливої ночі в підземеллях церкви в Бостоні і заснувати новоанглійське протиневільниче товариство. Боротьба набирала щораз більшої гостроти. Пруденція Грандал прийняла кілька чорних дівчат до своєї школи в Коннектікут, що нею опікувалися багаті люди з Бостону й Нового Йорку. Коли це сталося, купці нічого не хотіли їй продавати, а вулична юрба загрожувала, що зруйнує школу й повбиває учительок. Гаррісона і його товаришів переслідували всюди. Один пастор на прізвище Лове, був убитий юрбою в Ілліноїс за те, що став в оборону невільників, а в «старій колісці американської свободи», в багатім, могутнім і культурнім Мессачузетс проти аболіціоністів (борців за визволення невільників) виступали з надзвичайним обуренням.

Увесь нарід був обнятий пожаром ненависти. В сенаті З'єдинених Держав члени поділились на два ворожі табори. Пристрасті розгорілись повсюди і утворився стан бурхливий і непевний.

Поміж піонерами з Півночі й лицарством з Півдня почалася боротьба довга й завзята. Кульмінаційним пунктом її була внутрішня війна. По скінченні її, через тринадцять чіт, Гаррісон був запрошений, як гість народу, президентом Лінкольном. Над фортом Сумтер Гаррісон побачив національні прапори й розпущені корогви; висвободжений негр

привітав його, як визволителя, а дві його доньки, вільні тілом і душею, зложили у стіп Гаррісона пишний вінок квітів! . . .

Англієць Річард Гобден заробляв на життя тим, що пас сусідські вівці. Тільки на десятому році життя він міг вступити до школи. В чотирнадцять літ він пішов прикащиком у склеп свого дядька. В той час, коли інші його товариш по праці спали, Гобден уставав і вчився французької мови. Швидко він зробився комерційним агентом.

Метою свого життя Гобден поставив боротьбу зо «збіжевим митом», що відбирало хліб у бідних і давало його багатим. До помочі в цій справі він притягнув свого приятеля Йогана Брігдта. Коли Гобден прийшов до нього, то застав його в глибокім смутку біля тільки що помершої дружини. «Тисячі людей в Англії оплакують нині смерть матерей, жінок і дітей, померлих з голоду. Тепер, коли минув у тебе перший жаль, ти повинен піти зі мною. Не відпічнемо, доки мито на хліб не буде скасоване». Вони утворили «Лігу проти збіжевого мита» і р. 1846, коли настав голод в Ірляндії, добилися скасування мита.

Брігдт сказав тоді: «В цілій Англії нема ні одної бідної хати, що, завдяки Гобдену, не мала б кращого і дешевшого хліба». Сам же Йоган Брігдт, поруч Гобдена, найбільше спричинився до скорочення годин праці англійського робітника, а також до збільшення заробітної платні. Оба були дітьми бідних робітників, одначе, дякуючи силі своєї незломної логіки, дякуючи силі характеру, зайняли становище, що дало їм більшу владу, ніж її мала ціла тодішня англійська аристократія.

— Коли я пізнав, що я чорний, — говорив завжди Олександр Дюма, — постановив жити так, ніби я білий, і примусити людей забути про колір моєї шкіри.

А як завзято воював Кеплер з нуждою й недостатком! Книжки його з наказу влади були спалені, бібліотеку конфіскували єзуїти, а сам він мусів утікати з держави, зважаючи на ворожий настрій людности. Сімнадцять літ він уперто працював над великим завданням свого життя — над усталенням законів, що керують небесними тілами і зробився одним з найбільших астрономів світу.

А чого міг сподіватися від життя Яків Шарплез, відомий англійський коваль і мистець. Був він дуже бідний, але

мав таку жадобу до науки, що вставав о третій годині рано й переписував книжки, що були йому потрібні. По цілоденній тяжкій праці він йшов пішки вісімнадцять кілометрів до Менчестеру, щоб купити матеріал для своїх артистичних виробів. В кузні він просив завжди найтяжчої роботи, бо така робота потребувала довшого часу для розпикання заліза і хлопець міг мати таким чином кілька вільних хвилин, міг з книжкою в руках спертися на комін. Шарплез був надзвичайно скупий щодо часу й кожную хвилину зуживав так, ніби вона мала бути останньою! Вільні хвилини він присвячував своєму прегарному творові «Кузня», якого писав на протязі п'яти літ, працюючи при тім без відпочинку.

Відомий астроном Галілей, що створив у цій науці цілу епоху, повинен був перебороти в своїм життю багато перешкод, бо батьки примушували його вчитися на лікаря, тоді, як медицина його не цікавила. Ночами, коли ціла Венеція спала міцним сном, Галілей просиджував на башті при кафедрі св. Марка, при чім відкрив планету Юпітера, а також фази Венери через телескоп, зроблений власними руками, бо не був настільки заможний, щоби придбати собі готовий. Коли його примушували публічно на колінах зректися своєї «еретичної» доктрини, що земля обертається навколо, то ціла гроза інквізиції не налякала сімдесятилітнього старця і він в лице своїм ворогам гордо кинув: «А всетаки крутиться». Галілей так захопився наукою, що коли його кинули у в'язницю, то він і там не покинув праці і довів, між іншим, що порожня рурка є далеко міцніша, ніж цілий такий самий поперечник. Навіть коли осліп, він не покидав праці.

Уявіть собі здивування Королівського Наукового Товариства в Лондоні, коли убогий і нікому невідомий Гершель прислав наукове повідомлення про відкриття ним звізди Георгіум-Сідус, разом з докладним обрахунком її бігу й величини; одночасно він надіслав свої досліди над перстнями Сатурна.

Цей молодий юнак, якому доводилося тяжко змагатись за існування і який заробляв гроші грою на трубі, власними руками зладив телескоп і за його допомогою відкрив речі, про які не знали вчені, що були озброєні найкращим астрономічним приладдям. Він обшліфував двісті побільшуючих шкелок, поки добився такого, якого хотів!

Батьки Юрія Стефенсона були такі вбогі, що родина, яка складалася з десяти душ, тиснулася в одній кімнаті.

Юрій пас сусідські корови, але разом з тим старався знайти хоч хвилину вільного часу, щоб мати можливість ліпити з глини моделі машин; замість рур він уживав при тім очере-ту. На сімнадцятому році Стефенсон дістав місце коло машини, де батько його був палячем. Юрій не вмів ні читати, ні писати, але машина була для нього вчителем. І тоді, коли інші робітники ввесь свій вільний час марнували у п'ятиці або грали в карти, Стефенсон розбирав машину, чистив, обслідував її й робив з нею досвіди. Але коли пізніше він прославився на увесь світ, як великий винахідник, то ті, що марнували час, коли він працював, називали його щасливцем.

— Прошу мені продати Новий Заповіт на грецькій мові, — звернувся Ян Бровн з Гарпов у Шкоці до книгаря в Анд-рев. Купець подивився на пастушка, одяг якого свідчив, що він зробив сьогодні пішки 20 кілометрів і почав уже насмі-хатись з дивного бажання сільського хлопця, коли якраз до книгарні ввійшов учитель місцевої гімназії. Довідавшись, чого Бровн хоче, вчитель сказав:

— Як ти прочитаєш і перекладеш хоч один рядок із Нового Заповіту, то дістанеш книжку даремно.

Хлопець переклав кілька рядків і з трікомфом пішов до дому з нагородою. Латинської й грецької мови він навчився під той час, як пас худобу. Пізніше він заснував школу для дорослих і вславився своєю широкою освітою.

Самуїл Кунард зробив кілька винаходів, не маючи іншо-го знаряддя, крім звичайного ножика. За його взірцями одна транспортна фірма збудувала пізніше кілька пароплавів нового типу для перевозу товарів.

Кунард за свої винаходи одержав багато нагород і при-дбав значний маєток. Одначе, він ніколи не забував, що одне й друге завдячує простому ножикові.

Евангелія й буквар — тільки й було книжок у Корне-лія Вандербільдта, одначе, він навчився з них читати, пи-сати й рахувати. Вандербільд хотів купити собі човен, але не мав за що. Щоб знеохотити його до морської кар'єри, ма-ти сказала йому, що коли він зоре й засіє впродовж одного місяця 10 акрів каменястого ґрунту, найгіршого в цілій фе-

рмі, то вона позичить йому грошей на купно човна. Вандербільдт виконав визначену роботу на кілька день скорше й виконав дуже добре. В сімнадцяту річницю свого народження він купив, нарешті, човен, але трапилося нещастя: човен ударився об скелю й затопився.

Але Вандербільдт не належав до тих, що спиняються над перешкодами. Розпочав працю наново. Через три роки він уже мав тисячі доларів.

Часто працював ночами, але в короткім часі його транспортна контора в порті мала найбільше клієнтів. Підчас війни 1812 року він підписав з урядом умову на постачання худоби для військових постів біля столиці. Худобу він перевозив уночі, щоб вдень пароплав його міг ходити з пасажерами між Нью-Йорком і Брукліном.

Хлопець віддавав батькам усі гроші, зароблені вночі й половину зароблених вдень, але, не зважаючи на це, коли йому було 35 літ, він мав уже 30 000 доларів, а коли вмер, то залишив своїй численній родині один з найбільших маєтків в Америці.

Стефан Гірард «не мав щастя». В дев'ять літ він покинув батьківську хату і прибув до Америки, як матрос на пароплаві. Не було такої роботи, до якої б він не брався. Мав лише одну амбіцію: завжди йти наперед і добиватися успіху. Подібно Мідасу, обертав у золото кожную річ, до якої дотикався. Пізніше став він одним з найбагатших купців у Філядельфії. Мав Гірард одну негарну рису, а саме — занадто велику прив'язаність до грошей. Але його любов до праці, його патріотизм у хвилині, коли держава була в небезпеці, його готовність жертвувати своїм життям, коли треба було рятувати чужих людей, заражених страшною жовтою пропасницею, завжди будуть гідні наслідування.

Жан Ванамакер ходив щодня чотири кілометри до Філядельфії, де служив у книгарні, одержуючи одного долара і 25 центів на тиждень. Після цього він працював у кравця, де діставав на 25 центів більше. Так він ішов все вище, а тепер його маєток рахується на мільйони. 1888 р., підчас президентури Гаррісона, він був призначений головним начальником пошт З'єднаних Держав. На цім становищі він виказав надзвичайні здібності.

Хлопець, що ставить перед собою ціль і твердо постановить досягнути її, неодмінно доб'ється свого, хочби він був найбідніший зі всіх.

Майже всі люди, що здобули собі видатне становище в житті, були спочатку бідними хлопцями

Фред Дугляс, коли почав своє життя, мав менше, ніж нічого. Він був невільником, а через це не міг навіть розпоряджатися своїм тілом. Крім того, за борги свого властителя він був заставлений перше, ніж народився на світ.

Щоб зрівнятися своїми правами з найбіднішим хлопцем білої раси, він мусів би перейти такий довгий і трудний шлях, який ділить кожного білого хлопця від становища президента З'єдинених Держав. Дугляс не мав жадної можливості вчитися, не мав учителя, а, крім того, за законами, що існували на плянтаціях, невільникам заборонялось учитися читати й писати. Але Фред крадькома навчився читати з клаптиків паперу й календарів І після того вже не спинався перед жадними перешкодами Коли йому було 21 рік, він утік з неволі й один час працював у Нью-Йорку. В Нантуккет він мав нагоду виступити з промовою на одному зібранні, при чім зробив на всіх таке гарне вражіння, що його призначили агентом Протиневільничої Ліги в Мессачузетс Після того Дугляса делегували до Європи, щоб він виступив тут з публічними відчитами в справі невільництва; серед англійців Дугляс здобув багато приятелів і вони зібрали для нього 750 доларів, щоб він міг викупитися з неволі Дугляс видавав газету в Рочестері, пізніше у Вашингтоні був редактором «Нової Ери». Впродовж довгих літ він був маршалом Колюмбії.

Барнум виїздив коня за 10 центів денно. Юрій Хільд був хлопцем для послуги і одержував чотирі долари місячно.

З таких непоказних початків виросло в Америці багато видатних людей і значних маєтків

Гіден Лее замолоду не мав за що купити чобіт і ходив на працю босий, навіть коли був сніг. Він склав сам із собою умову, що буде працювати денно 16 годин. І умову цю він виконував надзвичайно точно, й коли, бувало, стратить трохи часу, то позбавляє себе сну, щоб надолужити страчений час. Дякуючи цьому, він зробивсь багатим комерсантом в Новім Йорку, а потім президентом міста й членом Конгресу З'єдинених Держав.

Президенти Американських Штатів Лінкольн і Гарфільд були дуже бідними хлопцями. Таємниця їх успіху полягала в їх витривалості й непохитній волі. Лінкольн сам навчився читати серед найгірших обставин, а Гарфільд почував себе щасливим, коли замітав підлоги і дзвонив в костелі, бо таким способом він міг заробити на оплату своєї науки.

— Здається, що мала, почорніла хатина є майже завжди місцем народження ваших великих людей, — сказав один англієць, переглядаючи життєписи американців.

Хлопець, що має п'ять робітників на кожній руці і ясну, незломну мету перед очима, — ніколи не пропаде.

На землі є хліб і щастя для кожного чоловіка, що має енергію і здібність використати сприятливі можливості. Це другорядна річ, чи уродився він у палаті чи в убогій хатині: коли він має тверду волю, коли безперестанно удосконалюється, то жадна сила на цій землі не зможе його подолати.

III. ЗАЛІЗНА ВОЛЯ.

Тверда постанова є найвищою мудрістю.

Наполеон.

Людам не бракує сили, але бракує волі.

Віктор Гюго.

Хто постановив побідити або згинутися, рідко буває переможений.

Cornelle.

Кожен сам собі визначає ціну; ми стаємо великими чи малими в залежності від нашої волі.

S. Smiles.

Коли повзято тверду постанову, простір перед чоловіком розширюється, відкриваючи перед ним поле для чину й волі.

I Форстер.

— Я не можу, це неможливе! — сказав генерал Олександрові, коли йому не вдалося здобути штурмом мурів фортеці.

— Геть його! — скрикнув великий Македонець, — для того, хто постановив побідити, нема нічого неможливого, — і, ставши на чолі своїх військ, здобув ворожі мури.

— Десь певне хочете тільки наполовину, — завжди говорив Суворов людям, що не мали успіху. Воля була у нього на першій місці. Слів: «не можу», «не вмю», «неможливо» він цілком не хотів слухати. Завжди відповідав: «навчись», «спробуй», «зроби». Наполеон в Єгипті ходив провідувати хорих на заразу, бажаючи показати, що чоловік, котрий не боїться, може побідити навіть чуму.

Така сила волі є ліком для тіла, стимулом до надлюдських підприємств. Вона не одного чоловіка піднесла зі

смертельного ложа й не одному додала сили для чудесних діл.

Генерал Вольф, хворий на пропасницю, кинувся зі своїм військом на узгір'я Авраама, побив Монталона й примусив до здачі непобідимий Квібек. А п'ять днів перед тим він писав своїй родині до Англії: здоров'я моє цілком зруйноване і я навіть не маю того задоволення, що зробив якусь видатну прислугу своїй батьківщині, або що зможу її зробити.

Коли лікарі сказали Дугласу Ерольдові, що він мусить умерти, він скрикнув: Як? Умерти й залишити жінку з безпорадними дітьми? Я не хочу вмирати! І воля його побідила: він жив ще довгі літа.

Професор Единбургського університету Юрій Вільсон був такий кволий, що ніхто не думав, щоб він міг колись вибитись на якийсь становище: а між тим, з часом він став видатним ученим, хоч на своїм шляху мав стільки перешкод, що вони — здавалося — знеохотили б і найсильнішого чоловіка. Особисті нещастя, ампутація ноги, упадок сил, страшні кровотечі не могли зламати його запалу. Здавалось, що навіть смерть спинилася безрадно перед цією могутньою волею, не маючи відваги забрати хворе тіло.

Вальтер Скотт на 55 році життя мав більше як 600 тисяч доларів боргів. Але, не зважаючи на поважний вік, постановив сплатити всі борги, до гроша. Незломна міць його постанови надала духові й тілу віри й натхнення. Кожний нерв, кожний мускул говорив: борг мусить бути сплачений. Кожна крапля крові, побуджена волею, несла мозгові побільшену силу до праці. Борги були сплачені.

У щоденнику Вальтер Скотта читаємо: Я терпів тяжко й часто мав тільки одне бажання: лягти й заснути вічним сном. Але постановив боротися поки буду в стані. Його непереможна воля працювала навіть тоді, коли інші сили залишили його.

— Кого лякають труднощі, той ніколи нічого не досягне, — говорив Жан Гунтер. — Чи є хто, що хоче боротися? Такий чоловік ніколи не загине.

— Шоста година ранку. Я, Едвард Ірвінг, обіцяю собі навчитися грецьких слів, що починаються на «а», до восьмої години. — Хлопець написав ці слова на грецьким словнику. А пізніше дописав. «Восьма година ранку. Виконав те, що постановив».

— Нема нічого неможливого для людини, що вмiє хотiти, — сказав Мiрабо. — Мусить бути, — ось закон, що керує успiхом.

— Ми завжди вiрили, — каже Емерсон, — що можлива iндивiдуальнiсть, котра могла б протиставити себе всiм iншим iндивiдуальностям. Вiримо, що це мусiв би бути чоловiк, котрий би керував подiями. Чоловiк, що не мiг би найти супротивника; о мiць якого все розбивалося б, як об залiзо; що давав би iншим перевагу i все ж таки всiх перемагав.

— На свiтi iснує три роди людей, — сказав один письменник, — такi, що роблять, такi, що не роблять, i такi, що не можуть. Першi досягають всього, за що беруться, другi всьому перешкоджають, третi у всьому терплять невдачу.

— Є велика сила у вiрi, — говорив Бульвер, — навiть тодi, коли вiра торкається справ людських i земних. Коли чоловiк твердо вiрить, що його призначенням є зробити певного дня щось таке, що сьогоднi уявляється неможливим, iснує десять шансiв на один, що вiн те зробить! Що можна зробити чоловiкови, що носить у собi непохитну постанову; чоловiкови, який цiлком не приймає, що вiн є переможений i бореться далi, хоч би йому вiдтято ноги? Перешкоди i невдачi не зупиняють такого чоловiка. Переслiдування стають для нього корисними й побуджують до ще бiльшiй витривалостi. Дай чоловiкови буквар i залiзну волю, i хто ж може передбачати, чого такий чоловiк досягне? Замкнiть Галiлея у в'язницю за його вiдкриття, то вiн буде робити свої досвiди iз соломою. Вiдберiть очi у Евлера, а вiн тим глибше тим смiлише буде мислити й удосконалювати свої чудодiйнi здiбностi до математики. Спалiть тiло Вiклiфа й киньте попiл до Северни, але рiчка занесе його до моря, а море рознесе i порозкидає попiл, перейнятий його думками, по берегах усiх краiв на свiтi!

Свiт завсiди слухає людину, що має волю. Гранту й Бiсмарковi можна перечити з таким самим успiхом, як i сонцю.

— Береги великого океану щастя, — каже Форстер — вкритi уламками житейських човнiв. Люди може надзвичайних здiбностей, але яким бракувало вiдваги, вiри, твердостi — гинули в той час, як менш здiбнi, але бiльш енергiйнi прибули до порту. Сотнi людей тягнуть сiре життя — непомiтнi й забутi тiльки тому, що не мали вiдваги зробити

першого зусилля; але коли б вони рішилися в свій час на сміливий крок, то здивували б світ своїми ділами й успіхами.

Квентін Матсіс уже втратив надію стати великим малярем, коли йому сказали, що лише в тім разі віддадуть за нього укохану ним дочку його вчителя, як він створить цінну художню річ. Матсіс негайно взявся до праці з силою волі, якої ніщо не могло побороти, і створив «Скупців» — одну з найкращих речей в малярстві. Ось так сила волі творить «неможливе».

Батько Бальзака пробував знеохотити сина до літератури.

— Чи ти знаєш, — говорив він йому, — що письменник може бути тільки королем або жебраком.

— Добре, — відповів малий хлопець, — отже буду королем! — Батьки залишили його на ласку Божу в малій кімнатці на піддашші і хлопець десять літ боровся з нуждою і невдачами, поки таки не побідив і не осягнув того, чого прагнув.

Молодий французький офіцер мав звичай ходити по кімнаті й говорити до себе: хочу бути великим генералом і маршалом Франції. І, справді, він згодом став видатним військовиком і умер маршалом Франції.

Одного слюсаря запитали: — нащо він так старанно справляє фотель бурмістра. Слюсар відповів: думаю про той час, коли сам засяду на цім фотелі. Через два роки його було обрано бурмістром.

Піттові колись зауважили, що якийсь його проект є неможливий.

— Неможливий? — обурився Пітт, — я топчу неможливості! Влада його в парламенті була надзвичайною. Його королівська воля панувала над найбільш гордими людьми.

— Слово «неможливо» — говорив Наполеон — знаходиться лише в словнику дурнів. Він скоріше розкидав би скелі на острові св. Олени, ніж мав би залишатися в'язнем, коли б у нім не завмерла воля, перед якою тремтіла ціла Європа.

Коли генерал Грант перейняв команду над північною армією, союзники зразу відчули, що вирок запав. У могутній волі генерала вони відчули для себе приречення «На П'ємонт!» — було його гаслом. Старі команданти хитали го-

ловами, але скромний чоловік із залізною волею, який не знав, що значить бути переможеним, не відступив ані на крок від своєї мети, доки Лее не зложив зброї під Аппоматокс.

Гаррісон писав у першому числі свого «Лібератора»: «Кажу поважно. Не буду вибріхуватися, ані виправдуватися. Не відступлю ані на волос і примушу вас слухати мене». Ця непохитність і рішучість була також рисою таких людей, як Лінкольн, Грант, Пітт, Наполеон і інші видатні люди.

Таку волю повинна мати кожна людина!

При кінці війни за самостійність, Пітт молодший, знаменитий промовець і незрівняний мистець сарказму, почав свою довголітню державну діяльність, як перший міністр Англії. Політика його була цілковито протилежна політиці французької революції. Побіда під Австерліцом завдала йому смертельного удару. Довідавшись про перемогу Наполеона, він показав на мапу Європи і промовив: «Звиніть цю мапу, — вона десять літ буде непотрібна». Він запав у стан здеревіння, з якого від часу до часу будився, щоб сказати: «Бідна моя вітчизно!» Всесильна воля Наполеона цілком заволоділа й згнітила думку й волю цього під кожним оглядом незвичайного чоловіка.

А яку могутню волю мав Дарвін! Він був стало хворий і ненастанно терпів муки, про які знала тільки його дружина. Впродовж сорока літ, — пише його син, — він не зазнав ні одного дня здоров'я. Але, не зважаючи на це, він завжди примушував себе до праці, якої злякались би найздоровіші й найсильніші люди. Доказом його надзвичайної терпеливості й працьовитості нехай буде факт, що протягом 20 літ він збирав матеріяли для свого епохального твору: «Про походження пород», а його «Походження людини» коштувало йому тридцять літ мозольної й упертої праці!

IV. ЯК ВИКОРИСТОВУВАТИ ВІЛЬНИЙ ЧАС.

Любиш життя? — то не марнуй часу, бо з нього, власне, й зіткане життя.

Франклін.

Навіть вічність не може надолужити стра-ти одної хвилини.

Стародавній поет.

Години біжать, а ми за них відповідаємо.

Напис на соняшному годиннику

в Оксфордї.

Я знищив час, а тепер час нищить мене.

Шекспір.

Чоловік, молодий літами, може бути старий годинами, коли він не змарнував свого часу.

Бекон.

Вір мені, що добре використання часу при-несе тобі колись процент, який перевищить твої найсмільливіші мрії, і, навпаки, марнуван-ня часу ослабить тебе так, що ти станеш ціл-ковитим нулем, як під оглядом розумовим, так і моральним.

Гладстон.

Нема такої роботи чи служби, що не дозво-ляла б людині, яка має якийсь нахил до на-уки чи інші уподобання, призначити хоч ча-стину дня на любов працю.

Віттенбах.

— Скільки коштує ця книжка? — спитав один чоловік у книгарні Франкліна, після того, як годину перевертав книжки.

— Доляр, — відповів продавець.

— Доляр? — перепитав купець. — А чи не можна бу-ло б дістати її дешевше?

— Така є ціна, — була відповідь.

Нерішучий покупець зачав розглядатись по книгарні, нарешті спитав:

— Чи не можна б побачитись із паном Франкліном?

— Так, але зараз він зайнятий в друкарні.

— Добре, я хотів би з ним поговорити.

Закликали Франкліна. Покупець запитав:

— Яка найнижча ціна, за яку можете продати мені цю книжку?

— Один доляр з чвертю, — була поспішна відповідь.

— Один доляр з чвертю! Але ж прикащик хотів з мене лише одного доляра!

— Цілковита правда, — відповів Франклін. — І я волів би взяти доляра, ніж відійти від своєї роботи.

Чоловік здивувався, але, бажаючи закінчити розмову, запитав ще раз:

— Отже прошу сказати, яка найнижча ціна цієї книжки?

— Півтора доляра, — відповів Франклін.

— Півтора доляра! Але ж перед хвилиєю ви хотіли доляра і чверть.

— Так, — спокійно відповів Франклін, — волів би взяти перед хвилиєю доляра, ніж зараз півтора.

Чоловік мовчки поклав гроші на прилавок і вийшов із склепу, багатший на одну корисну науку: Франклін навчив його, що час — то гроші.

Марнотратців часу стрічаємо всюди.

На підлозі в державному монетному дворі у Філядельфії, в майстерні, де вибивають золоту монету, покладені деревляні кратки, які підчас замітання можна здіймати. Таким способом залишаються цілими дрібнесенькі частини золотого пилу, яких збирається за рік на кількадесятя долярів. Так само кожний, хто хоче досягнути своєї мети, мусить мати подібну сітку, щоб ловити «окрухи часу», ті дрібні рештки днів і годин, які більшість людей на світі необачно марнує й скидає в незаповнену нічим порожнечу життя. Хто використовує всі вільні хвилини, півгодини, несподівані свята, перерви між одною і другою роботою, хвилини очікування неточних людей, той досягає наслідків, що надзвичайно вражають тих, що не потрапили так робити.

— Все, що я зробив до цієї пори або що сподіюсь зробити в майбутньому, — каже Елліг Бурріт, — сталося і станеться дякуючи невідомому процесу наростання, внаслідок якого повстають мурашники, — частка за часткою, думка за думкою, чин за чином. А якщо я коли небудь робив під впливом амбіції, то найвища ціль її полягала в тому, щоб нашій молоді показати приклад, як треба користати з тих безцінних окрушин часу, що зветься хвилями.

— Я був здивований, яким способом Нед визначився своїм талантом зпосеред цілої нашої родини, — сказав один із братів Неда Бурке, коли вислухав його промову в парляменті, — але тепер згадав собі, що в той час, коли всі ми гралися, він був занятий працею.

Дні приходять до нас, як найкращі наші приятелі, несучи на невидимих плечах неоціннимі дари; коли ми не користуємося з тих дарів, дні помалу зникають і не повертаються ніколи. Кожний новий ранок приносить нам нові дари; однак, коли ми занедаємо дари вчорашнього або позавчорашнього дня, то помалу робимось нездібними, щоб оцінити сьогоднішні.

Одно мудре прислів'я каже: втрачене багатство можна повернути працею й ощадністю, втрачене здоровля ліками і поміркованістю, забуті знання — наукою, лише втраченого часу вже ніколи повернути не можна.

Лишилося тільки п'ять, тільки десять хвилин до обіду. нема вже часу до чогось братися! Як часто чуємо ми такі міркування в родинному колі! Але згадаймо, які були дрібненькі окрушини часу, з котрих бідні, але розумні хлопці серед найбільш несприятливих умовин будували собі не смертельні пам'ятники! Може якраз ті години, що ми так легкодушно відкидаємо й надаремне витрачаємо, могли б відвернути від нас різні неприємності. В той час, коли учні в Андовері, дожидаючи сніданку й, не маючи що робити, сварились і злостили один одного, Юзеф Коок хапав хоч би на чверть години грубий словник, що лежав у кутку на полиці і виучував кілька слів. Не тяжко вгадати, що Коок швидко «поглинув цілий словник», як казали, насміхаючись, його товариші. А між тим вік наш видав небагато таких людей, так само, як небагато можна зустрінути в історії подібних зразків самовиховання.

Гаррієт Бічер Стоу написала свій відомий твір «Хата дядька Тома» серед безперервної домашньої праці. Вона ж прочитала цілу «Англію» Шрудера в короткі хвилини очікування на обід. Лонгфеллоуф перекладав «Пекло» Данте що дня десять хвилин, в той час, коли на машинці готувалася вода на каву; через кілька літ праця була скінчена.

Бург написав кілька гарних поем, працюючи на фільварку. Мільтон, автор «Утраченого Раю», був учителем, секретарем фінансової установи, секретарем лорда протектора, а свою пишномовну поему писав тоді, коли йому щастило урвати кілька вільних хвилин від своїх численних обов'язків.

Джон Стюарт Міль написав більшу частину своїх творів, будучи агентом Східної Індійської Компанії. Галілей був хірургом, а між тим його вільним хвилинам наука завдячує цілий ряд надзвичайно важливих відкриттів.

Коли такий геній, як Гладстон, ціле своє життя завжди носив у кишені книжку, щоб читати її в несподіваній вільній хвилині, то як же повинні поводитися ми, люди середніх здібностей, щоб використовувати кожний вільний час? І якої ж догани заслуговують тисячі хлопців і дівчат, що марнують цілі місяці, а навіть роки, супроти цього «великого старця», що дбайливо збирає навіть найдрібніші окрухи часу?

Не один великий чоловік придбав собі славу, якраз використовуючи такі уламки часу, які інші люди, що потім дивуються своїм життєвим «невдачам», відкидали, як річ безвартісну й непотрібну.

За часів Данте майже кожний, хто займався в Італії літературою, одночасно мусів тяжко працювати як купець чи лікар, політик, суддя або військовий.

Михайло Фарадей, що цілий день працював у політурні, кожну вільну хвилину присвячував дослідям. Раз він писав своєму приятелю: «Потребую лише одного: часу. О, як би я міг купити у наших панів по дешевій ціні їх вільні години чи, вірніше, дні! . . .»

Невпинна праця творить дива!

Дні Олександра Гумбольдта були так заповнені працею та обов'язками, що науковій праці він міг присвячувати лише ночі й досвітки.

А яких надзвичайних наслідків досягли люди, уділяючи якійсь праці щодня по одній годині!

Одна година денно, вирвана серед легковажного провадження часу й відповідно ужита, може чоловіка середніх здібностей докладно познайомити з якоюсь галуззю науки. Одна година денно може впродвж десяти літ неосвіченого чоловіка зробити освіченим. Година щоденної праці може дати стільки, що за заробіток від неї можна передплатити два щоденних і два тижневих часописи, а також купити десяток добрих книжок. Упродовж години денно можна прочитати 20 сторінок, або 7 000 сторінок річно, цебто коло 18 грубих томів. Одна година на день може змінити порожнє нидіння на щасливе й розумне життя, невідомого чоловіка зробити славним, нікому некорисну людину — добродієм людськості. А які ж можливості криються в двох, чотирьох, шости годинах денно, які наша молодь, ганяючись за розвагою, розкидає так легковажно?

Кожний чоловік повинен мати свого «коника», свою любов працю, що їй присвячував би свої вільні хвилини. Ця праця повинна бути розумна й корисна, щоб завжди можна було вернутися до неї з приємністю. Вона може не мати нічого спільного з професією, але цій праці треба віддаватись цілою душею.

Один каменяр ціле життя з великою пристрастю збирав метелеків; коли він помер, то по нім залишилась одна з найкращих збірок метеликів на світі.

— Нічого не стоїть нам на перешкоді, крім нашого лінивства, — говорив Бурне — воно знаменито заповнює наш час і позбавляє нас свободи в більшій мірі, ніж якась праця.

Деякі хлопці набирають знання і освіти в ті хвилини, коли інші їх безглуздо марнують, подібно, як часом чоловік доходить до маєтку при допомозі дрібної ощадности, що нею інші погорджують.

Чи справді ми так обтяжені працею, щоб не могли присвятити години денно самоосвіті?

Кароль Фрост, швець з Вермонту, постановив учитися денно одну годину; з часом він став одним з найславніших математиків в З'єдинених Державах. Мало того, він став відомим і в інших галузях знання. Йоган Гутнер, подібно Наполеонові, спав чотири години на добу; впродовж десяти літ, при помочі професора Овена, він класифікував зразки з порівнюючої анатомії, яких зібрав 24 тисячі. Ось досягнення для хлопця, що розпочав свою науку в столярській майстерні!

Адамс гірко скаржився, коли йому хтось забирав час. Карляй, Тиннесон, Бровнінг, Діккенс запирали двері перед ледарями, що їм заважали.

До Бакстера прийшло одного разу товариство з кількох осіб.

Боїмось, чи не відбираємо у Вас часу, — сказав один з гостей.

— Не підлягає сумніву, що так! — відповів Бакстер, що згортав вільні хвилини, як скупар.

— Ранішні години — говорив Мільтон — я проводжу там, де мені належить, себто дома, але не при чарці і не в ліжку, а при роботі. Зимом встаю раніше, ніж гомін дзвонів будить людей до праці, вліті зриваюсь разом із найранішою пташиною, або ненабагато пізніше й читаю книжки або пишу сам, щоб мене читали; працюю до тої пори, доки увага не втомиться і мозок не перестане схоплювати думок.

— Коли хтось починає рухатись в ліжку, це час, щоб вставав, — каже Велінгтон.

Багато знаменитих людей стали такими, дякуючи своїй праці у вільні від обов'язкової роботи хвилини й години, що їх більшість людей розкидає без усякого глузду.

Англійський учений Спенсер писав твори, що зробили його ім'я славним, в годинах спочинку по цілоденній праці. Йонг Люббок вславився своїми науковими дослідженнями над середісторичною добою; досліді ж ці він провадив у години, вільні від праці в банку.

Франклін був невтомним працівником. Коли їв, то завжди поспішав, спав можливо найменше, щоб тільки більше часу придбати для науки. Коли був дитиною, то завжди виявляв велику нетерпеливість підчас довгої молитви по обіді. Раз він запитав, чи не можна було б відмовити всі молитви відразу, щоб вистачило назавжди, і таким способом

зберегти час. Деякі свої праці він написав на пароплаві, як, н. пр., «Поліпшення мореплавства», а також книжку про будову коминів.

А який приклад дає нам коротке життя Рафаеля, що продовжувалось ледве 37 літ, — приклад для тих, що для них «брак часу» є вічним оправданням, чому вони так мало зробили на світі.

Великі люди були завжди скупі щодо часу. Ціцерон сказав: час, що його інші присвячують розвазі, духовному й фізичному відпочинкові, я присвячую студіям над філософією. Великий канцлер Франції кардинал Рішельє написав цінний твір у хвилини, коли чекав обіду. Лорд Бекон придбав собі славу твором, що його він написав у вільні години від канцелярських занять.

Підчас візити одного монарха, Гете попросив у гостя вибачення й пішов до другої кімнати, щоб записати якусь думку до свого Фавста, щоб потім її не забути. Поет вставав часто вночі, щоб записати думки, що ніколи не прийшли б йому до голови вдень, коли він бував зайнятий працею.

Гемпр Девей зробив дуже цінні відкриття в хемії, працюючи на піддашші невеликої аптеки.

Юрій Стефенсон збирав хвилини, як золото. Він учився і зробив багато відкрить у вільні хвилини. Аритметику він вивчив, виконуючи обов'язки машиніста. Моцарт не марнував ані хвилини, часом писав дві ночі й один день без перерви. Свое відоме «Реквієм» він написав на смертельному ложі.

Цезар часом говорив: «У моїм шатрі серед найзавзятіших боїв я завжди знаходив час, щоб думати про багато інших речей». Одного разу, коли розбився корабель, що на нім Цезар плив, він дістався до берега вплав. Одначе, не забув захопити з собою рукопису записок, над якими якраз працював.

Самуїл Біцрет народився тільки для праці: він працював, вічно працював, — пише його біограф, — здавалося, що він ненавидить лінивість більше, ніж природа порожнечу. Година безробіття була для нього ніби покутою. В своїх записках він згадує про «невеселу, нудну неділю» і додає: «зрештою, нічого дивного, я встав щойно пів на шосту».

Ватт учив хемію й математику, виробляючи фізичні інструменти. Один хлопець в Менчестері вивчив французь-

ку і латинську мови, бігаючи цілий день по місті, як післанець. Генрі Вайт учив грецьку мову по дорозі до адвокацької канцелярії, де практикував. Доктор Сферт вивчив італійську й французьку мови підчас переїзду на конях.

Еремій Бентім уважав за нещастя страту найменшої хвилини і так розклав свої заняття, що ніколи не стратив ні секунди.

Кожна біжуча хвилина є сировим матеріалом, з якого ми можемо зробити, що хочемо. Не думай про минуле, не мрій про майбутнє, лише лови біжучу хвилю і вчися кожний час. Просто неможливо зміряти вартість одної години. Фенелон каже, що Бог не дає більше одної хвилини відразу, і що не дає другої, поки не забере першої.

Лорд Брокгам не міг стерпіти втрати ні одної секунди. Свою працю він так систематично укладав, що, здавалось, має більше вільного часу, ніж ті, що робили вдесьять разів менше ніж він. Брокгам здобув собі ім'я в політиці, законодавстві, літературі й науці.

Катон одного разу сказав, що він кається з приводу трьох речей, що трапились в його житті, а саме: що розповів про таємну справу своїй жінці, що одного разу поплив морем тоді, як міг їхати по землі, і що минув у нього такий один день, коли він нічого не зробив.

Лінкольн міряв людям землю і рівночасно учив право.

Найбільшим лихом у кожній змарнованій годині є не страта часу, але страта енергії, що пропадає цілком надаремне. Лінивість покриває нерви ржою, а мускули позбавляє пружности. Праця приносить із собою систему і порядок, а гультайство — безлад. Квінцій не лягав спати, поки не мав плану праці на слідуєчий день.

Праця була пристрасстю Дальтона. Він зробив і записав в своїм житті поверх двох тисяч метеорологічних спостережень. Рідко стратив він одну хвилину.

На фабриках полотно зірвана нитка псує цілу тканину, а страту, що з цього походить, покриває зі своєї праці робітниця. А хто ж буде платити за обірвану нитку у великій тканині життя? Ми не можемо відкинути геть порожнього човника, — і коли прядемо тканину нашої долі, то найрізномордніші нитки тягнуться за нами. Може статися, що одна нерівна нитка змарнованого часу і втрачених можливостей зірве цілу тканину і буде вічною ганьбою для робіт-

ника, але може статися, що й якась золота нитка перевинеться через тканину і додасть їй краси і блиску.

Не відкладай своїх добрих замірів аж до тої пори, коли будеш мати час. Небагато доброго виникло в часі спoczynку. Тільки люди, обтяжені працею, будували школи, бібліотеки, лікарні і взагалі займались громадською діяльністю.

Доки хлопець зайнятий корисною працею, нема чого за нього боятися. Де він буде снідати? А куди йде ввечері? Де буває в неділю і дні вільні від праці? По тому, як він уживає свої вільні хвилини, пізнаємо його характер. Молодь, що ступила на поганий шлях, в більшості випадків зле уживає свої вечори. Зате ті, що хочуть йти вперед і досягнути чогось в житті, присвячують свої вечори праці чи науці чи доброму товариству. Кожний вечір може бути переломовим в житті молодого хлопця.

Час-то гроші. Ми не повинні викидати з нашого життя години так, як ми не викидали б грошей. Марнотратство часу — це марнотратство нашої енергії, наших фізичних і духових сил; воно гірше від поганого товариства, від поганих звичок; це втрата різних можливостей, що ніколи не вернуться. Стережіться вбивати час, бо в ньому ваша майбутність!

Кожний може стати корисним, поважним і щасливим чоловіком, — каже Едварт Еверет, — коли буде удосконалювати свої здібності, коли орлиним зором буде виглядати можливостей піти наперед, коли буде ставити опір спокусам і не буде віддаватися поганим утіхам!

V. ЗДІВНИ ХЛОПЦІ НЕ НА СВОЇЙ ДОРОЗІ.

До праці, яку любимо, встаємо раніше і виконуємо її з присмністю.

Шекспір.

Найбільшим скарбом, що чоловік може принести з собою на світ, є нестримна охота до якогось діла; ця охота заповнює життя й дає щастя.

Емерсон.

Як дитина — тішиться, як юнак — поривається, як людина дозріла — осягає. В історії духового розвитку людськості рідко зустрічаємо поета, артиста, філософа або ученого, що їх талану не тамували б батьки, опікуни або учителі. Здається, що в таких випадках природа осягала побіду, безпосередньо втручаючись у справу: вона пхала наперед своїх вибранців, намовляла до непослуху, до вивертів, навіть до утечі з дому і бурлакування, щоб лише світ не втратив здібної людини.

Whipple.

— Ще ніколи я не бачила такого лнивого хлопця, як ти, говорила Якову Ватту його бабка, — возьми книжку і займися чимсь корисним. За останньої пів години ти не промовив ані слова. — Знаєш, що ти робив цей час? Ото підносив і спускав покривку від чайника і тримав у парі срібну ложку, а потім розглядав краплі, що осіли на ній. Чи ж не встидно тобі так по дурному марнувати час?

Скільки ж то скористав світ, що малий Яків не хотів зважати на бабину науку!

— Але ж я можу на щось придатись, — просився один хлопець, що його властитель крамниці хотів відправити через нездарність.

— У моїм гандлю ти ні на що не можеш придатися, — відповів купець.

— Я певен, що міг би бути корисним!

— Чим саме?

— Не знаю.

— І я також не знаю, — відповів купець, сміючись з клопоту хлопця.

— Але тільки не викидайте мене! Поставте до якоїсь іншої роботи. Продавати я не вмю, бачу, що не вмю.

— І я то бачу — відповів купець — і це, власне, зле, що не вмєш.

— Але може я інакше міг би бути корисний, — упирався хлопець. — Я знаю, що міг би.

Хлопця умістили в конторі й тут вкортці виявилися його здібності до рахівництва. А через кілька літ він став головним касіром і придбав славу, як визначний книговод.

Том Едвард із Аберден у Шкоції дуже любив мандрувати й майже щодня наносив додому такого добра, як земляні жаби, слимаки, миші, щурі, павуки. Все це він пускав на свободу і з захопленням дивився, як ці створіння бігали по хаті або засідали по кутках, лякаючи цілу родину. На нього гнівалися, його били, але це ще більше заохочувало його до збирання живих тварин.

Одного разу мати прив'язала його шнурком до стола, щоб він сидів дома. Але Том приволік стіл до печі, перепалив шнур і таки втік; вернувся аж смерком і знов притаскав із собою велику здобич. Мати сховала його убрання, тоді він вибрався в екскурсію в старій маминій спідниці, але захорував тяжко на пропасницю, від якої мало не вмер. Коли пізніше йому вдалося вирватись з дому, він приніс у сорочці гніздо надзвичайно лихих ос. З Томом вони жили у приязні, але страшно кусали інших членів родини. Спокій настав лише тоді, як батько залляв ціле гніздо гарячою водою.

Батьки Томові нарешті втратили надію скерувати сина на добру дорогу. Порішили, однак, віддати його до школи, сподіваючись, що вчитель дасть собі з ним раду. Учитель пробував, але не вийшло нічого. Том більшу частину свого часу обертав на забаву або робив із школи звіринець. Один раз підчас молитви кавка висунула голову з його кишень і почала кракати. Хлопця звільнили зі школи. Батьки післали його до другої, але швидко його звільнили й звідти:

він приніс із собою до кляси п'явок, що порозлазилися по цілій клясі й попричіплювалися до ніг учням.

Томові було уже сім літ, а він не вмів написати навіть свого прізвиша. Батьки вживали всіх способів, щоб вбити в ньому любов до природи й примусити до науки, але все надаремно. За жадну ціну не можна було його нахилити до школи й, нарешті, батьки віддали його в науку до шевця. Том мусів тяжко працювати, щоб мати кілька вільних хвилин для свого улюбленого діла. Потім ціле життя своє працював при шевському варстаті, годуючи величезну родину, що складалася з одинадцяти душ дітей, але й при тім невтомно нагромаджував величезні й широкі знання про птахів, звірів і комах. Одначе, тому, що не вмів ні читати, ні писати, не міг як слід використати своїх знань. Зрозумівши це, Том постановив учитися, а що не мав грошей, то продав зібрані ним колекції, — наслідок дванадцятилітньої своєї праці. Колекцій було так багато, що їх ледве забрали на шість возів.

Часто Том старався знайти якесь заняття, що відповідало б його пристрасті, але завжди надаремно, бо був неграмотний. Коли б в дитинстві йому не перешкождали, але, навпаки, заохочували до збирання колекцій і вивчення природи, коли б йому з'ясували, що з книжок він може багато довідатись про тих самих птахів і звірят, що їх він з таким захватом збирав, хто знає, чи та невгамована пристрасть до досліджувань не створила б з нього другого Агассіза чи Теннея? Але, на жаль, з дитячих літ ніхто не зрозумів його поривань і не спрямував на належний шлях.

Дивлячись на немовлятко в колісці, не можна відгадати його майбутньої долі, так само, як в магнетовій голці не можна ніколи побачити бігунів. Кожне молоде життя природа обдарувала силою, що керує його до зорі призначення. Часом погане виховання, згубне товариство спихають молодих людей зі шляху призначення й керують до іншої зорі провідної, коли ж одначе голка магнетова буде залишена сама на себе, то майже завжди наворачтає на належний шлях.

Талановитого чоловіка — каже Роберт Ватрес — тягне якась непереможна сила до тої праці, що для неї він створений. Не зважаючи на труднощі, що часто повстають круг нього, не зважаючи на те, що вигляди на майбутнє здебільша не дуже рожеві, такий чоловік все віддається улюб-

лений праці й завжди провадить її з великим запалом і саможертвою. Дуже часто такі люди живуть у біді і злиднях, не раз мусять кидати свою роботу і братись до такої, що дає більший заробіток, але все ж якась непереможна сила тягне їх до любого діла.

Коли б кожний чоловік вибирав і провадив ту працю, що йому до вподоби, то цивілізація піднеслась би до найвищого ступня. Ніхто не може бути щасливим, доки не знайде для себе відповідного місця. Паровик сильний і могутній на залізній рейці, але слабкий та нікуди не здатний — на звичайній дорозі. «Як човен на річці, — каже Емерсон — кожний хлопець розбивається об каміння — перешкоди у всіх напрямках, за виїмком одного, де він почуватиме себе найсильнішим. Тільки в тім однім напрямку ніяких перешкод не існує і хлопець через глибокий канал впливає на безмежне море».

Тільки Діккенс міг написати книжку про «Неволю хлоп'ячу» — про хлопців, що їх бажання й поривання стлумили їх темні батьки; про хлопців, що їх рахували дурнями й ледарями, а між тим вина їх була в тому, що не попали на свою дорогу; про хлопців дуже здібних, що мусіли душитися серед людей, які їх цілком не розуміли; про хлопців, що мусіли куняти над теологією, в той час, як внутрішній голос кричав: «право, — медицина, — наука, — мистецтво, — торгівля», про хлопців, що їх стало мордували тільки через те, що вони не мали охоти до тої праці, що їм накидали і проти якої ціла їх істота протестувала й підносила бунт.

Часто через вузький егоїзм, батько прагне, щоб син був повторенням його самого. «Ти стараєшся зробити цього хлопця другим собою. Досить на світі одного такого, як ти» — сказав Емерсон. Батько Астора хотів, щоб син його був, подібно до нього, різником. Але інстинкт комерційної підприємливості був занадто сильний в майбутньому купцеві, щоб він згодився піти по вказаній батьком дорозі.

Природа не творить цілком однакових людей. По кожнім народженні вона взірець розбиває. Чародійна комбінація зустрічається лише раз. Фридрих Великий мусів терпіти багато кар за свою пристрасть до літератури та мистецтва. Батько його не терпів ніякого мистецтва і доводив, що син занадто мало уділяє уваги військовим вправам. Чарешті, він навіть замкнув Фрідріха до в'язниці і хотів скарати на смерть.

Тільки несподівана смерть батька посадила Фрідріха на королівському троні у 28. році життя. І ось цей молодий король, що його вважали за непотріб і ледащо за його замишування до літератури й музики, зробив Прусію одною з могутніших держав Європи.

Читання книжок, будування моделей або спостерегання, як вертиться колесо власного виробу, розприскуючи блискучу піну струмочка, — ось що цікавить малого Н'ютона, — а, тимчасом вівці, що він їх пильнував, блудили по чужих ланах, а корови толочили збіжжя. Мати Н'ютонова врешті переконалася, що з її сина не буде господаря, як то вона собі бажала. Зате став він світовим ученим — астрономом!

Яким дурним і нікчемним здається орел, коли сидить на гіляці й лупає очима: і який бистрий стає його зір, як упевнено і сміло кружляє він, шугаючи в ясній блакиті неба!

Батьки Михайла Ангела рішуче заявили, що син їх не піде ганебним шляхом мистецтва і навіть карали його за те, що псував стіни й меблі своїми малюнками. А між тим, небесний вогонь, що палав у грудях Ангела, не дав йому спокою до тої пори, поки він не придбав собі безсмертя збудувавши знамениту баню на церкві Св. Петра в Римі й висікши з мармуру Пророка Мойсея.

Батьки Гуго Міллера хотіли, щоб син їх був священником. Дядько зобов'язався платити за його науку, але голос внутрішній промовляв до хлопця голосніше, ніж батьки й дядько. Різбарська майстерня стала школою Гуга: з долотом у руках, серед брилів червоного вапняка, він почував себе щасливим.

Галілея примушували, щоб він присвятив себе медицині. Але юнак, як тільки трапилась вільна хвилина, кидав у куток анатомію й фізіологію і брався до Евкліда або до механіки. На вісімнадцятім році Галілей, розглядаючи люстру, що висіла в Пізанській катедрі, відкрив закон вагання. Він же винайшов мікроскоп і телескоп, завдяки чому ми можемо поширювати свої знання як про те, що є найбільше, так і про те, що є найменше в природі.

Батько Паскалів порішив, що син його має бути кляси́ком і мусить учитися стародавніх мов, але любов хлопця до математики перемогла всі труднощі: різні граматики було закинuto і Евклід запанував цілковито.

Батько Райндольсів ганьбив сина за малювання картин і на одній з них написав: малював ледащо. Згодом цей ледащо став основоположником Лондонської Королівської Академії і найкращим малярем Англії.

Турнер був по професії фершал, але з часом став відомим малярем краєвидів. Відомий французький мистець Кльод Льорен розпочав свою діяльність як пекар. Мольєр був обивачем канап, а Гвідо Рені, знаменитий мистець, виконавець «Зорі», вчився в музичній школі.

Шіллера вислано до Штутгарту у військову школу, де він мав учитися хірургії. Тут, не дивлячись на деспотизм керівників, він потайки, між нудними лекціями, написав свій перший твір: «Розбійники». Коли цю його п'єсу виставляли, то він мусів сидіти в театрі переодягнений. Нудота в школі, що була подібна до в'язниці, так його мучила, він почував у собі такий потяг до літератури, що, нарешті, таки рішив переступити пороги закарбованої святині й утік.

Доктор Гендель дуже хотів, щоб син його також став лікарем і через те старався вбити у нього охоту до музики. Але хлопець грав собі потайки на старому фортеп'яні, що його ніхто не вживав. Одного разу доктор із сином поїхав у гості до свого брата, що належав до двору князя Вайсенфельда. Хлопець, ніким не помічений, закрався до каплиці, де стояли органи, й за хвилину звідти розляглися звуки імпровізованого концерту. Князь, почувши музику, здивувався, — хто це міг сполучити таке багатство мелодії з повним незнанням інструменту. Привели хлопця, але князь, замість погримати на нього за те, що псував інструмент, похвалив його гру й переконав доктора, що він не повинен ставити перешкод нахилові сина.

Натура не дає людині спокою до тої пори, доки не розвинуться в повній мірі всі її здібності, поки людина не знайде відповідного поля для своєї діяльності

Даніель Дефое був ремісником, військовим, купцем, управителем фабрики, агентом, книговодом, нарешті, видавцем незначних книжок, аж поки не написав свій знаменитий твір «Робінзон Крузо».

Орнітолог Вільсон перепробував п'ять професій, поки не натрапив на роботу, що відповідала його нахилові.

Ерскіне був морським офіцером. Одного разу запросив його знайомий голова суду прийти на засідання судове, де

мали виступати найвидатніші адвокати Англії. Ерскіне уважно прислухався до їх промов і прийшов до переконання, що з нього був би адвокат ще кращий, ніж ті, що він їх бачив. Він почав вчити право і незабаром став одним з найкращих судових промовців.

— Йонатане, від завтрішнього дня ти будеш працювати в крамниці, що торгує машинами, — наказав пан Хозе, коли син його заявив йому, що він підготовився до вступу в колегію. Через кілька літ по тій розмові Йонатан таки втік із склепу і пішов власною дорогою. Згодом він став сенатором і одним з найбільш впливових людей в З'єдинених Державах.

Батько з таким самим успіхом може наказати магнетивій голці навернутися до Венери чи Юпитера, як примусити сина обрати собі спеціальність, що суперечить його нахилам.

У книзі суддів ми читаємо, що дерева звернулися до фігового дерева, щоб воно стало царем лісів. Передтим з такою ж пропозицією звернулись до оливного дерева, але воно не захотіло зрікатися своєї оливи, «що дає радість богам і людям», ради панування над деревами; дерево ж фігове відповіло: «Ви хочете, щоб я загубило свою солодкість і смачний овоч ради панування над іншими деревами? — ніколи!»

Яку гарну науку з цієї байки можуть мати ті тисячі людей, що зрікаються солодечі й багатства власної природи, щоб робити щось, до чого вони не мають найменшого нахилу ані здібностей.

Як король над розкішним дубом чи стрункою смерекою, фігове дерево виглядало б смішно; воно було б цілком не на своїм місці. Подібно до деяких наших політиків, що їм зовсім не місце там, куди вони пнуться. Але зате ані дуб, ані ялиця не можуть давати фіг. Фігове дерево прекрасне й цінне на своїм місці. Позбавлене властивої йому здібности плодити солодкі фіги, воно не має жадної рації існування.

Часом мати, що панує в родині, як повноправна королева, покидає спокій родинного огнища для рухливої й гамірливої роботи, що до неї не має найменшої здібности.

Як кумедно виглядали б на перегонах великі незграбні робочі коні! А, між тим, не менш кумедною є поширена скрізь думка, що поза медициною, правом і теологією не може бути для порядного чоловіка іншого заняття. Скільки ж то молодих людей робиться нікуди нездатними ліка-

рями чи правниками лише тому що хотять наслідувати своїх батьків, що може й дійсно були на своєму місці. В нашій країні і так повно людей не на своєму місці, людей «обдурених, озлоблених, без заняття, без грошей, без кредиту, без відваги».

Для чоловіка, що досягає успіху в житті, школа служить лише приготуванням, — і щойно по скінченні школи такий чоловік починає вчитися. Найціннішою річчю, що ми виносимо зі школи, є розуміння того, як треба вчитися. Опинившись за мурами школи, ми беремо в руки тільки ті книжки, що відповідають нашим потребам і уподобанням.

Якщо людина не досягає успіху в якійсь праці, то з цього не впливає, що така людина ні до чого нездібна. Подивімся на рибу, що кидається на піску: здається, вона ось-ось розіб'ється на кусні; але гляньмо: набігає хвиля і заливає нещасне створіння. Як тільки плавки почують воду, до риби вертається сила й вона летить крізь хвилі, мов стріла. Плавки рятують рибу, а передтим були скоріше перешкодою.

Коли людина робить все належне, а тимчасом успіху не досягає, то мусить перевірити себе й цілу справу, яку провадить: чи дійсно вона відповідає її здібностям. Гольдшмід до довгих сумнівів прийшов до переконання, що він нездібний виконувати обов'язків лікаря, але зате хто ж написав крім нього «Вікарія з Вакефільду»? Мольєр так само не зміг бути правником, але ім'я його назавжди залишиться в літературі. Вольтер і Петрарка кинули науку права; перший для філософії, другий для поезії. Кромвель до сорокалітнього віку хазяїнував на своїй землі і ніхто про нього не чув.

В дитячих роках мало хто з нас яскраво виявляє талант чи здібності до якоїсь певної галузі. Більшість хлопців і дівчат не можуть вирішити, якою дорогою йти. Кожний стукає тільки до дверей свого інтелекту, бажаючи віднайти в собі здібності до якоїсь певної праці, але не завше їх знаходить.

Гарфільд ніколи не став би президентом, коли б перед тим не був пильним учителем, добрим інженером і чесним політиком.

Ані Лінкольн, ані Грант, будучи дітьми, не виявляли поривання до Білого Дому або особливого таланту керування

людьми. А, між тим, ніхто з них не зазнав розчарування в житті, хоч обидва вони не виявили яких небудь надзвичайних здібностей в дитячому віці. Треба завжди якнайкраще працювати всюди, куди нас кине доля і йти наперед в тім напрямі, куди кличе нас наше внутрішнє почуття. Коли обов'язок буде нашою провідною зорею, то успіх безумовно увінчає нашу працю й ми досягнемо вершка своїх бажань.

Найчастіше так трапляється, що праця, яку ми мусимо провадити, не відповідає нашим здібностям. Як багато людей — мужчин і жінок — з жалем зазначають, що були б далеко щасливіші, якби займали інше становище. Майже для кожного чоловіка приходить день вибору — стас перед ним питання, що мусить бути розв'язане: який вибрати фах? що буде завданням мого життя? — Коли інстинкт і серце промовляють за столярством, — будь столяром, коли за медициною, — стань лікарем.

При відповіднім виборі й пильній праці кожний доб'ється успіху.

Коли ж одначе інстинкт буде мовчати, або голос його буде слабкий і несміливий, то належить вибрати таку працю, до якої можна найкраще примінити наші здібності. Ніхто не сміє сумніватися, чи потребує його світ, але разом з тим ми мусимо знати, що велика слава й багатство не для всіх призначені. Дійсне щастя полягає в добрім виконанні своєї праці, — і це може зробити кожний.

Краще бути першорядним столяром, ніж другорядним лікарем.

Світ був доброзичливим для багатьох, що змолоду вважалися дурнями й нездарам, але потім стали видатними людьми. З того не виходить, одначе, що кожний ледар має осягнути в житті успіх. У хлопця завжди мусить бути цікавість до чогось, бо інакше, навіть при сприятливих обставинах, для нього ніколи не прийде день воскресення. Коли хто вступає в життя банкрутом, залишиться назавжди банкрутом, хіба, що рішуче й уперто буде йти до одної мети. Не ставте хреста над хлопцями й дівчатами, що не виявляють здібностей, а, навпаки, заохочуйте й допомагайте їм: часто хлопці «до нічого», лобурі й незради, були попросту не на своїому місці — здібними дітьми в невідповідній сфері.

Люди здібні й учені — говорив Теккерей — повинні мати співчуття і виrozumіння до тих, кого натура не обдарувала таланом. Я завжди доброзичливо ставився до нездібних. Багато з моїх колеґ, що вважалися нездібними, були дуже добрими товаришами і вийшли в житті на добру дорогу, тим часом, як деякі інші, що вмiли гарно скандувати латинські гексаметри і гладко перекладати з грецької мови, вийшли зарозумілими порожняками, що не придбали ані на гріш більше розуму, ніж мали його перед роками.

Юрій Стефенсон на двадцятім році життя не вмів ні читати, ні писати, а між тим ім'я його нерозривно зв'язане з початком і розвитком на світі залізниць .

Мати Велінгтонова вважала його ледарем. В Етоні називали його дурнем і ледарем: він був майже останнім учнем. Нічого доброго від нього не сподівалися. Він не виявляв жадного талану; до військової служби також не мав охоти. Тільки його працьовитість і витривалість прихилили до нього серця батьків і учителів. А при тому всьому на сорок шостому році життя Велінгтон переміг найбільшого вождя на світі.

З Гольдшміда глузували вчителі й товариші. Називали його «деревляною ложкою», що на шкільній мові означає великого дурня. Він хотів вступити до хірургічної школи, але туди його не прийняли. Мав нахил до літератури. Доктор раз застав Гольдшміда у великій нужді: йому навіть загрожував арешт за борги. Доктор схилив Гольдшміда, щоб дав йому рукопис свого твору «Вікарій з Вакефільду»; рукопис продано — й борги були заплачені. Твір цей зробив ім'я автора відомим по цілій Англії.

Яна Гарварда вважали мало здібним хлопцем. Тим часом, він заснував відомий університет і був одним з великих добротинців свого народу.

Роберта Кліве називали в школі дурним і виродком, а на тридцять другому році життя, на чолі трьохтисячного війська він розбив п'ятьдесятитисячну армію під Плясей 1757 року й дав початок пануванню Великої Британії в Індії.

Вальтера Скотта називав учитель «мідяним лобом». Коли Байронові траплялося стати на чолі кляси, учитель говорив: «Тепер побачимо, як швидко ти знову будеш на кінці». Мати Шерідана даремне намагалася, щоб син здобув хоч

найелементарніші знання, й тільки смерть матері пробудила у нього приспані здібності й він став одним з найвидатніших людей своєї доби.

Молодого Ліннея вчителі називали «капустяною головою». Батьки теж не вважали його за надто спосібного, щоб він міг зробитися пастором і спрямували його на медицину. Один лиш старший мовчазний професор, більш проникливий, ніж всі інші, вказав хлопцеві його правдивий шлях. З того часу ні хвороба, ні бідність, ні інші нещастя не могли відвернути Ліннея від студювання улюбленої ботаніки. І згодом став Лінней найбільшим ботаніком своєї епохи

Ми живемо у віці поверховости й спішимось «на зломану голову», не знаючи й не зважаючи на здібності нашої душі й тіла. А, між тим, і молодь із хистом, і хлопці та дівчата середніх здібностей і, нарешті, «мідяні лоби» та «капустяні голови», — всі однаково повинні дослідити свої сили й хиби, подібності, різниці й уподобання «Пізнай самого себе», — говорилось у старій Дельфійській святині, й хоча оракул давно вже замовк, слова ці не втратили свого значення й по цей день. Ніхто не може дати людині ліпшої ради, ніж ця. Філософія бачить своє найвище завдання у вивченні душі чоловіка. Тільки знання свого «я» навчить нас, що невідповідного нашим здібностям заняття треба уникати так само, як брехні й ганьби. Людина, що знає свій хист, завжди досягає того, до чого прямує, в той час, як чоловік, що не знає своїх сил і здібностей, блукає манівцями.

VI. ЯКИЙ ФАХ ВИБРАТИ?

Найбільшим щастям для кожного чоловіка — мати від народження непереможний нахил до якогось заняття, що заповнило б ціле його життя і приносило б радість, — без огляду на те, яке це буде заняття: виріб кошків чи зброї, копання каналів чи скульптура або поезія.

Емерсон.

Хто очікує, що хтось призначить йому якусь працю на світі, — умре, поки щось зробить.

Ловель.

Твори благородні діла, працею і дбай цілий день. Зроби із свого життя і смерти прекрасний, великий, солодкий сон.

Кароль Кінгслей.

В одній дуже розповсюдженій газеті кількакратно друкувалося ось таке оголошення, що не принесло тому, хто його оголошував, ні одної пропозиції: «Шукає посади друкар, що вмє провадити всі відділи друкарні. Може також читати наукові лекції, може бути учителем малярства, літератури, геометрії, тригонометрії, а також інших наук. Має досвід, як церковний проповідник. Розуміється на лікуванні зубів, а також без болю вирізує мозолі. Охоче вступить до церковного хору басом чи тенором. Має талант артиста і готує смачні обіди».

Трохи згодом до цього оголошення з'явився такий додаток:

«П. С. Згодиться рубати дрова дешевше від інших». Цей додаток приніс йому роботу й оголошення більше не з'являлось.

Твоя здібність є твоїм призначенням. У ній твоя доля. Як тільки ти знайшов для себе відповідне місце, всі твої здібності відразу знайдуть застосування. Якщо можеш, ви-

бирай таке заняття, що охоплювало б найширший круг твоїх уподобань і досвіду. Ти знайдеш тоді не тільки своїй натурі відповідне призначення, але зможеш найкраще використати для справи й для людей своє уміння й знання діла, що є твоїм правдивим капіталом.

Іди за своїм нахилом, бо ніколи не зможеш його подолати. Батьки, приятелі або нещастя можуть на якийсь час заглушити й притлумити твої поривання, але вогонь, що палає в твоїм серці, рано або пізно розірве такі позволоку й прорветься наверх, як талант до слова чи співу або музики, чи до якоїсь галузі знання. Стережися, одначе, таланту, що його ти не маєш надії розгорнути й використати в цілій повні і знай, що природа ненавидить половинчатости — недокінчености. Ліпше бути Наполеоном серед шевців чи Олександром Македонським серед каменярів, ніж тим лікарем, що не може розпізнати хвороби.

Рожер Ашат говорить: «Незнання свого «Я» й своїх здібностей приводить до того, що дуже багато людей не знає, коли й що вони мають робити; це, властиво, й є причиною того, що часто багачами хотять стати ті, що їм краще було б не мати жадного маєтку; багато людей хоче бути суддями чи адвокатами, в той час, як у них більше здібности, — поганяти коні; інші хотіли б бути державними мужами і правити другими, хоч не вміють покерувати собою; ще інші хотіли б учити, а тим часом треба б, властиво, наперед повчити їх; ті, нарешті, хотять дуже стати князями, хоч дійсне їх призначення бути голярами».

Часом здається, що половина людей на світі знайшла заняття, цілковито не відповідаючі їх призначенню. Можна подумати, що людськість пережила страшний землетрус, через що окремі люди замінялися місцями. Служниця хоче вчити, вчитель торгує в крамниці, робітники куняють над юриспруденцією, в той час, як ткачі орють і сіють. І кожний при тім дорікає собі, що не виконав свого призначення в житті. На фабриках нудяться хлопці, що повинні були б учитися латини й грецького, а сотні хлопців мучаться у школах, замість того, щоб бути на фільварку чи на кораблі. В крамницях стоять продавці, що чують відразу до ваги й міри й занедбують свої обов'язки, мріючи про іншу працю. Добрий швець написав кілька віршів, що надрукувала міс-

цева газета; з того часу приятелі величають його поетом, а швець кидає фах, що на нім добре розуміється, для пера, якого на вміє держати. Скільки шевців засідає в парламентах, а дійсні державні мужі часто шиють чоботи. Справжні хірурги заробляють на життя сокирою й пилою, в той час, як різники роблять операції на людським тілі.

«Кожний, хто знає яке небудь ремесло, має залізний капітал і займає почесне становище» — говорить Франклін. «Парубок, що працює на фільварку, займає вище становище, ніж льокай, що стелиться перед панами». Праця краще виховує людину, ніж щось інше. Вона гартує м'язи, зміцнює тіло, оживляє кров, гострить розум, пробуджує здібності, дає кожному відчуття себе людиною, що повинна виконати своє призначення, зробити якесь діло, взяти чинну участь і розвинути свої сили. Ні один чоловік не буде відчувати себе справжньою людиною, аж поки не розпічне якоїсь праці. Чоловік без заняття не є людиною, бо не може довести працю своєї приналежності до розумних істот. Стоп'ятдесять фунтів м'яса й костей ще не творять людини. Кості, м'язи й мозок мусять знати, як виконувати працю, як творити людські думки, як перейти шлях життя, як зносити тягар людських обов'язків.

«Не може побідити — говорить Бульвер — чоловік, що не думає на самоті, не прийшов із твердою постановою, з блідим лицем із затисненими губами й не сказав: я рішив, що маю робити».

Не очікуй вищої посади чи більшого винагородження, краще поширюй обсяг праці, що її виконувеш запровадь нові методи. Виконуй свій обов'язок як ніхто інший. Будь більш проворним, більш енергічним, більш ввічливим, ніж твій попередник чи товариші. Старайся добре пізнати свій фах, вишукуй нові способи провадження свого підприємства, умій довести, що ти даєш користь. Твоїм завданням має бути не виконання обов'язків, але сповнювання їх ліпше, ніж від тебе сподівалися; нагородою завжди буде краще становище й більший заробіток.

Коли ти без посади, берись за роботу, яка трапиться, не зважаючи на те, що в тебе інші здібності. Якщо вкладеш всю силу в свою працю, то будь певен, що швидко дістанеш якусь кращу роботу.

Сумну картину уявляє собою чоловік, що, не зваживши як слід, чи володіє він відповідними здібностями, щоб дати собі раду в сфері інтелектуальної праці, заліз у борги і змарнував молодість на довгих університетських студіях. Ніхто йому не з'ясував, що коли навіть він скінчить університет, то все одно не зможе вибитися на вище становище в своїй спеціальності, що він завжди буде середньою звичайністю. Найчастіше він уявляє собі, що коли скінчить університет, то дасть собі раду, не зважаючи на надірване здоров'я й брак засобів. Він цілком незадоволений своєю долею, гонор його затроений привидом неосягнених мрій, життєва сила вичерпалася, енергія розвіялася. Молодий чоловік, що міг би бути добрим хліборобом чи механіком, угинається під тягарем боргів, — слабкий, нещасний, з ураженим самолюбством; і так буде він тягнути ціле життя, поки смерть не звільнить його від бідування і страждань.

Гладстон сказав, що обсяг праці, що її можна видобути з людського організму чи мозку, є обмежений, а тому й сам він, як чоловік мудрий, не розпорощував своїх сил на такі заняття, що до них не почував здібностей.

Благословенний той, що знайшов відповідне до своїх здібностей та уподобань заняття, — каже Карлей — нехай не бажає іншої ласки Божої. Він має працю, що є метою його життя; знайшов її й буде її виконувати.

Вибіраючи собі фах, не питай, де зможеш заробити найбільше грошей або осягнути вищого становища, — вибійрай таку працю, що покличе до життя всі твої здібності й розвине всі твої сили.

Пам'ятай, що тобі потрібно не грошей, не становища, не слави, а лише сили. Внутрішня духовна міць варта більше, ніж слава й блискуча кар'єра.

Кожну здібність треба розвивати, жадних хиб не повинно бути в твоїй праці. Рука твоя мусить бути гнучка й сильна, зір меткий та гострий, серце лагідне й вірне; пам'ять ціле життя треба вправляти, щоб була точна й ясна. Світ не буде питатися, чи ти правник, лікар, хлібороб чи купець. Не буде тобі казати, що ти маєш робити, але буде вимагати, щоб ти був мистцем у своїм фаху. І коли ти дійсно будеш мистцем, світ тебе зустрине оплесками й всі двері перед тобою відчиняться. Але разом із тим світ відвернеться від кожного незнання, невміння й недотепности.

Року 1744 між урядом Вірджинії й шістьма племенами в Лянкастері був підписаний пакт, за яким шість індіан мало бути прийнято в науку до шкіл у Віліямсбурзі. Про це повідомили індіан. Індіани не мають звичаю відповідати на важливі питання того самого дня. На другий день, по довгій нараді, вони відкинули пропозицію Бірджинії. Вони заявили, що вже один раз висилали до науки кількох хлопців у школи північних провінцій, але коли хлопці вернулись, то виявилось, що ні один з них не вміє проворно бігати, ні один не знає, як треба шукати в лісах, ні один не може зносити холоду, не знає, як збудувати хату, зловити звіря, вбити во рога; всі, крім того, зле володіли рідною мовою. Не були привчені до полювання, до війни, словом, до нічого. Коли мешканці Вірджинії захотіли б прислати нам своїх 12 синів, то ми постараємось виховати їх якнайкраще, вивчимо їх усього, що вміємо самі і зробимо з них справжніх людей.

У великій боротьбі за існування перш за все має право голосу здоровий розум. Маєток, талант, діплом, навіть геній є ніщо без такту й розсудливости. Нерозумні й непрактичні, хоч би навіть дипломовані й титуловані люди, завжди залишаються позаду. Не те, чого ти вчився або чим ти є, але що ти вмієш робити, — ось що є запитанням нинішнього віку.

Справа, що про неї виникає найменший сумнів, щодо її чистоти й порядности, мусить бути відразу відкинута. Між іншим, штука представлення злого таким способом, щоб воно видавалося й смакувало як добре, ще ніколи не була так поширена, як в нинішні часи. Дивним видається факт, що розум старається заволодіти в людині почуттям справедливости. Один поважний вчений сказав, що чоловік може цілковито позбутися почуття встиду, якщо тільки буде дуже про те старатися. Коли якась не зовсім чиста, але приваблива можливість стає перед чоловіком, то чоловік завжди має охоту гратися зі злом до тої пори, поки зло не видасться йому за щось добре. Але треба пам'ятати, що кожна неморальна справа носить у собі зародок невдачі в дійснім розумінні цього слова, — невдачі фізичної чи моральної.

Не підлягає найменшому сумніву, що кожний чоловік має якесь призначення в житті. У декотрих людей, — ми називаємо їх геніяльними, — це призначення виявляється з надзвичайною силою й найчастіше вже в дитячій віці.

Моцарт на четвертій році життя грав на фортеп'яні й компонував менуети. Гете писав трагедію на двадцятім році, а Гроцій опублікував солідну філософську працю, коли мав 15 літ. Лист виступав на публічних концертах на дванадцятім році життя. Канова ліпив фігурки з глини, коли ще був малою дитиною. Том Лавренс і Веніямин Вест уже малювали, коли ще, властиво, не вміли ходити. Бекон вказав на помилки філософії Аристотеля, коли мав 16 літ. Наполеон командував арміями вже тоді, коли ще у військовій школі в Трієні бавився у сніжки.

Всі ці люди виявили талант в ранній молодості. Але така передчасна дозрілість буває взагалі рідко, й ми, люди звичайні, мусимо щойно дошукуватись, на що ми здібні, — ми не можемо чекати, аж поки наші здібності самі виявляться. Але ж коли ми вже знайдемо у себе якусь здібність, то вона більше варта, ніж копальня золота.

«Не я забороняю тобі писати — казав один критик молодому письменникові, — природа тобі забороняє»

Ловелль сказав: «Даремні намагання зробити з нас те, чим ми не є, розкидали по цілій історії людства безліч несправджених надій і скалічених істот». Коли твій фах є скромний і маленький то піднеси його своєю працею і здібностями на один щабель вище. Вклади в нього розум і серце, енергію й ошадність. Пошир його при допомозі нових метод, старайся розвинути діло своєю щирою працею. Вчись всього, що має стосунок до твого ремесла. Зосередь всі твої здібності. Краще бути прикрасою на власнім становищу, ніж нудьгувати й хникати за становищем інших людей.

Коли хочеш досягнути найбільшого успіху в своїм ділі, починай від найнижчого щабля. Нехай найменша дрібниця не буде тобі чужа.

Відповідальність за наше окруження завше займала уми найбільших мислителів. Один філософ так висловився в цій справі: «Ти не відповідаєш за своїх батьків і предків. Не відповідаєш за жадного неробу й гультая, що жив сто літ перед тобою й провадив життя, що до нього ти відчуваєш огиду; ти не відповідаєш за місце твого уродження поміж пригорками Нової Англії чи серед бавовняних піль Люзитанії, над берегами Дніпра чи Секвани. Не відповідаєш за релігію твоїх батьків і твого народу. Отже не турбуйся тим, на

що порадити невислі й не журися про обставини, що за них не можеш відповідати. Всі ці речі бери такими, якими вони є. Але натомість всю свою увагу спрямуй на те, щоб мудро розв'язати найважливіше питання свого життя, щоб у відповідну хвилину ти міг сказати: Я родився для цього, це є моє призначення».

Як взаємна любов є оправданням подружжя, — бо тільки любов може безпечно нас перепровадити через клопоти й турботи родинного життя, — так само лише любов до свого ціла й до свого фаху може людину допровадити до успіху серед перешкод і небезпек.

«Я відчуваю, що родився для того, щоб створити щось на світі, й через це мушу щось створити», — говорив Вайтіє. І в цих словах полягає таємниця його великої сили.

Чоловік, що по своїй натурі мусить бути лікарем, правником, літератором, урядовцем і стає ним, завжди буде мати успіх. Любов до свого фаху й сталість у нім є першою й найголовнішою умовою успіху. Коли ж чоловік вибирає якийсь фах тільки через те, що його батькові чи дідові в тім фаху добре велося або через те, що мама хотіла, щоб син її присвятився власне тій, а не іншій праці, то було б далеко краще, як би він зробився простим кондуктором трамваю. Коло милої праці чоловік, почавши від скромного становища, може вибитися на перше місце, зате коло немилої праці може наробити більше шкоди, ніж скала, що падає на рейки перед самим прибуттям потягу.

Ще не так давно одружіння було єдиною «сферою», відкритою для дівчат; стара панна й до цього часу не викликає нічєї симпатії. Лессінг говорив про жінок: «Жінка, що мислить, так само смішна, як мужчина, що пудриться». Др. Йонзон прирівнював жінку, що береться розумувати про поважні речі, до собаки, що ходить на задніх лапах. «Нічого нема дивного, що вона не вміє того добре зробити, скоріше є дивним, що вона взагалі те робить». А Ніцше ще недавно висловився про жінок: «Надзвичайно рідко жінка мислить, а коли мислить, то це нічого не варте». Небагато часу минуло, коли жінка, що відважилася щось учити або писати, тримала під рукою кусок вишивки, щоб закрити, в разі потреби, рукопис або книжку. Жінки, що тепер є письменницями, відрікались би давніше цього, як від публічної ганьби.

Але все це змінилося, й як змінилося! Франс Веллер каже: «Найбільшим відкриттям девятнадцятого віку є жінка. Ми зрівняли її з чоловіком й перед нею відкрилося необмежене поле діяльності. Давніше тільки хлопець міг вибрати собі спеціальність, тепер робить те саме його сестра».

Але разом зі свободою приходять також відповідальність. Одначе, жінки не завжди розуміють цю відповідальність.

«Дівчата, — звертається до жіноцтва Рена Мінер, — ви обнижуєте свою вартість через відсутність у вас послідовності. Ви досить пильні, в науках виявляєте здібності й витривалість, складаєте добре іспити й дістаєте діпломи. Але як тільки дійдете до цього пункту, вас ніби огортає зимова сплячка: ви занедбуєте вашу діяльність і чекаєте одруження. Вишивання, випалювання по дереву. моди, візити, музика, кокетування — ось ваші заняття. Коли ж ви примушені заробляти собі на хліб, то ціле життя залишаєтесь на другорядних ролях, як учительки, прикащиці, машиністки. Задовольняєтесь малим. Коли ж вийдете заміж багато, то вдягаєтесь, як тільки можна розкішно й тільки й ходите що до театрів, на концерти, перекладаючи всі турботи на вашого чоловіка; ви робитесь нулем під кожним оглядом. А як покохаєте й вийдете заміж за бідного чоловіка, то перете білизну, готуєте обід, миєте посуду, б'єте й пестите ваших дітей, вважаючи за відпочинок півгодинну балачку з вашою сусідкою, — одним словом, не краще провадите ваш час, ніж кінь біля возу, а все те через брак консеквенції, через відсутність цілі в житті. Краще оберіть собі якийсь фах, якусь діяльність, старайтесь удосконалитись у ній, працюйте з повною посвятою, з напруженням всіх сил: коли ж одруження увінчас ваше життя, то це додасть тільки краси до вашої праці».

Світ потребує дівчат, — каже Др. Голль, — що були б правою рукою у своїх матерей; дівчат, що могли б завжди заступити молодшим сестрам та братам — батьків; дівчат, що уміли б добре порядкувати вдома; дівчат, що ними хвалиться батько не тільки за їх красу і про них брати говорять із гордістю, — але не тому зовсім, що вони вміють розважати товариство й добре танцювати.

Світ потребує добрих і чистих дівчат, без фальшу й облуди, що їх уста говорять те саме, що й серце, що в двадця-

тім році життя менше знають про гріх і злочин, ніж десятилітня пансіонерка.

Потребуємо дбайливих і моторних дівчат, що можуть обмежитися в своїх потребах, уміють відрізнити корисне від непотрібного, щоб працюючому батькові й матері заощадити зайві видатки й бути скоріше підпорою й потіхою. Потребуємо дівчат із серцем, повним чулості й співчуття до людських сліз, а разом щирих і веселих.

«Дуже мудрих», дотепних і блискотливих дівчат маємо аж за багато. А хотілось би справді добрих, сердешних, веселих, що не прагнуть блискучих салонів, але скоріше спокою й затишного домашнього вогнища. Такі дівчата дійсно огорнули б наше життя чарами краси й радощів.

Перша річ для молодого чоловіка, що починає життя без приятелів і зв'язків, — каже Руссель Заге, — це — знайти працю, друга — більше мовчати, менше говорити; третя — уважно до всього приглядатися, четверта — бути щирим, п'ята — довести свому начальникові, що ти дійсно потрібний і шоста — бути ввічливим.

Пильність, чесність, уважливість, скромність — ось чотири шаблі успіху, — каже Жан Ванамакер, що його девізою було: «робити найближчу справу».

«Робіть те, що вам призначено» — говорить Емерсон, — «не плачайте занадто великих надій і не жадайте занадто багато».

«Нема на світі нікого», — каже Бульвер, — «хто не міг би робити чогось доброго. Навіть нікчемні люди, що ціле життя нудяться по кльобах та каварнях чи вибирають нужду зо своїх лахманів під гарячим сонцем Калябрії, не можуть мати виправдання, що бракує їм для того розуму. Їм бракує не розуму, але мети в житті; потрібні їм не палати, а тільки воля до праці.»

Що б ти не робив у житті, підносиш вище свого фаху. Багато людей дивиться на свої заняття лише як на спосіб заробити гроші для життя. Який же це вузький погляд на працю. на те, що, властиво, повинно бути для нас школою життя, що повинно виховати чоловіка, виробити його характер і поширити, зміцнити та поглибити всі сили нашої душі й тіла, творячи з життя повну, прекрасну гармонію!

VII. ЗОСЕРЕДЖЕННЯ ЕНЕРГІЇ.

Першою умовою в житті є зосередження енергії, а найгіршим лихом — розпорощення своїх сил.

Емерсон.

Чим довше я живу, тим більше переконаюся, що різниця між одним чоловіком і другим, між кволим і сильним, великим і незначним — полягає в енергії, в непохитній постанові, в одній ясно зазначеній цілі, що знає лише смерть або перемогу.

Йовель Бікстон.

Наука провадить — геній ділає.

Поп.

— Не було досить місця для нас всіх у Франкфурті, — оповідав Ротшільд, коли йшла розмова про нього й його чотирьох братів.

— Я провадив торгівлю англійськими товарами. Великий купець, що заволодів цілим ринком, від часу до часу приїздив до нас. Був він дуже зарозумілий, а ми вважали, що робить нам велику ласку, продаючи свій товар. Одного дня, — було то у вівторок — він образився за щось на мене й не хотів показати зразків товару. Тоді я заявив батькові, що сам поїду до Англії зробити закупи. Чим ближче я був до Англії, тим товари були дешевші. Прибувши до Менчестру, я закупив товару на всі гроші, що в мене були. Товари були значно дешевші, ніж у Франкфурті і я заробив великі гроші.

— Сподіюсь, — сказав один із слухачів, — що тепер діти ваші не дуже прив'язані до грошей і до торгівлі, бо це відривало б їх від більш цікавих і поважних справ, а цього ви собі не бажали б.

— Навпаки, я дуже хотів би, щоб так було, — відповів Ротшільд. — Моїм бажанням є, щоб вони віддалися своєму заняттю тілом і душею; це єдина дорога до щастя. Тримай-

теся одного інтересу, — звернувся Ротшільд до молодого властителя бровару, — а згодом ви зможете зробитися найбільшим пивоваром у Лондоні. Але як ви одночасно будете пивоваром, купцем, банкиром, фабрикантом, то напевне дуже швидко станете банкрутом.

Не багато речей сяк-так, але одну добре — ось вимога сучасності. Хто в теперішніх часах розпорощує свої сили, той не може сподіватися успіху.

«Перевозка меблів, чищення килимів, виконання різних доручень і писання віршів на замовлення» — таке оголошення висіло на дверях одного лондонського купця, що все ж робив дуже погані «інтереси». Це оголошення нагадує табличку при помешканні Кенарда в Парижі: «Письменник, що провадить книговодство, пояснює мову квітів і продає печену картоплю».

Різниця між тими, що мають успіх в житті і тими, що гинуть, полягає не на кількості праці взагалі, а на кількості р о з у м н о ї праці. Багато з тих людей, що марно гинуть, досить працювали в своїм житті й могли б досягнути навіть великого успіху, але робили завжди все абияк, без методи, не рахуючись із умовами й обставинами, що серед них працювали. Вони мають багато здібностей, але заразом занадто багато вільного часу, а це вже є першою перешкодою до успіху; кидають порожнім човником на всі боки, але цілком не можуть ткати дійсної нитки життя.

Коли від когось із таких людей зажадати, щоб він означив мету, що до неї він прямує в своїм житті, то він напевно відповість: «Я покищо не можу з'ясувати собі справи, до чого я є найбільш придатний, але вірю в силу благородної і впертої праці: рішив копати від рана до вечора й знаю, що мушу, нарешті, на щось натрапити: як не на золото, то на срібло, а в кожному разі на залізо». Але я рішуче кажу: Ні! Хіба розумний чоловік буде розкопувати землю по цілій країні, щоб натрапити на жилу золота чи срібла? Хто лише поверховно поглядає навкруги, ніколи нічого не знайде. Знаходимо лише те, чого шукаємо з напруженням всіх своїх сил, коли ж шукання наші не мають певної, ясної цілі, то найчастіше ми нічого не знайдемо.

Не тільки бжола, але й інші комахи сідають на квіти, одначе, тільки вона одна збирає мед.

Навіть коли б ми здобули в молодості найширші й найглибші знання, все ж не можемо рахувати на успіх у житті, коли будемо йти без наміченої мети, не маючи ясного уявлення про те, що ми можемо й що хочемо зробити на світі. Чи може взагалі існувати погідний вітер для мореплавця, що не знає, до якого порту він має пристати? Найслабша істота — каже Карляй, — зосередивши всі свої сили в одному напрямку, може щось зробити, і найсильніший чоловік нічого не досягне, коли розпорошить свої сили. Крапля, що без перестанку падає, може глибоко видовбати найбільш твердий камінь, а весняний бурхливий потік, що з великим громом перелітає по скалах, найчастіше не залишає по собі жадного сліду.

Коли я був дуже молодий, — говорив один мудрий проповідник — я гадав, що то грім убиває людей і лише пізніше довідався, що то блискавиця. То ж і я постановив собі не гриміти, а бути подібним до блискавиці.

Вік наш є віком зосередження й спеціалізації енергії. Завданням сучасного моменту є —видобути силу десяти коней з машини, що займала б місце машини в одну кінську силу. Так само суспільство вимагає тепер сили десяти людей від одного чоловіка. Воно щедро винагороджує того, що вміє одне діло, але добре, й може його виконати ліпше від других, все одно, яке то діло — хоч би то був спосіб обробки буряків. Чоловік, що, зосередивши всю свою енергію, винайшов би найкращий спосіб обробки буряків, був би добродієм людства, й безумовно цілий світ з пошаною вимовляв би його ім'я.

Людина, що має перед очима одну поважну мету й прямує до неї вперто, з напруженням усіх сил, рідко коли зустрінеється з невдачею. Розтопивши набій шроту в одну кулю, можна вбити чотирьох людей. Збери в одну точку соняшне проміння і здобудеш огонь.

Велитні людського духа завжди били в одне місце, ніби молотом ковальським, поки не досягнули бажаної мети. Розпорошення сил — це страшне прокляття сучасного життя. Скільки ж то є людей на світі — подібних до того чоловіка, що вмів говорити на двадцятичотирьох мовах, але не мав що сказати.

Оповідують історію одного американського вченого. Цей вчений, будучи ще школярем, зауважив, що він щоденно ви-

трачує дві години на вивчення завданої лекції з латинської мови. Тоді він вирішив вивчити таку саму лекцію за годину і п'ятьдесят хвилин; це йому вдалося. На другий день він знову присів до латини й приклав усіх старань, щоб вивчити лекцію в можливо найкоршій часі. Повторюючи так щодня, він переконався, що може вивчити лекцію за годину й сорок п'ять хвилин, і що час, потрібний на науку, щодня зменшується. Через деякий час він спостеріг, що виучував лекцію за півтори години, а ще пізніше на п'ять, десять і навіть на тридцять хвилин скоріше, ніж за півтори години, що давніше було річчю цілком неможливою. Одначе, він навчився чогось більшого, ніж способу вивчати латину в короткий час. Він навчився зосередження енергії, а такий здобуток більше вартий, ніж придбання знання.

Моври наводить у своїх розмовах з учнями ще інший приклад зосередження енергії: п'ятнадцятилітній хлопець взявся переписати без помилок сім довгих сторін віршів упродовж двадцяти хвилин, в той час, як товариші вживали всіх способів, щоб відвертати його увагу. Не дивлячись на страшний галас хлопців, він своє завдання виконав. Боутвель, що був тим хлопцем, пізніше став губернатором штату Мессачузетс, сенатором З'єдинених Держав і секретарем скарбу.

Єдиний і найкращий спосіб науки — говорить Сідней Смітт — це читати книжки з таким захопленням, щоб час обіду надійшов на дві години скоріше, ніж сподіваєшся; заглибились у Тіта Лівія так, щоб чути геготання гусей, що врятували Рим і бачити власними очима картагінян, що збирають перстені з римських лицарів по битві під Каннами, так перейматися тим, що читаємо, що коли хтось застукає в двері, то пару секунд не знати, чи ми сидимо в своїй кімнаті, чи знаходимося на рівнинах Ломбардії, дивимось на обличчя Ганнібалове, що в нього хлеще вітер, і любуємося блеском його єдиного ока.

Діккенс каже: «Єдиною певною, корисною й легко досяжною цінністю при кожній науці і при кожнім занятті є увага. Моя власна творчість і моя уява не зробили б мені жадної послуги, коли б не моя звичка до терпеливої щоденної невтомної й безперестанної уваги.

Коли Діккенса спитали про причину його успіхів у житті, він відповів: «Я ніколи не приложив руки до справи, що їй не міг би віддати всього себе».

Не один із нас став би великим чоловіком, коли б не розтринькував надурно своєї енергії, коли б не старався бути «хлопчиком до всього», замість того, щоб стати недосяжним спеціалістом в одній галузі.

Люди, що спостерігали мою громадську діяльність, завжди дивувалися, — оповідає Едвард Бульвер Літтон, — звідки я набираю часу на писання такої великої кількості книжок. Моя відповідь була: «Я роблю так багато через те, що ніколи не роблю забагато відразу. Чоловік, що хоче добре працювати, не повинен перепрацьовуватись, бо коли він робить сьогодні забагато, то настає втома і завтра він робить замало. З того часу, як я почав студіювати поважно й ґрунтовно різні науки, що зачалось аж тоді, як я вийшов із школи, — можу сказати, що читаю так багато, як мало хто з людей. Я подорожував і бачив силу різних речей, займався політикою й багатьома іншими справами, а між тим видав у різний час коло 60 томів книжок, при чім багато з тих книжок потребували спеціальних студій. А як думаєте, скільки часу я присвячував щоденно науці, читанню та писанню? Не більше, як три години, а підчас засідань парламента ще й менше. Але впродовж тих трьох годин я скупчував всю свою увагу на занятті, що йому був відданий».

С. Т. Колерідж мав великий розум і великі здібності, але ніколи не мав перед собою ясної мети; жив в атмосфері духової розкиданости, що вичерпувала його енергію, надломлювала силу волі, й життя його під різними оглядами було марне й схиблене. Жив серед снів, умер серед мрій. — Без перестанку будував пляни й приймав рішення, але й до смерти залишились вони лише плянами й рішеннями. Завжди він був зайнятий якоюсь справою, але ні одної не довів до кінця. — «Колерідж умер, — писав Карль Лямб до приятеля, — оповідають, що залишив по собі сорок тисяч розправ з обсягу метафізики, але ні одна з них не докінчена!»

Кожний великий чоловік стає великим у залежности від того, з якою силою спрямовує свою енергію до одної мети.

Гогарт приковував всю свою увагу до чийогось обличчя до тої пори, поки те обличчя не відтискалося в його уяві

так, що він міг кожної хвилини з найбільшою точністю відтворити його на полотні. Кожну річ він оглядав і обслідував з такою запопадливістю, ніби вже ніколи не мав її побачити. Цей звичай вивчення кожної речі з найбільшою увагою дав йому можливість представляти на полотні предмети з дивною точністю й найменшими подробицями. Спосіб мислення, властивий тій епосі, коли Гогарт жив, відбивався в його творах. Він не був чоловіком вищої фахової освіти, але за те виробив собі надзвичайне уміння обсервації.

Між юрбою, що снувала через Бродвай, серед метушні й галасу найбільшої вулиці Нью-Йорку, Горацій Греелей сів на сходах дому Астора й писав на капелюсі свої статті до «Нью-Йорк-Трібін». Його статті мали великий розголос по цілій Американській Республіці.

Один панок, що був ображений статтею Греелея, прийшов до друкарні й шукав видавця. Йому показали кімнату, де писав Греелей, нахиливши голову над папером.

Розгніваний панок почав викидати цілі потоки слів, не рахуючись із вимогами пристойности, доброго виховання й розуму. Тим часом, Греелей без перерви писав. Сторінка за сторінкою покривалися темними рядками слів, повних запалу й переконання, а обличчя Греелея залишалось цілком спокійним. Він цілком не звертав уваги на гостя.

Нарешті, по двадцятиххвилевій гарячій промові, панок перестав говорити й повернувся, щоб іти. Аж тоді Греелей глянув на нього, зірвався з крісла й беручи панка по-приятельськи за руку, привітно заговорив:

«Не йдіть ще, пане, сідайте й продовжуйте, стане вам від того легше, продовжував він, будете себе краще почувати. А мені це дуже помагає думати над тим, про що я пишу!»

Незломне прямування до наміченої цілі характеризує людей, що досягли успіху в житті.

Адамс рахує, що лорд Бронгат, як і Саппінг, мав багато здібностей, і хоча він добився найвищої чести, бо став канцлером Англії, а також має немалі заслуги на полі науки, то все ж життя його, в цілому, було схиблене. Був він усім по черзі, й нічим довго. Не зважаючи на свої небуденні здібності, він не залишив глибшого сліду ні в історії, ні в літературі.

А який приклад зосередження енергії на одній меті представляє Вільгельм Пітт. Він, здавалося, тільки й жив

для політичної влади. Все мусіло вступитися перед дею ціл-лю. Він не піклувався ні про приятелів, ні про родину. Ціл-ком не рахувався з видатками, й хоч заробляв річно до 10 000 фунтів штерлінгів і не мав дітей, одначе вмер, залишивши багато боргів. Він вирвав із свого серця всякі почуття, щоб не перешкождали йому в досягненні його улюбленої мети. Був цілком байдужий до своєї посмертної слави, так що ніколи не завдавав собі труду, щоб хоч одну свою про-мову залишити для нащадків. Всю свою енергію він скеру-вав на придбання політичного впливу і чверть віку стояв на чолі англійського уряду. Не звертав ні направо, ні наліво, завжди йшов вперед. В житті його не було місця фантазіям і будуванню палаців на леді, а тільки одно прагнення й одна ціль: вперед, вгору, до успіху.

Йовель Бікстон приписує свій успіх звичайним засобам, але при надзвичайнім уживанні їх, а також повному опану-ванню кожної справи й кожного моменту. Рішуче змагання до одної мети ломить всі перешкоди.

Майже невидиме жало голки, тонке вістря бритви чи сокири прокладає дорогу. Без вістря сокири ніяке будівни-цтво не було б можливе. Тільки чоловік, що не збочує з на-міченого шляху, чоловік острий як бритва, твердий як залі-зо, що торує собі шлях серед перешкод, осягає вкінці блиску-чих наслідків. Правда, треба уникати також вузького захоп-лення виключно одною ідеєю, бо це перешкоджає гармоній-ному розвитку всіх наших сил, так само, як і несталість, що розпоршує наші сили й енергію.

Коли дитина, що вчиться ходити, скерує свій зір на якийсь недалекий предмет, то найчастіше досягне своєї мети, хоч хитким і непевним кроком, коли ж, одначе, відірве на момент свою увагу й очі від того предмету, то негайно па-дає на землю.

Хто ступає непевно й збочує з дороги, йдучи то в однім, то другим напрямку, той може бути певний, що сяде на міли-ну, не зробивши навіть половини свого життєвого шляху. Люди несталі, як флюгер на даху, с ненормальністю. Хто не має твердої, незмінної мети перед собою й незломної віри в свої сили, ніколи не дійде до жаданого кінця. Нехай хоч на волос збочить із наміченого шляху, і його негайно чекає упадок і невдача.

— «Як тільки я повізьму рішення, — говорить кардинал Рішельє, — то я йду просто до своєї мети, перекидаючи все, що є на дорозі».

Молоду людину, що шукає місця, не питають тепер, яку він скінчив школу, або чим були його предки, тільки найважливішим питанням є: «Що в м і є ш р о б и т и?» Всюди тепер шукають спеціального підготовлення. Багато людей, що стоять тепер на чолі великих фірм і підприємств, дійшли до свого становища, посуваючись ступнево від найнижчого щабля.

Концентруючи енергію більше, ніж інші, генерал Грант швидко ліквідував горожанську війну. Подібна риса яскраво зазначилась також у характері Вашингтона. А тим шляхом, що провадить до осягнення сили концентрації, є докладна і точна обсервація. Це, між іншим, було головним чинником надзвичайних відкриттів Дарвіна.

— Знаємо, що він може страшно багато працювати, — говорив Сесіль про Вальтера Роляйга, пояснюючи його надзвичайні успіхи.

Сили, що провадять до знання, до матеріального забезпечення і до успіху, є так само певні й сталі, як приплив і відплив моря. Кожний тривалий успіх залежить: від ступня зосередження енергії, що направляє всі сили нашої душі й тіла до одної непорушної мети і, нарешті, від одваги, що робить нас здібними перетерпіти всілякі муки й неприємності й не піддатися різним спокусам і розчаруванню.

Хеміки кажуть, що сила, що міститься в однім гектарі трави, вистачила б, щоб пустити в рух усі фабрики й паровози, що існують на світі, як би тільки ми могли сконцентрувати всю цю силу в одній машині. Але гектар трави лежить безвладно розкиданий і через те сила його не має ніякого значення.

В житті ми часто можемо спостерігати велику різницю в наслідках праці, що до них приходять різні люди в однакових умовах. А залежить ця різниця від уміння зосередити енергію на однім пункті. Сконцентрована сила завжди відшукає або створить для себе дорогу.

Др. Матгевс каже, що чоловік, що відразу береться до різних справ, швидко витрачає свою енергію і запал: «а чи можливо ж досягнути мети без запалу?»

Не тільки в науці, але й в мистецтві необхідно мати перед собою ясно зазначену мету. Не є мистцем той, хто нагороджує на полотні найбільшу кількість фігур і кожному викинчує в однаковій мірі. Дійсним артистом є тільки той, хто найбільшу різnorodність образів зуміє зв'язати одною ідеєю й думку свою сконцентрує в головній постаті. Другорядні фігурки, світла й тіні служать тільки для кращого з'ясування основної думки маляра.

Так само в житті чоловіка, незалежно од його виховання чи здібностей, — є один великий центральний пункт, де головним чином виявляються всі сили людини. В природі ми не зустрічаємо ніякої марної витрати енергії, жадної припадковості. Відколи творчий човник перший раз поплив через хаос, кожна з його золотих ниток прямує до якоїсь мети. Кожний листочок, кожна квітка, кожний кристал у скелі, навіть кожний атом має своє призначення й свою виразну мету.

Часто ми даємо поради молоді, щоб вона вибирала собі в житті якусь ви со ку ціль; цю пораду належало б змінити таким способом: Вибирайте лише таку мету, яку зможете досягнути.

VIII. ТОЧНІСТЬ І ЧАС.

На великім годиннику Часу видно тільки одне слово: «зараз».

* * *

Зверніть увагу на ту незрівняну точність, з якою земля обігає свій шлях, що простягся на 500 мільйонів миль, і од віків, відколи тільки почала кружити навколо сонця, прибуває на час зміни дня й ночі без опізнення навіть на одну секунду — ні, навіть на одну мільйонову частинку секунди.

Едвард Еверет.

Коли ми занадто довго міркуємо, як розпочати працю, то найчастіше пора для роботи минає.

Quintilianus.

Поки дурень надумается, то ярмарок скінчиться.

Еспанське прислів'я.

Хапай за гриву хвилі й моменти!

Шекспір.

— Поспішай, гонче, поспішай, коли тобі миле життя! — часто так писали на важних листах за часів Генріха VIII в Англії, — а обіч того напису звичайно уміщали малюнок післанця, що теліпається на шибениці. Пошти тоді не було, а листи урядові доставляли гонці, що під карою смерти не повинні були спізнюватись.

Навіть у ті часи, коли ходили лише каретки поштові й подорож тягнулася цілими місяцями, непотрібна проволока рахувалася злочином.

Одним з найбільших добродійств, якими обдарувала нас цивілізація, є можливість міряти час і найкраще його використовувати. За одну годину ми тепер можемо зробити стільки, скільки сто літ тому назад робилося за двадцять годин,

і коли тоді за страту кількох хвилин вішали, то яка ж кара повинна бути за цей переступ тепер?

Цезар заплатив життям за те, що трохи загаявся з прочитанням поданого йому листа про змову в сенаті. Зволікання завжди тягне за собою небезпечні наслідки. Полковник Раль, начальник війська в Трентоні, грав у карти, коли гонець приніс йому вістку, що Вашингтон перейшов Делаваєре. Раль уважав можливим прочитати листа щойно по скінченні гри.

Було запізно. Він уже не встиг зібрати свого війська, тому що ворог був уже в самому таборі. Вояків його забрали в полон, а сам Раль був убитий. Кілька хвилин спізнення спричинили цілковиту поразку.

Успіх є дитиною двох простих чинників: пунктуальності й докладності. В кожному, навіть найбільш щасливім житті, трапляються критичні моменти, коли розум вагається, коли нерви слабнуть і воля одмовляє послуху. В такі хвили праця цілого життя може піти намарне.

Генерал Путнам орав разом із своїм сином своє поле в Конектікуті, коли дістав вістку про битву під Лексінгтон. Він не стратив ані хвили. Наказав міліції негайно слідувати за ним, їхав цілу ніч і прибув до Кембріджа вдосвіта в тій самій кольоровій сорочці, що в ній застала його вістка про битву.

Пора молодости — каже Рескін — є періодом творення, будування, виховання. Нема в цій порі ні одної години, що не мала б призначення, нема ні одного моменту, що його страта не потягнула б за собою безповоротної страти наших добрих намірів і постанов.

Наполеон надавав великого значення «слушному моменті»: використати його — значить одержати перемогу; стратити на вагання та міркування, — значить дістати поразку. Він часто говорив, що побив австрійців через те, що вони не розуміли вартости п'яти хвилин. Доказують також, що між іншими незначними подробицями, що вплинули на поразку під Ватерлоо, спізнення на кілька хвилин Г р у х о (Gronchy) відіграло фатальну роль. Блюхер прибув вчасно, Грухо — спізнився — й цього вистачило, щоб Наполеон скінчив дні свої на острові Св. Олени.

Африканське Товариство в Лондоні постановило вислати дослідника Ледарда до Африки. Отже запитали його, коли

він буде готовий до від'їзду. Ледард відповів, не вагаючись: «Завтра рано».

Коли Жана Ервіса, що став пізніше графом у стейті Вінцент, запитали, як швидко він зможе вирядитися на свій корабель, то він одповів: «негайно».

Кожна страчена хвиля — сказав Наполеон — є містком для нещастя.

Енергія, що її тратимо на відкладання до завтра нинішніх обов'язків, часто вистачила б на виконання самого діла. А як тяжко і як неприємно братись до праці, що ми одкладали! Те, що у відповідний момент ми зробили б з приємністю, а навіть із запалом, через кілька днів чи тижнів видається неприємним тягарем. На листи найкраще відповідати зараз по їх одержанні. Більшість першорядних фірм запровадила у себе порядок, щоб ні один лист не чекав відповіді. Швидке виконання позбавляє працю всього, що в ній є неприємного. Відкладати — значить ухиляться од роботи, а збиратись щось робити в майбутньому, — значить нічого не робити. Кожна праця подібна до сівби: коли її не зробити в свою пору, то вона не видасть ніякого плоду. Літо цілої вічності не буде занадто довге, щоб міг дозріти плід відкладаної праці. Коли б якась зірка чи планета затрималась хоч на секунду, то відразу порушила б гармонію всесвіту.

Єдиним моментом енергії й сили є біжучий момент! Чоловік, що не хоче виконати своїх постанов, коли вони ще свіжі, не може мати жадної надії на добре майбутнє. Всі його заміри розпорошаться у вирі життя або поринуть і зникнуть у сні лінивства. — «Я завжди був готовий — оповідає Доббет — і завдяки цьому так швидко пішов угору в армії. Коли варту була призначена на 10-ту годину, то в 9-ій я вже був готовий, — мене ніколи не чекали ані хвилини».

Не можна скупатись два рази в тім самим струмкові,— казав грецький мудрець Геракліт.

Яким чином — питалися Вальтера Ралейга — ви можете робити так багато в такий короткий час?

Коли я маю щось робити, то йду і роблю! — відповів Ралейг.

Чоловік, що працює швидко, досягне своєї мети, хоча б і не без помилки, а чоловік, що завжди все відкладає, нічого

не осягне, коли б навіть був більш освічений і здібний, ніж інші.

Коли запитали одного державного мужа Франції, яким чином він може виконувати так багато обов'язків і водночас провадити ще й громадську діяльність, то він відповів: Я роблю тільки те, що можу зробити сьогодні; нічого не відкладаю на завтра. Про іншого ж державного мужа, що на кожному кроці терпів невдачі, оповідали, що він завжди тримався якраз противної засади: нічого не робити сьогодні, що можна відложити на завтра. Скільки ж то людей «відклало» назавжди свій успіх у житті, дозволяючи родичам та приятелям розкрадати дрібними уламками свій час! Засадою Лавренса було: «Справа перед приятелями»!

— Завтра? — говорив Коттон. — Геть із цим словом! Не хочу його чути! Завтра! Це слово шахрая, що протиставляє свою порожнечу твоєму наміру, бере у тебе готівку, а натомість нічого не дає, хіба що надії, обітниці, добрі побажання та інші тому подібні папери, що мають курс хіба тільки у божевільних. Завтра — це термін, що його нема в жаднім реєстрі за винятком календаря божевільних. Мудрість зрікається цього слова й тікає від тих, хто його вживає. Є воно дитиною фантазії, а батьком його є обман: зіткане воно з тих самих матеріалів, що й сни, й не має під собою жадного ґрунту, крім фантастичних нічних привидів.

Скільки невдах по дорозі до успіху могло б сказати: «розтратив я ціле життя, ганяючись за «завтром», гадаючи, що «завтра» обдарує мене добродійствами й покаже мені шлях до щастя й успіху».

Завтра — це діявольська засада. Ціла історія засіяна його жертвами, уламками недозрілих плянів і невиконаних постанов. Завтра — це найкраща пристань для лінивства та нездарности.

«Куй залізо, поки гаряче», «збирай сіно, поки сонце світить», — ось дві золоті засади.

Небагато людей може зауважити ту годину, коли їх починає опановувати лень. Декоких вона огортає по обіді. Інших по сніданні, а других о сьомій вечером. У житті кожного чоловіка є завжди посеред дня певна година, що її неодмінно треба використати, коли ми хочемо зберегти цілий день. У більшості людей вчасна рання година є підставою

успіху цілого дня. Даніель Вебстер писав щоденно перед сніданком 20—30 сторінок.

Одного разу хтось у присутності Генріха IV. підносив до небес зручність і відвагу Майєна. — Маєш рацію, — відповів Генріх, — він великий полководець, але я завжди опереджую його на п'ять годин. Генріх вставав о 4-й год. ранку, а Майєн лише коло 10-ої. В цім була різниця між двома вождями.

Брак рішучости стає в людей хворобою, а відкладання всього на пізніше є симптомом цієї хвороби. На брак рішучости є лише один лік, а саме: швидка постанова. Інакше хвороба набирає все більшої сили й убиває всі заміри й пляни. Хто вагається — той загинув.

Один відомий письменник сказав, що ліжка є сплетенням парадоксів. Ідемо до ліжка з неохотою, а покидаємо його з жалем. Кожного вечора постановляємо покинути його раніше, а залишаємося в ньому якнайдовше.

Одначе, треба сказати, що більшість видатних людей вставала дуже рано. Петро Перший вже вдосвіта був на ногах. «Хочу зробити життя як найдовшим — казав він — і тому сплю якнайменше». Альфред Великий вставав перед сходом сонця. Колюмб плянував свою подорож, а Наполеон свої походи в сутінках світанку. Коперник, як і інші астрономи давні й новочасні, вставав надзвичайно рано. Кеплер і Н'ютон вставали о 5-й рано. Генріх VIII. снідав о 7-й годині, а обідав о 10-ій. Вашингтон засідав до праці, коли все оточення його ще спало.

Джон Астор і Корнелій Вандербільдт мали звичай вставати щодня в одній порі, так само ввечорі в одну пору відходили до свого покю і, навіть тоді, як мали у себе гостей. Вальтер Скотт був надзвичайно точний. В цім власне полягала причина його величезної продуктивности. Його засадою було — відповідати на листи в той самий день, як їх одержував. Уставав о 5-ій годині ранку. До снідання встигав зробити більшу частину своєї денної праці. Одному юнакові, що просив його поради, Вальтер Скотт писав: «Ніколи не сиди без праці. Уникай того, що жінки називають «марудством». Роби негайно те, що маєш зробити, а відпочивай щойно по скінченні праці, але ніколи перед тим».

Раннє вставання є першою умовою успіху в житті, а пізнє є одною з перших ознак виродження. Вісім годин сну

вистачає кожному чоловікові. По восьми годинах кожний здоровий чоловік мусить встати, швидко вдягнутись і йти до праці.

А як часто ми зустрічаємо людей, що їм завжди бракує часу! Просто здається, що в них пропала якась частина часу і вони стало й марно її шукають. Так ніби вони є акуратні, але завжди спізнюються: листи свої кидають до поштової скриньки якраз через хвилину після того, як скриньку випорожнили, до порту прибувають у хвилину, коли пароплав, що мав їх забрати, якраз відплив. На залізничім двірці з'являються найчастіше тоді, коли потяг рушає. Вони не порушують своїх зобов'язань і не занедбують своїх обов'язків, але систематично беруться до них занадто пізно, коли відповідна пора вже минула.

Хтось сказав, що «поспіх є заразливим натхненням». Чи є він натхненням чи придбанням, але у всякому разі є він одним з найпрактичніших придбань цивілізації.

Є в житті щось так само святе, як подружній зв'язок, а саме — зобов'язання щодо часу. Чоловік, що без поважних причин не дотримує такого зобов'язання, є брехуном і цілий світ його має за брехуна.

Коли хтось не рахується з часом інших людей, — каже Гораций Греелей, — то чому він має рахуватись з їх грошима? Яка різниця, коли забрати у когось годину часу, чи п'ять доларів? Те ж є багато людей, що для них кожна година праці дорожча, ніж п'ять доларів.

Не є річчю необхідною, щоб я жив, — казав Помпей — але є необхідним, щоб в означенім місці я був в означений час.

Президент Вашингтон мав звичай обідати рівно о 4-ій годині; коли ж бувало, запрошені члени Конгресу не прибудуть на означену пору, то Вашингтон найспокійніше засідав за стіл. «Мій кухар — казав він звичайно — не питає, чи гості прибули, тільки чи надійшла година обіду». А коли раз секретар Вашингтонів почав виправдувати своє спізнення тим, що його годинник зле йде, то президент відповів: «В такому разі ви мусите постаратися про інший годинник, або я про іншого секретаря».

Службовцю, що все спізнювався, але завжди мав готову вимовку, Франклін сказав: — «Я знаю добре, що чоловік,

котрий на все уміє знайти вимовку, нічого іншого не зуміє зробити».

На передодні виїзду Нельсона у похід, візник його заявив, що карета буде чекати перед домом рівно о шостій рані. «Нехай чекає на чверть години раніше, — відповів адмірал. — Я мав звичай з'являтися завше перед означеним речинцем, і це зробило з мене чоловіка».

Одного разу Наполеон запросив своїх полководців до себе на обід; вони не з'явились точно на означений час і Наполеон почав обід без них. Коли генерали прийшли, Наполеон уставав уже зза столу. «Панове, — сказав він, — уже по обіді, отже беріться до праці».

Джон Адамс не спізнився ніколи. Президент Конгресу завжди розпочинав засідання, коли бачив, що Адамс наближається до свого крісла. Раз один із депутатів звернув увагу президента, що вже час розпочинати засідання. — «Ні, — відповів президент, — Адамс ще не прийшов». Виявилось, що годинник депутата поспішав на три хвилині. Точно в означеній годині Адамс з'явився і засідання розпочалося. Поділ часу генерала Мольтке ввійшов у прислів'я. Цей поділ і пунктуальність відбилися найкраще в німецькій армії, яку він створив.

Лорд Брокгам був точний, як годинник. Поза всякими іншими заняттями, він головував у палаті лордів, а також на зібраннях різних клубів і товариств. Ніколи, однак, не було випадку, щоб він спізнився. Завжди був на своєму місці в точно означеній годині.

Вебстер ніколи не спізнився на свої лекції в університеті В суді, в парламенті, на товариських зібраннях був однаково пунктуальний. Горацій Греелей серед турбот і клопотів своєї невсипущої діяльності завжди вмів з'явитися на час. Багато сильних статей до «Трибуни» він написав, очікуючи людей, що мали далеко більше часу, ніж він, але завжди спізнивались.

Комета, що відвідує нашу планету раз на тисячу літ, не спізниється ні на одну секунду.

Пунктуальність є душею всякої праці, подібно як стиість є душею дотепу.

Кожний чоловік, що провадить широку діяльність, знає, що бувають хвилини, від яких залежить доля багатьох літ. Коли прийдеш до банку на кілька хвилин пізніше означен-

ного терміну, то вексель твій може бути опротестований і кредит може захитатися. Пунктуальність є чемність королів Скільки ж то людей роблять вражіння, ніби вічно вони кудись поспішаються й ганяють по якимсь справам; тим часом їм бракує методичности в праці й через те вони нічого не осягають. Завжди вони мають вигляд, ніби спізнались на потяг.

Одним із найкращих шкільних уряджень є дзвінок, що привчає учнів до пунктуальности й кличе їх до праці і до відпочинку.

Кожний молодий чоловік повинен мати добрий годинник. Годинник, що не дуже добре йде, привчає до поганих звичок і є дуже дорогою річчю, хоч і набутою за дешеву ціну. Ходи краще в старому убранні, як це потрібно, але ніколи не держи поганого годинника.

Чоловік пунктуальний завжди додержує слова. Хлопець, що здобув оліцію пунктуального, вже має завдаток капіталу, що в майбутності запевнить йому успіх.

Пунктуальність і швидкість є матір'ю довір'я до нас з боку чужих людей, бо вони показують, що наші власні справи знаходяться в порядку.

«Ліпше пізно, як ніколи» — це прислів'я навіть в маленькій мірі не може зрівнятися з другою, дійсно доброю засадою: «ніколи запізно».

Годинник кондуктора спізнається — і счиняється страшна залізнична катастрофа. Біржевий агент забув негайно продати акції свого клієнта і чоловік стає банкрутом. Невинну людину повішено, тому що післанець, що ніс наказ стримати кару смерті, спізнався на п'ять хвилин. Хтось затримався на три хвилині, щоб послухати якогось анекдоту і не попав на потяг чи на пароплав, що ним мав від'їхати.

Коли Грант довідався про упадок форту Зунтер, він зараз же рішив використати цей факт для своїх цілей. А саме, коли Буккнер вислав парламентарів із форту Донельсон із проханням призначити комісарів, щоб виробити умови капітуляції, Грант швидко відповів: — Не може бути мови про жадні умови, крім негайного піддання фортеці. Пропоную вам зараз вернутись до своїх обов'язків» — Буккнер, не надумуючись довго, відповів, що обставини змушують його «згодитись на ці нелицарські й нешляхетні умови».

Чоловік, що подібно Наполеону, може в одній хвилині ухопити найважливішу справу й для неї посвятити всі інші, може бути певний, що досягне своєї мети. Скільки людей, що змарнували своє життя, можуть датувати початок своєї руїни від страчених п'яти хвилин. «Запізно» — це слово часто можна вичитати серед написів на нагробках людей, що не досягнули своєї цілі. Страта п'яти хвилин часто утворює цілу різницю між перемогою і поразкою, між досягненням і не-досягненням мети, між щасливим і нещасним життям.

ІХ. РАДІСТЬ І ДОВГЕ ЖИТТЯ.

Я хорую на астму, артритизм і сім інших хвороб, але позатим я цілком здоровий.

Sydney Smith.

Нездужаю й терплю, але не гніваюсь.

John Wesley.

«На кожне терпіння під сонцем гарячим Існує лікарство чи його нема. Коли воно є, то дістань його й спробуй — А як що нема, то мовчи і терпи».

* * *

Нехай будуть благословенні ті, що приносять із собою радість.

Willis.

Гольдсміт оповідає, що найщасливішою людиною, яку він зустрічав у своїм житті, був один в'язень, що мав лише одну ногу, хоробливий і стражденний. Він був покараний на досмертну в'язницю й мусів працювати від світанку до вечора, а тим часом здавалося, що він бачить усе в найяснішому світлі. Сміявся й співав без устанку; робив вражіння найщасливішого чоловіка в цілій в'язниці.

Від тих вічно веселих людей — каже один їх прихильник — завжди почуш, що всі країни гарні, всі обіди смачні, картини чудові, всі гори високі, всі жінки прекрасні. При тім вони переконані, що говорять правду. Коли такий чоловік вертає з подорожі, то оповідає, що всюди знаходив найвигідніші мешкання, найліпших господинь, найкращі краєвиди, найприємніше товариство. Але існує ще інший сорт людей. Для цих — усе зле. Всюди їх грабовано, ніде нічого не бачили. Господиня їх була відьма, кімната брудна й погана, а «баранина була така тверда, що зуби на ній можна було поламати».

Правда, як одним, так і другим бракує здорового критичного розуму, але, в кожному разі, перші далеко приємніші в житті.

Один купець з Міннеаполю довідався у дорозі, що пожар знищив його до щенту. Нещастя страшно пригнобило купця. Надаремне приятелі старалися його розважити. Нічим не можна було розігнати його смутку, що, нарешті, допровадив його до думки відібрати собі життя. Підчас пожежі він не був дома, і ось через кілька днів по нещасті одержує такого листа од своєї семилітньої доньки:

«Коханий тату! Вчора я зійшла на долину подивитися на склад, що згорів. Виглядає дуже гарно — весь покритий льодом.

Твоя любляча дочка — Лілі.»

Батько прочитав і розсміявся; чоловік, що думав кинуться під колеса потягу, відразу став веселим. Чорна хмара, що огорнула його думки, відразу розійшлася, як тільки блиснув соняшний промінчик.

Чоловік веселий — майже завжди приємний і корисний. Він не запаморочує своєї голови чорними думками, не виголошує нудних промов про «нещасний світ і людей». Знає він, що на світі є багато злиднів, але знає також, що злидні не є правилом і необхідною умовою життя. Він розуміє, що на кожнім становищі чоловік може бути щасливим і веселим; бачить, як ягнята блеють на пасовиськах, як пташки співають і радісно літають, як граються молоді шенята й тішаться котята, весь простір наповнений рухливими й веселими комахами, і бачить, як добро всюди горює над злом і як на кожний біль існує полегшаючий бальзам.

Мандрівники оповідають, що мешканці Ісландії, які живуть серед холоду й смутку майже вічної зими, глибоко переконані, що Ісландія — найкраща країна між всіма, над якими світить сонце.

Коли Пандора, не будши в силі панувати над своєю цікавістю, піднесла покришку великої коробки, що в ній, як оповідає Гезіод, боги замкнули всі людські нещастя, — то нещастя ці вилізли з коробки й розповзлися по цілому світі; але на дні залишилася надія, — й вона є головним ліком проти всякого лиха.

Доктор Маршал Галль часто прописував своїм пацієнтам «веселість», кажучи, що це є ліпші ліки від тих, що

продають в аптеці. Веселий настрій впливає так само добре, як ліки. Здоровля є умовою працездатности, ознакою ж здоровля є веселість. Між тим половина людей, що з ними ви зустрічаєтесь, гадає, що якась хвороба підточує їх тіло й помалу вбиває; через це вони живуть у сталій тривозі перед смертю. Але — що гірше — вони стараються, щоб й інші люди поділяли з ними їх сум і побоювання про їх здоровля, а через те вони готові кожному, при найменшій нагоді, розказувати про свої видумані хвороби. Мусиш взяти радість із собою з колиски, бо інакше не знайдеш її навіть на небі. «Нічого не може замінити сонця для броскви — каже Емерсон — і щоб знання наші мали вартість, ви повинні володіти радістю мудрости».

На питання, — яким способом найкраще боротись із різними спокусами, — один знаменитий письменник відповів:

«Веселість є першим на то засобом, веселість є другим засобом і веселість є третім».

Лагідна, весела вдача є цінним скарбом для кожного молодого чоловіка й молодої жінки, що ступають на поріг самостійного життя. Хто звик дивитись на все з такої сторони, хто бачить радість в траві, блиск сонця в квітах, а всюди на цілім світі лише добро, той має велику перевагу над людьми, що дивляться на все через темні окуляри. Лагідна вдача різьбить лагідні риси на обличчі, придаючи йому краси, а поведженню — щирости й привабливості.

Серед всіх добрих прикмет нашої вдачі — каже Coord-gerh — веселість є найкориснішою. Бо в той час, коли інші добрі прикмети мусять ждати дня винагороди, то веселість винагороджується негайно. Це косметика, що надає привабливості навіть вульгарності. Вона добре впливає на здоровля й надає сили й ясности розумові. Весела вдача — це тиха, ясна й усміхнена погода в порівнянні з чорними хмарами меланхолії.

Дух, що створив Гамлета й Ліра, не в силі був би довго жити, коли б не посідав того надзвичайного гумору, що виявився у «Фальстаффі» й «Веселих кумах з Віндзору».

Лондонський «Ланцет», найвизначніший медичинський журнал у світі, дає таке свідоцтво про значення доброго настрою:

«Гарний настрій має велике значення для людей хворих і взагалі слабовитих. Хворим він додає сили для пере-

моги над хворобою, слабовитим облегчує життя. Через це треба завжди старатись про радісний настрій, оскільки лише дозволяють те обставини. Енергія нашого духа має величезне значення для цілого організму. Наші почуття впливають на тіло, а веселий настрій не тільки зменшує страждання, але збільшує охоту до життя, до руху і праці».

Сміх має для життя цінну вартість. Коли б кожний знав силу сміху, як засобу, що зміцнює здоров'я й продовжує життя, то, десь певне, у більшості людей зникла б з лиця тінь меланхолії, а тисячі лікарів залишилися би без праці. Коли людина сміється, — серце у неї б'ється частіше й більше розсилає крові по цілому організмі, дихання стає глибшим, і тепло розходитьсь по всьому тілу. Сміх надає очам блиску, розширює грудну клітку, викидає з легких зужите повітря й повертає організмові захитану рівновагу, що називається здоров'ям і є наслідком гармонійної діяльності всіх функцій нашого тіла. Ця делікатна рівновага, що її може порушити одна безсонна ніч, погана вістка або гнів, часто може бути відновлена при допомозі здорового сердечного сміху. Веселий і бадьорий настрій лікаря часто більше допомагає хворому, ніж ті порошки, що він йому приписує.

Не клопоти сьогоднішнього дня, а думки й турботи про завтрашній день, про день наступний й рік майбутній білять голову й покривають зморшками лице.

Люди не на те створені, щоб ходити з похиленою головою, — каже один сучасний письменник. Обов'язком кожного чоловіка є — сіяти навкруги щастя й радість, що має в собі, й тішитися тою, що бачить коло себе. Шукаймо всюди й завжди світлих сторін! Як туман і хмари не можуть заслонити сонця, що заливає своїм світлом землю, так само й поганий настрій не може триматись довго, коли хтось прийде з щирим і сердешним «добрий день». Не забувай привітати щирим словом і ясним усміхом кожного, кого зустрінеш. Тільки радісне життя може бути діяльним і повним праці.

Коли Гаррісон сидів у тюрмі в Бостоні, то говорив, що має двох чудових приятелів, — чисте сумління й веселу вдачу. Душевна бадьорість Лінкольна дала йому можливість легше двигати страшний тягар горожанської війни, що він звалив на свої плечі. Його жарти й оповідання розганяли смуток і думки про небезпеку, що в ній знаходився народ.

Двома речами не повинні ми ніколи мучитись: тим, чому ми не можемо зарадити, й тим, чому можемо. Не бідкаймося також дуже над чужими хибами: краще пізнати одну власну хибу, ніж десять хиб сусіда.

Існує один гріх на світі — такий загально поширений, що при оцінці чийогось характеру ми майже ніколи не звертаємо на нього уваги, — є це гріх сталого незадоволення. Він такий звичайний і такий розповсюджений, як повітря, як мова, так що коли не виходить поза межі загально-звиклого, то найчастіше ми його не помічаємо. Спостерігайте короткий час якесь згромадження людей і ви переконаєтесь, що зараз хтось почне виявляти незадоволення, зараз почне скаржитись на те чи інше, про що напевне кожний — чи то вдома, чи на вулиці, чи в вагоні — знав перед тим і чому ніхто не може зарадити. Нащо говорити про це? Є зимно, є спека, мокро, сухо, хтось не дотримав умови, зле зварено якусь їжу; через чийсь дурість чи несовісність сталося десь велике нещастя. Є сила речей, що ними можемо бути незадоволені. Просто трудно повірити, скільки прикростей й неприємностей можна знайти за один день. коли очі наші будуть звернені лише на ці темні сторони речей. А, між тим, часом здається, що деякі люди ніби спеціально полюють на темні сторони життя, замість того, щоб передовсім звертати увагу на красу, гармонію, світло. Ми родились для журби, як іскри для лету вгору. Але навіть над іскрами, що летять в найчорнішому димі, простяглося вгору блакитне небо, й чим менше часу вони витратять на дорогу, тим швидше досягнуть його. Мордуватися й виявляти незадоволення — це значить витратити весь час на дорогу.

Коли ми в гарному настрої й веселі, то, здається, вся природа сміється разом з нами; повітря видається більш здоровим, небо ясніє, земля покривається кращою зеленню, квіти ліпше пахнуть, пташки голосніше співають, а сонце, місяць і зірки здаються ще більш чудовими, ніж звичайно.

Коли одно або дві слобі можуть зробити когось щасливим, — каже один французький письменник, — то тільки злий чоловік може їх не сказати. Це подібно до того, як хтось засвітить свою свічку від свічки іншого, — вона ж нічого через те не втрапить на своїм блиску.

Вальтер Скотт, що писав: «дай мені чесного сміху», був одним з найцасливіших людей на світі. Мав він добре слово

й привітний усміх для кожного й тому всі його любили. Раз він кинув каменем у пса й зломив йому ногу. Бідне створіння пришкандибало до нього й почало лизати йому ноги. Скоттові при цій картині мало не розірвалося серце. Він до смерти не міг забути про цей випадок і стало докоряв собі.

— Я не смію бути незадоволений, як не смію проклинати й нарікати, — говорив John Wesley.

Радість є божою купіллю, — каже один мудрий письменник, — кожний повинен у ній купатись. Тяжкий, понурый характер, поганий настрій, сум, неспокій, вся та іржа повинна бути змита бальзамом радості. Чоловік позбавлений веселости — все одно, що віз без ресорів: хто в нім їде, — завжди наражений на неприємне трясіння. Натомість чоловік веселої, легкої вдачі, подібний до візка на ресорах, що ним можна їхати навіть по найгірших дорогах і не відчувати жадного трясіння, а що найбільше — приємне колісування.

Ми не згадуємо тут про наших пуританських предків, що плакали й стогнали, як молились і приносили жертву богам та на ціле життя вирікалися сміху й веселощів. Тільки тепер дійшли ми до нового й кращого розуміння Христової науки.

І до якої пори ми будемо перебувати в цьому океані злости й незадоволення? До якої пори будемо вважати, що світ є безнадійно лихий і що на світі нема нічого, окрім гріха й смерті? Хіба ж ми не бачимо, що гріх і смерть простують до власної загибелі й працюють на власне знищення? Чи ж незгода не потоне вкінці в остаточній гармонії, темнота в світлі, брехня у правді, хвороба в здоров'ї, прикrostі в радості?

Неспокій і турботу можна вчитати майже на кожному американськiм обличчі. Свідчать вони про нашу занадто понуру цивілізацію. Згорблена постать, передчасно сиве волосся, тяжка хода й гарячковий поспіх — ось характерні риси американського життя. Неспокій і незадоволення стали хронічними явищами й кладуть на наш вік і на наш край характерне тавро. Що року тисячі людей вмирають від душевного пригноблення, страчених надій, зраженої амбіції й передчасного виснаження. Ще не знаємо ми, що таке благородна й щира веселість, — є вона уділом покищо лише людей сильних духом і певних у своїх силах. Ще не навчилися ми розуміти, що всякі турботи, неспокій і вічні побоювання

чогось є великими ворогами людського життя й що ми повинні стеретися їх, як зарази. Без радості нема здоров'я, — ні фізичного, ні морального, ні духовного, бо ж радість є природженою атмосферою нашого існування.

Вічне незадоволення — це хвороба. А часом — просто злочин. У деяких стейтах З'єдинених Держав невдатних самогоубців карають в'язницею, як убивців. Скільки ж то людей варто було б замкнути до в'язниці за їх нестерпучу дражливість, нервування, за вічне баламучення родинного життя, за сталі порушення громадського спокою, за моральні катування людей. що мусять мати з ними якесь діло.

Не праця вбиває людей, — говорить Beecher, — а постійне нервування. Праця є здоров'ям. А роздратування, як іржа на сталі. Не рух, тільки тертя нищить машину.

Працьовита бджола не спиняється й не скаржиться, що багато є отруйних квітів і тернистих кущів на її дорозі, що гидкі мухи й блощиці каляють квіти, що на них вона збирає солодоці, — а брениє собі й п'є мед, де тільки знаходить його і спокійно обминає те місце, де його нема.

Не сьогоднішні, а завтрішні турботи — каже Мекдональд — хилять чоловіка до землі. Потребу сьогоднішнього дня заповняють не турботи, а праця й чин.

Як дорого коштувало нам зло, котрого ніколи не було! — каже Jefferson.

Не попереджуй неприємностей — говорить Франклін — і не гризись тим, чого ще може й не буде. Тримайся сонячної сторони життя.

Король Ламб оповідає про одного понурого добродія, що завжди скаржився при грі в карти, що має замало козирів. Одного разу товариші його зробили так, що йому дістались самі козири. Сподівались видобути з нього хоч раз прояв задоволення. Але старий буркун був ще сумніший, ніж перед тим.

— Як то, чи й тепер не маєш досить козирів? — запитали його товариші по грі.

— Так, — відповів, — але не маю жадних інших карт!

Пуритани переходили своє життя в муках страху перед гріхом і страху перед днем страшного суду. Ця меланхолія витиснула тавро на їх нащадках. Ми вміємо заробляти на хліб, але не вміємо його добре їсти. Гадаємо, що в житті нема струни, настроєної на радісну ноту, а існує лише струна

смутку. Деякі люди цілком не можуть визволитися від постійної тіні, що охмарює їх життя. Вони нездібні ані одного дня прожити гарно. Життя їх настроєне на тон мінорний і всюди вони чують лише жалібні дзвони... Наші релігійні вірування, наша філософія, наші пісні пересякнені нудьгою й поганим настроєм нещасливих авторів, що часто вважають жовч за натхнення.

Скільки то письменників свято вірило, що вони обдарували людей новою релігією, хоч у дійсності дали світові лише справоздання з своєї жовтачки й нестравности шлунку.

Кальвін був чоловіком чесним, але мав зіпсований шлунок і міг їсти лише раз на день. Отже тепер кожний признає, що його писання були заражені тою хворобою. І взагалі, — чи можуть люди, позбавлені сонця й вільного повітря, замкнені в монастирях чи кабінетах, далекі від руху й пульсації природи й людськості, творити підвалини сміливого, здорового, сильного й практичного світу?

Ми повинні невтомно боротись з кожним явищем, що може пригноблює на нас вплинути. Поганий душевний настрій стоїть на перешкоді нормальній діяльності шлунка й належному розширенню грудної клітки. Він затримує продукти виділення нашого тіла, погано впливає на обіг крові, перешкоджає всім функціям організму. Скрофули й сухоти є часто наслідком довгих душевних мук. Той «фатальний хрип» у верхів'ях легенів, що є віщунном сухот, часто з'являється у осіб, пригноблених якимсь нещастям чи неприємностями. Жертви самогубства найчастіше перебувають в стані пригноблення, що є наслідком виснаження життєвих сил, втрати енергії нервів, поганого травлення, смутку, неспокою, побоювань чи турбот.

Христос, — цей великий учитель життя, не замикався з монахами за мурами в монастирях, далеко від спокус світу. Не проповідував смутної й понурої доктрини. Вчив евангелії радості й щастя. Його наука була пройнята соняшним світлом і уквітчана квітами піль. Завжди говорив про птиць під небесами, про звірів у лісах та полях, про малих щасливих дітей. Правда релігія — ясна й соняшна, як маєвий день...

Х. ДОБРЕ ВИХОВАННЯ — УМОВА УСПІХУ.

Дай хлопцеві добре виховання й освіту, — то даш йому палати й щастя, де тільки він не повернеться. Не буде він ані турбуватись, ані старатись про все те. Палати самі прийдуть до нього й будуть просити, щоб увійшов до них.

Емерсон.

З шапкою в руці перейдеш цілий світ.

Німецьке прислів'я.

Краще піднести опущене віяло і подати його з грацією, ніж дати тисячу фунтів незграбно; краще відмовити у послугі, ніж зробити її способом неприємним. Тільки завдяки доброму вихованню ти зможеш подобатись і піти наперед Твої знання грецької мови та латини не посунуть тебе ніколи з секретаря на посла чи з посла на амбасадора — єдино тільки добре виховання, вигляд та інтелігентність можуть те зробити.

Chesterfield.

Найпростіший чоловік, що має хоч трохи розуму й чуття, відчуває різницю між вихованою й делікатною жінкою й жінкою вульгарною. Навіть пес відчуває різницю.

Юрій Еліот.

— Чи хотів би ти мати мою силу? — питав східний вітер у погідного зефіра — Коли я зриваюсь, вітають мене вздовж берегів сигналами бурі. Я можу зломати щоглу на кораблі так легко, як ти несеш пух пір'я. Одним помахом крила я засипаю морські береги трісками з кораблів від Лабрадору до Причілка. Можу збурити й часто вже хвилював Атлантик. Я є кара божа для слабких. Щоб я їх не знищив, вони стинають цілі ліси на опал і видобувають вугілля з глибини

землі. Цілі народи гинуть від мого подиху. Чи бажав би ти мати таку силу?

Зефір не відповів, а тільки сплинув легко на землю з піднебесної своєї оселі, й зараз все — ріки, озера й моря, луки й поля, звірі, птиці й люди — все усміхнулось на привітання. Сади зацвіли, овочі достигати почали, срібні поля збіжжів мінилися золотом, хвилясті хмарки розплинулися по небу, крила птахів і вітрила кораблів маячили в далечині. Радість і щастя запанували всюди. Листя, квіти й овочі, тепло, краса, радість і усміхи були відповіддю зефіра на підхвалки східнього вітру.

Королева Англії Вікторія одного разу досить грубо обізвалась до свого чоловіка, князя Альберта. Князь почув себе ображеним, пішов до свого покою і замкнувся на ключ.

Через деякий час хтось постукав.

— Хто там? — запитав князь Альберт.

— Прошу відчинити, — це я, королева Англії.

Відповіді, однак, не було.

По довгій павзі з-за дверей почувся тихий, несмілий голос:

— То я, Вікторія, твоя дружина.

Чи ж треба додавати, що двері відчинилися й непорозуміння скінчилося?

Чемність для мужчини все одно, що краса для жінки; кожного може прихилити.

Стародавня легенда оповідає про монаха Василія, що вмер, обтяжений прокляттям папи. По смерті ангел відпровадив його до пекла, щоб він вибрав там собі місце. Але приємний характер і великий дар слова Василія всюди створювали йому приятелів. Чорти перейняли й собі звичаї Василія і ангели сходили з неба, щоб лише бути близько біля нього. Нарешті запровадили монаха на саме дно пекла, але наслідки всюди були однакові. Добре серце, делікатність і ввічливість Василія так всіх причаровували, що, здавалось, через його присутність пекло обертається в небо.

Нарешті, ангел вернувся до неба й заявив, що не може найти місця, яке могло б бути карою для Василія.

Тоді присуд папи скасовано, Василія прийнято до неба й визнано святим.

Князь Marlborough писав по-англійськи зле, вимовляв ще гірше, а між тим довгий час тримав долю великої дер-

жави в своїх руках. Його привабливості в обходженні не можна було опертися; ціла Європа знаходилася під його чаром. Чарівний усміх, лагідна мова князя обеззброювали найзапекливішу ненависть, а ворогів обертали у прихильників.

Мадам Рекам'є так усіх чарувала своєю шляхетною поведінкою, що коли вона збирала жертви в церкві св Роше в Парижі, то до її скарбоньки сипалися тисячі франків. А коли одного разу на урочистій зустрічі, що її французи урядили Наполеонові по повероті його з Італії, натовп народу зауважив цю чарівну жінку, то очі всіх звернулися до неї, так що майже забуто на хвилину великого героя.

St. Venoe оповідає, що найближчі приятелі Коппета впрядили одного разу прогульку за місто і верталися на двох повозах з Chambery. Ті, що прибули в першій повозі, розповідали надзвичайні історії: напала їх страшна буря, дороги були погані, різні небезпеки й неприємності супроводили їх цілий час. Товариство з другого повозу слухало ці оповідання з великим здивуванням. Про бурю, погані дороги, небезпеку вони вперше чули, забули навіть про землю й лише дихали чудовим повітрям. Які ж цікаві захоплюючі розмови мусіло провадити це товариство! Були то Веньямин Констант, Шлегель, мадам Сталь і мадам Рекам'є. Захоплення розмовою цілком відвернуло їх увагу од погоди й поганих доріг.

«Коли вона перейшла, — пише Лонгфелло про Євангеліну, — то здавалося, що задзвеніла якась чудова мелодія».

Жінка мусить бути дійсно витончена, щоб збудити лицарські почуття в серці мужчини, — пише пані Necker.

Один гість, що жив два тижні в домі члена парламенту Savanagh-а який не мав ні рук, ні ніг, цікавився, між іншим, яким способом його господар їсть, але розмова й обходження Savanagh-а були остільки чаруючі й привабливі, що гість забув заспокоїти свою цікавість.

Коли Діккенс увіходив до кімнати, — оповідає один з його знайомих, — то здавалося ніби несподівано спалахнув огонь, — кожному ставало тепліше.

Коли Гете переступав поріг ресторану, всі присутні відкладали ножі й вилки і очима, повними захоплення, дивились на великого поета.

Коли Филипові Македонському оповіли про знамениту промову Демостена, він відповів: як би я був при тім, то він напевне переконав би мене, що я мушу обернути зброю проти себе.

Коли Стефана Дугласа образили в сенаті, він устав і сказав: Джентельмен не потребує відповідати на те, чого ні один джентельмен не сказав би.

Одна дама зайняла місце у вагоні потягу, що йшов з Нью-Йорку до Філядельфії. Незнайомий пан, що сидів напроти неї, закурив сигару. Дама закашляла й неспокійно порушилася, а коли це не зробило відповідного вражіння, сказала:

— Добродій десь певне є чужоземцем і не знає, що в цім поїзді є спеціальний окремий вагон для курців. Тут курити не вільно.

Незнайомий пан не відповів ні слова, і тільки викинув сигару за вікно. Яке ж було здивування ньюйорської дами, коли через деякий час кондуктор звернув її увагу, що вона зайшла до приватного вагону героя Америки генерала Гранта.

Валійський князь запросив раз до себе на обід одного вченого. Іронічний шепіт перейшов по столі, коли побачили, що гість п'є з підставки. Князь зауважив, з якої причини сміється його оточення, вилляв свою каву також на підставку й почав пити так, як і гість. Засоромлені придворні зрозуміли догану князя і зробили так само.

Королева Вікторія хотіла нагородити титулом шляхтича Карляя, що походив із селян. Але Карляй відкинув цю честь, бо вважав, що він завжди був шляхетним. Придворні звичай були остільки йому чужі й незрозумілі, що коли його представили королеві, то по кількох хвилинах розмови він запитав:

— Пані дозволять мені сісти?

Жах огорнув придворних, але королева в тій же хвилині дала знак присутнім, щоб вони сіли.

Це відступлення від етикетки з боку королеви тим більш варте уваги, що Карляй при першій зустрічі робив на всіх дуже неприємне вражіння. «Чоловік почував себе — каже один з його знайомих — ніби випив кислого вина або з ним трапився випадок морської хвороби».

Здається часом, що деякі люди ніби тримають у своїх руках царське берло, перед яким всі схиляються з прием-

ною слухняністю. Звідки в них береться ця магічна влада? Де шукати таємниці того майже гіпнотичного впливу людей, що за них ми часто віддали б все, що маємо?

Але чемність не завжди буває і в людей на вищих становищах. Навіть королівські двори дають досить прикладів невихованости. На одному прийнятті у князя й княгині Валійських, де знаходились самі вершки товариства, гості шттовхалися й просто майже борикалися, щоб побачити княгиню, що була якраз по шлюбi: коли вони проходили по залі, де знаходились запрошені гості, було зіпхнуто й розбито бюст княгині, а дами ставали на черепки, щоб лише задовольнити свою цікавість.

Катерина, цариця російська, наказала видрукувати на окремих плякатах такі правила для гостей. «Ніхто не повинен упиватися до кінця бенкету. Дворянам не дозволяється бити на балю своїх жінок. Придворним дамам забороняється полоскати уста при столі, обтирати лице серветою й колупати в зубах».

А-е ще й тепер придалися би подібні вказівки людям, що за ціле життя не навчилися пристойно їсти, не знають, що неприємно дивитись, коли хтось їсть з ножа і не вміють як треба тримати ложку й вилку

А між тим першою зовнішньою ознакою доброго виховання є уміння їсти і взагалі тримати себе за столом. Про це, а також про належну поведінку в товаристві, існують книжки й кожному не вадило б хоч одну прочитати.

Було великим щастям Наполеона, що він оженився із Жозефіною скоріше, ніж зробився вождем італійської армії. Її чарівні манери, її надзвичайне вміння переконувати, більше впливали, ніж старання й заходи найбільш визначних людей. Жозефіна була в будуарі й салоні тим, чим Наполеон на полі битви: надзвичайним вождем. Таємницю свого чару, що виніс її не тільки на чоло Франції, але й на чоло всіх народів, підбитих її чоловіком, вона виявила колись таким способом: «Є тільки одна справа, що до неї я хотіла б ужити виразу «х о ч у», а саме, коли б могла сказати: хочу, щоб всі люди навколо мене були щасливі».

Добре виховання не тільки зрівноважує всі хиби природи, але навіть переважає їх. Не найгарніших, а найбільш симпатичних і привабливих людей всюди найбільше люб-

лять. Згідно з ідеалом греків, краса мусіла бути відбитком внутрішніх гарних прикмет: веселого характеру, доброти, любови, спочутливости.

Мирабо був одним із найпоганіших людей в цілій Франції. Про нього говорили, що лице він мав подібне до тигра, ще й до того знівечене віспою. І між тим він всіх покоряв своєю надзвичайною поведінкою.

Мадам de Staël не була дуже гарною, але мала в собі щось таке привабливе й чаруюче, що це в багато разів перевищувало звичайну красу. Її вплив на людей був дивний. Навіть Наполеон уважав небезпечним для себе вплив de Staël і тому видалив її з Франції.

Краса як в мистецтві, так і в житті і в характері людей не знає гострих гран. Не одна душа, що могла б бути гарною, має занадто гострі канти, що заважають їй досягнути справжньої краси. Не один чоловік й не одна жінка могли б подвоїти свій вплив і успіх, додавши до своїх інших добрих прикмет чемність, делікатність і добре виховання.

Переказ оповідає, що поки Апеллес намалював свою чудову богиню краси, що нею захоплювалася вся Греція, — довгі літа подорожував, «шукаючи» гарної жінки.

Кусочок мускату наповнює своїми пахощами кімнату на довгі роки, нічого не втрачаючи на своїй внутрішній вартості. Так само й ми без всякої шкоди для себе можемо промінювати навколо себе проміння нашої внутрішньої краси й доброго виховання. Кожний чоловік, — злий чи добрий — відчуває це проміння. Навіть звірята відчують інстинктом наш характер. Один пильний обсерватор каже: «Кинь собаці кістку й побачиш, що вона вхопить її в зуби і побіжить, навіть не махнувши хвостом. Але поклич її до себе, поглядь, дай їй взяти кістку з руки і вона зараз із вдячності почне махати хвостом. Собака оцінює не тільки добрий вчинок, але й спосіб його виконання. Ті, що грубо кидають свої добрі вчинки, не можуть сподіватись, що їх приймуть з усміхом щирої вдячності».

«Спитайся кого небудь у Римі про дорогу — каже др. Guthrie з Едінбургу — й завжди отримаєш чемну відповідь: але спитайте про те саме в Шкотії, то неодмінно почувеш: йди просто, то знайдеш». Здається, одначе, що в таких випадках провина спадає на людей вищих в суспільстві, що часто неводяться дуже нечемно з нижчими від себе.

Дійсна і щира ввічливість є скарбом. Чоловік, що вміє поводитись, може не бути багатим, бо його добре виховання всюди простелює йому шлях. Люди делікатні й приємні є бажані в кожній хаті так само, як соняшне проміння. Всюди вони приносять із собою світло і радість. Вони обеззброюють заздрість і злі почуття, бо мають добру жичливу волю до кожного чоловіка. Бджоли не кусають того, хто обмаститься медом.

Наше власне виховання — говорить Шестерфільд — є найкращим забезпеченням проти людей зле вихованих. Добре виховання надає людині певної поваги, яку шанують навіть жорсткі люди. Ні один чоловік не сказав нічого неприємного князеві Marlborough і ні один чоловік не сказав нічого доброго Робертові Вальполе.

Справді шляхетна людина ніколи не живе почуттями що могли б викликати до нього нехоть інших людей. Помста, ненависть, злість, заздрість, незичливість — йому цілком чужі. Щире серце й зичлива добра воля у відношенні до всіх є найголовнішою ознакою людей добре вихованих. Ось, наприклад: чоловік сердитий, неприємний, жорсткий. Завжди він у поганому настрої, похмурий, мовчазний, скупий і неделікатний в колі своєї родини й слуг. Відмовляється дати дружині грошей на потрібне убрання й дорікає, що її забаганки могли б зруйнувати навіть мільйонера. Але ось зненацька дзвінок у дверях. Приходить із візитом гість. І той, що перед хвилиною був жорсткий, як ведмідь, робиться лагідним, як овечка. Так ніби хтось діткнувся до нього чарівною паличкою — він стає балакучий чемний, шляхетний. Але тільки гість вийшов за поріг, як поганий настрій вертається назад. Приємний усміх зникає так само швидко, як і з'явився. І знову чоловік стає тим самим неприємним, тяжким і похмурым, що й перше.

А хто з приятелів славнозвісного доктора Дронсона не відчував неприємности, коли бачив, як він їв з ножа і як називав «брехунами» всіх, хто не погоджувався з ним в якимсь питанні. Він був загально відомий під прізвищем медведя. Коли одного разу на якомусь бенкеті Гольдсміт запитав його про якусь подробицю, що стосується життя індіців у Північній Америці, Дронсон крикнув:

— У цілій Америці нема такого дурного індіянину, що поставив би подібне запитання!

— Пане, — відповів Гольдсміт, — але нема також ані одного остільки дикого, що дав би подібну відповідь пристойному чоловікові.

Емерсон сказав: життя не є аж так коротке, щоб не було досить часу на привітність. Але пробним каменем нашого виховання є спосіб нашого поводження з нижчими від нас і членами власної родини.

Аристотель такими рисами малює правдивого джентельмена, що був ідеалом дві тисячі літ тому назад:

— Чоловік благородний буде однаковий як у щасті, так і в нещасті. Ніколи не загордіє й ніколи не дозволить себе зневажити. Не буде бундючитись у щасті й не буде почувати себе пригніченим у нещасті. Не буде шукати й не буде уникати небезпеки; не буде говорити ні про себе, ні про других. Не буде намагатися, щоб його хвалили й не захоче, щоб пересуджували інших.

Джентельмен є ввічливий, скромний, привітний. Не тримає в пам'яті дозваної образи й сам нікого не ображає. Він не підозрілий, старається обмежувати свої бажання, ушляхетнюється, перемагає почуття, панує над своїм словом і уважає, що всі так само добрі, як і він. Його гарні прикмети стали його другою натурою. Ніхто його не зможе збити з ясної дороги обов'язку, ніщо не може викоринити в ньому тих засад, що ними він керується в житті. Хто все стратив, але зберіг привітність, бадьорість, надію й повагу до самого себе є помімо всього, багатим, бо залишився правдивим джентельменом.

Коли Марія, королева шкотська, виходила на ешафот, в'язничний сторож допоміг їй, підставивши своє рамя. Королева оперлася, кажучи: «Дуже дякую. Це останній клопіт, що вам справляю».

— Ви заступаєте Франкліна, — сказав міністр гр. де Вергеунес до Жефферсона, що його було вислано до Парижа послом при французькій дворі.

— Заступаю лише його становище, — відповів Жефферсон. — Жаден чоловік не може його заступити.

— Ваша святість не повинні були відклонятись, — сказав церемонімайстер до папи Климента XIV, коли той одповів уклоном на вітання чужоземних послів з приводу його обрання на папський престол.

— Прошу мені вибачити, — відповів Климент. — я надто недовго є папою, щоб міг відвчитись чемности.

— Я ніколи не слухаю наклепів, — казав Монтеस्क'є, — бо коли це брехня, то я наражаюся на те, що можу бути обманутий, коли ж правда, то, знову ж, наражаюсь на ненависть людей, що не варті того, щоб про них думати.

Нема тої мірки, що нею можна було б оцінити значення доброго виховання. Навіть сила не має тої влади, як привітність, що власне є тим цементом, який скріплює людські взаємини, тою оливою, що улекшує суспільній машині виконувати свою працю без тертя.

Будяки, тернина і всякий бур'ян росте дико, без жадної обробки, але рожа, з багатством своїх пишних квітів, розкішними пахощами має своє походження від виплеканої породи, — саму її добре мусіли обробляти за час її короткого, але гарного життя.

Придивімся в осени до м'яких і, здавалось би, цілком безсильних грибів, що, одначе, повільно й злегка натискаючи, пробивають земну шкаралупу й часто на своїй головці виносять вгору тяжку грудку землі. Гриби ці є символом лагідности, що перемагає всі перешкоди.

Нема політики без чемности, — говорить Мадсон. В дійсности, часто привітність і лагідність провадять до мети туди, де найліпше красномовство не помагає. Вміння подобатись — це вміння поступати наперед.

У битві під Iontenoу французи виявили стільки лицарства, що попросили англійців, аби вони перші почали стріляти. При підписанні умов миру по французько-пруській війні, Бісмарк відступив французам честь останнього вистрілу. Німецька армія заgrimіла останнім пострілом і наступила коротка мовчанка в обох арміях. Тоді почувся зі сторони французької останній гарматній вистріл, і годинник на башті у Версалі вибив дванадцятую годину: страшна боротьба двох народів скінчилася.

Президент Jefferson їхав одного разу верхи на конях зі своїм внуком. По дорозі вони зустріли негра, що, побачивши їх, зняв шапку. Президент також зняв капелюха і чемно відклонився, між тим, як внук на уклін негра не зважав. «Томе, — сказав тоді дід, — ти дозволяєш, щоб невільник був чемніший від тебе».

— Іж навіть на самоті так, як би ти сидів при королівському столі, — говорить китайський мудрець Конфуцій. Коли б батьки більше дбали про належну поведінку своїх дітей вдома і за столом, то рідше б нас вражала їх поведінка поза домом.

Андрій Дрескон був однаково привітний як до своїх невільників, так і до білих сусідів. Був це чоловік, що не знав докорів совісти й не мав жадних таємниць. Він ніколи не замикав дверей і не ховав своїх паперів.

Коли Наполеон проходжувався одного разу на острові Святої Олени, то зустрів по дорозі робітника, що ніс на плечах якийсь великий тягар. Товаришка Наполеонова хотіла йти просто, але Бонапарт чемно подався набік, кажучи: «Треба шанувати людей, що носять тягар» — і пані також мусіла дати дорогу робітникові.

Гаррісон поведився надзвичайно стримано, коли розшалений натовп зірвав з нього одержу й волочив по вулицях. Була то найшляхетніша душа, яка колинебудь існувала. Христос, як відомо, велів любити ворогів своїх і ніколи не проклинав тих, що переслідували його.

Чемність для молодого чоловіка все одно, що масток. Бутлер, купець в Провіденсі, йшов додому, замкнувши свій склеп, коли зустрів дівчинку, що хотіла купити пасмо ниток. Купець вернувся, відчинив склеп і дав дівчині нитки. Про цю дрібну пригоду стало відомо в цілім місті, й купець від того часу придбав велику кількість нових покупців.

Рос Вігамс у Балтиморі став багатим чоловіком завдяки своїй ввічливості у відношенні до двох чужоземців. Хоч фабрика його не належала до першорядних, але привітність і чемність Вігамсова до цих людей остільки різнилася від холодної байдужості, з якою їх зустрічали в інших місцях, що, цілком зрозуміло, Вігамс придбав великі симпатії з їх боку. Чужоземці ці, як виявилось, були послані російським царем, що незабаром викликав Вігамса, аби він заклав фабрику льокомотив у Росії. Прибутки його за короткий час перевищували 110 тисяч фунтів стерлінгів річно. Чемність винагороджується.

— Чому це нашому приятелеві ніколи не везло в його інтересах? — спитав хтось по повороті до Нью-Йорку по кількох роках відсутности. — Та ж мав він вистарчаючий

капітал, знав своє діло, все передбачав та у всьому орієнтувався.

Так, але був тяжкий і неприємний в поведінці з людьми, — відповіли на це, — завжди підозрівав своїх помічників, що окрадають його, а клієнтам говорив прикrostі. Через це ні один його помічник ніколи не мав доброго бажання й охоти до роботи, а його клієнти пішли до других склепів, туди, де були певні що поводитимуться з ними чемно.

Скільки то часом людина працює, відмовляючи собі в самих звичайних вигодах, щоб досягнути своєї мети, а між тим, брак чемности й виховання унеможливорює всякий успіх. Клієнти відвертаються й справа переходить до рук людей, що може менше мають здібностей, але уміють поводитись із людьми.

Погане виховання часто повертає внівець навіть чесність, працьовитість і найбільшу енергію, а чемність і лагідність приносять велику користь, коли людині може багато чого й бракує. Порівняй двох людей, під всіма оглядами однакових, але один нехай буде при тім дуже чемний, добрий, миролубивий, услужний, а другий — грубіян, жросткий, неприступний, — перший напевне буде мати в житті успіх, а другий марно загине.

Великий паризький магазин „Au bon Marche“, де працює кілька тисяч людей і де можна всього дістати, досягнув свого величезного розвитку не тільки завдяки низьким цінам, але й надзвичайній ввічливості служачих магазину.

Трапляється, однак, й так, що багато людей цілком добре вихованих мають славу гордих, бундючних і неприступних єдино через те, що дуже скромні й несмілі.

Замадто велику несміливість треба в собі поборювати. Ісаак Н'ютон був, здається, найбільш несмілим чоловіком свого часу. Він не оголошував довгі роки свого великого відкриття про притягнення небесних тіл, боячись звернути на себе увагу. Юрій Вашингтон також був несмілий і при тім ще й на вигляд незграбний. Є багато людей, відважних на полі, людей, що в бою сміло йдуть на небезпеку, але в салоні виглядають безпорадно й не вміють скласти трьох слів.

Аддісон був одним з найкращих англійських письменників і справжнім майстром пера, але не міг сказати без особ-

ливого клопоту найбільше дванадцять речень. Шекспір також був дуже несмілим і скромним. Мавши вже сорок років він виїхав із Лондону, не видрукуювши ні одної зі своїх трагедій. Як артист, він через свою несміливість, діставав друго- й третьорядні ролі.

Це велике нещастя — мандрувати через ціле життя ніби в льодовій шкаралупі, в той час, коли в середині у нас палає вогонь доброзичливості й сердечного почуття до інших. Боязкі люди майже завжди не вірять у свої сили, і цей брак віри розуміють, як слабкість своїх сил.

Щоб запобігти такій непотрібній соромливості, треба рано привчати дітей до говариського життя, верхової їзди, вчити танців і деклямації. Несміливі люди повинні гарно одягатись. Чепурне, добре пошите вбрання, дає свободу рухів і розв'язує язик.

Треба взагалі зазначити, що гарне, елегантне убрання є річчю немаловажною. Насмішки й жарти з приводу доброго убрання рідко коли мають рацію. Не можна лише, звичайно, ставити красу убрання вище нашої внутрішньої краси, нашої вдачі, доброти серця, самовідданості й виконання обов'язків. Убрання є силою, як і багатство. Але ми не повинні бути невілниками його.

«Король у шляфроку — говорить Гольдсміт — не зустріне й половини тої пошани, що король у пурпурі й короні».

Серед суспільства чоловік добре одягнений завжди зустрічає більше уваги, ніж той, хто ходить обдертий.

Природа любить зовнішню красу. Всі свої твори вона вбирає в шати краси й розкоші. Кожну квітку осипає самоцвітами, поля вкриває килимом чудових барв, зірки на небі міняться срібним блиском, а кожна пташка має препишне убрання.

А тим часом є фанатики, які кажуть, що краса — це гріх, а пишність і розкіш природи й життя уважають діявольською спокусою.

Деякі люди дивляться також на гарні звичаї, що існують серед людей, як на річ зайву й непотрібну. Людей визнають лише простих і чесних, хоч би й грубих і неприємних. Це люди, котрі могли б сказати, що їм подобаються тільки погані, з міцного каміння будовані доми, без жадних прикрас і майстерности. Але ж їм треба відповісти, що цер-

ква св. Петра в Римі не є ані менш міцна, ані менш витривала через те, що має стрункі колони, розкішні аркади й чудовий мармур, що міниться найрізнішими барвами. Чому люди не носять нешліфованих діамантів? Чому не вживають таких, якими створила природа? згідно з міркуваннями цих людей, нешліфовані діаманти мають таку ж вартість, як і шліфовані, що грають тисячами кольорів!

Ми мусимо пам'ятати, що на наше виховання й на нашу вдачу дуже звертають увагу всі, хто оточує нас. За кожним разом, коли ми буваємо в якомусь товаристві, ми непомітно для себе здобуваємо опінію про себе кожного окремого чоловіка, а наш поступ наперед чи крок назад старанно нотується. Кожний чоловік іде через життя з невидимим написом, що наліплюють йому знайомі без його відома. А як було б корисно, коли б ми могли цей напис прочитати!

Мусимо також знати, що ніколи нам не вдасться занадто довго дурити світ щодо нашої дійсної вартости. Наше власне «я», що криється якийсь час у тіні, врешті зраджує нашу дійсну істоту одним рухом, одним поглядом, одним словом. Добре виховання, хоч воно є так ніби моральним одягом чоловіка, ще не становить духової краси чоловіка, як кора — середини дуба. Вона — що найбільше — вказує породу дерева, що знаходиться під нею, але не говорить, чи дерево те здорове чи спорохнявіле

ЗМІСТ:

	Стор.
Передмова	3
I. Як використовувати обставини	5
II. Молодь серед несприятливих обставин	20
III. Залізна воля	36
IV. Як використовувати вільний час	41
V. Здібні хлопці не на своїй дорозі	50
VI. Який фах вибирати?	61
VII. Зосередження енергії	70
VIII. Точність і час	79
IX. Радість і довге життя	88
X. Добре виховання — умова успіху	96

УКРАЇНЬСЬКА ГОРДІСТЬ

Кожний Українець може бути гордий маючи в своїй хаті все або дещо з понижного, що є на продаж в СУРМІ.

К Н И Ж К И:

Історія України (велика) видання І. Тиктора -----	\$12.00
Історія Українського Війська (носе) -----	15.00
Твори Леся Українки 12 томів в гарній оправі -----	24.00
Енциклопедія Українознавства 3 томи -----	45.00
Англо-Український Словник, Подсезька 50,000 слів по-більшене видання -----	4.50
Українсько Англійський Словник: 30,000 слів -----	2.85

М У З И К А:

М. Лисенко: Десятки Лисенка 120 пісень на хор ----	7.20
О. Кошиць: 6 збірників 60 пісень на хор -----	6.50
Альбом ч. 7 Музика до слів Т. Шевченка на сопрано і альт з акомпаніаментом піана (32 пісень) -----	2.00
Квіточки з України: Збірник найкращих українських мелодій на фортепіанове сольо -----	1.50
Запорожець за Дунаєм, ціла опера на піано і текст з нотами до співу -----	2.50
Альбом 201 Пісень, зі словами до співу і на піано --	2.50
32 Укр. Вибрані пісні для голосу, піана й гітари -----	2.00
Ноти на скрипку 34 пісні, і танки Гайворонського ---	2.00
Ноти для Гармоній: Ехо України 2.00 Народні танці --	1.50

М И С Т Е Ц Т В О:

Українське Мистецтво: 15 різних образів наших артистів: Бутовича, Гординського, Гніздовського, Козака, Мороза й інш. Один образ \$1, всі разом в гарнім альбомі -----	7.50
Сет (6) Українських Танків, розмір 6x7" ручна робота Славці Сурмач -----	12.00
Писанки: Ціна за 12 писанок: 7.00, 14.00, 24.00 і -----	30.00
Приряди до писання писанок: 16 різних фарб, 2 кистки, віск і взірці -----	3.50
Великодні Картки, Артистів: Бутовича, Гніздовського і С. Сурмач по 5 ц. штука. 100 за -----	3.50
Великодні Картки релігійного змісту 100 за -----	7.00
ПЛАТІВКИ до грамофону: 6 Великодних, 8 найкращих нових -----	10.00
МАШИНКИ до писання, українські і англійські, все на складі.	

До Сурми приходять і в Сурмі купують всі свідомі Українці. Як дотепер так і далі поручаємося Вашій ласкавій пам'яті. Заходіть, або пишть якщо Вам щось з понижного потрібно. Адреса:

SURMA BOOK & MUSIC CO.
11 East 7th Street, New York 3, N. Y.

Я'

• Сурма •
Saddle River - New Jersey
Головний Склад:
Surma Book & Music Co. 11. East 7th st. NYC